

”Jumala voipi varjella sodastakin”

**Usko, yhteisö ja elämäntapa Lapin ja Koillismaan vanhoillislestadiolaisten
kokmuksissa sotavuosilta 1939–1945**

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian pro gradu

1.3.2021

Armi Kurtti

Sisällys

Johdanto	3
1. Vanhoillislestadiolainen yhteisö sota-aikana	18
1.1. Seurat – ”niitä oli harvoin ja mentiin, jos suinkin päästiin”	18
1.2. ”Joka kirjeessä se evankeliumin ääni kuulu”	26
1.3. ”Sehän oli mukava, kun sain uskovaisen kaverin”	32
2. Lestadiolaisten sotaoloissakin erottuva elämäntapa	37
2.1. Isänmaan intoa ja mustan pörssin kauppaa	37
2.2. ”Sinä et kiroa, et sinä pelaa korttia etkä ota osaa noihin ruokottomiin puheisiin”	43
2.3. ”Muistelen kunnioituksella niitäkin epäuskoisia tovereita”	53
3. Uskon merkitys korostui sodan keskellä.....	63
3.1. ”Piti rukoilla, että Taivaan Isä varjelisi”	63
3.2. ”Toiset saarnasi synnit anteeksi, ja silloinhan oli hyvä lähteä taas liikkeelle”	68
3.3. ”Uskovaisen veljen kuolema ei niinkään riipaissut kuin epäuskoisen”	76
Loppulause	85
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	88
Liitteet	94

Johdanto

Suomalaiset kävivät vuosina 1939–1945 kolme sotaa – kansallisen yhteishengen sävyttämän talvisodan, pitkän pääasiassa Neuvostoliiton maaperällä käydyn jatkosodan ja pohjoissuomalaisten elämän mullistaneen Lapin sodan.¹ Sota-aika vaikutti jokaisen suomalaisen elämään ja jätti jälkeensä muistoja. Ei voida kuitenkaan puhua yhdestä yhtenäisestä suomalaisesta sotakokemuksesta, sillä eri ikäisten, miesten ja naisten, eri alueilla eläneiden ja erilaisissa tehtävissä toimineiden kokemukset eroavat suuresti toisistaan². Viime vuosikymmeninä useat tahot ovat koonneet ja julkaisseet sota-aikana eläneiden muistoja, ja niiden pohjalta on tehty myös tutkimusta. Yhä on kuitenkin ihmisryhmiä, joiden kokemuksia ei ole tieteellisesti tutkittu. Vanhoillislestadiolaiset muodostavat yhden ennestään tutkimattoman ryhmän.

Myös vanhoillislestadiolaiset ovat keränneet jäsentensä kokemuksia sotavuosilta ja koonneet niistä kirjan *Tässä Auttoi Herra. Sodan sukupolvi kertoo* (1995), jota varten kerättyyn materiaaliin tämä muistitietotutkimus perustuu. Aineiston runsauden vuoksi olen rajannut tutkimuksen koskemaan Lapin ja Koillismaan vanhoillislestadiolaisia, joita kaikki kolme sotaa koettelivat suoraan. Tämä tutkimus edustaa niin kutsuttua uutta sotahistoriaa, joka on tapahtumahistoriallisten kehityskulkujen sijaan kiinnostunut tavallisten ihmisten ja erilaisten vähemmistöjen näkökulmasta sotaan.

Monessa suhteessa sota kosketti vanhoillislestadiolaisia samoin kuin muitakin; miehet lähtivät rintamalle, naiset ja lapset jäivät keskenään kotiin. Tutkimusalueen asukkaista valtaosa lähti evakkoon, osa kaksikin kertaa. Henkilökohtainen uskonvakaumus vaikutti kuitenkin lestadiolaisten³ arkeen ja valintoihin sekä siihen, mitä he pitivät tärkeänä. Se toi mukanaan kokemuksia, jotka erottivat heidät muista sotavuosien vaikeat vaiheet eläneistä. Erityisesti näihin vakaumuksen mukanaan tuomiin asioihin kiinnitän tässä tutkimuksessa huomiota. Tutkimus avaa näkymän uskonnollisten syrjäseutujen asukkaiden kokemusmaailmaan ja elämäntapaan sekä siihen, millainen merkitys henkilökohtaisella vakaumuksella oli yhteiskunnan kriisiaikana.

---

¹ Junila 2011, 197.

² Olsson 2005, 186.

³ Ellen toisin mainitse, käytän käsitteitä lestadiolainen sanan vanhoillislestadiolainen synonyyminä, vaikka todellisuudessa kaikki lestadiolaiset eivät ole vanhoillislestadiolaisia. Vanhoillislestadiolaiset käyttävät itsestään nimitystä uskovan ja muista nimitystä epäuskoinen. Nämä termit tulevat esiintymään paikoitellen tässä tutkimuksessa, koska niitä käytetään lähdeaineistossa.

Tutkimustilanne ja tutkimuksen konteksti

Vanhoillislestadiolaisuus on suurin Suomen evankelisluterilaisen kirkon sisällä toimivista herätysliikkeistä. Lestadiolainen herätys sai alkunsa 1840-luvulla Pohjois-Ruotsissa vaikuttaneen kirkkoherra Lars Levi Laestadiuksen julistuksen seurauksena. Liike levisi nopeasti lähes koko Suomeen. Varsin pian lestadiolaisuuden sisällä syntyi opillisia erimielisyyksiä, ja 1800-luvun lopussa tapahtui lestadiolaisuuden suuri hajaannus, jonka jälkeen vanhoillislestadiolaiset muodostivat suurimman ryhmän.⁴ Myös myöhemmin vanhoillislestadiolaisuudesta on irtaantunut pienempiä suuntauksia.⁵ Vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen toiminta on organisoitunut paikallisten rauhanyhdistysten ja niiden muodostaman Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen (SRK) ympärille. Liikkeen jäsenmäärästä ei ole tarkkaa tietoa tälläkään hetkellä, ja vielä vaikeampaa määrän arvioiminen on 1930- ja 1940-luvuilla, jolloin järjestäytyminen rauhanyhdistysten ympärille oli kesken⁶. Kuitenkin eri aikoja koskevia arvioita vertaamalla voi todeta, että liikkeeseen kuului sota-aikana kymmeniä tuhansia ihmisiä.⁷ Voimakkainta vanhoillislestadiolaisuuden kannatus on ollut Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla sekä Lapin eteläosissa. Väkimäärään suhteutettuna kaikkein eniten jäseniä liikkeellä on ollut Koillismaalla, missä enimmillään yli puolet asukkaista on ollut lestadiolaisia.⁸

Vanhoillislestadiolaisuutta on käsitelty monissa tutkimuksissa, mutta lestadiolaisten omia kokemuksia ja ”tavallisten” lestadiolaisten näkökulmaa ei aiemmista historiantutkimuksista juuri löydy. Useimmiten herätysliikettä tarkastellaan sen yhdistystoiminnan kautta. Merkittävin samaa ajanjaksoa käsittelevä tutkimus on Ari-Pekka Palolan teos *Kahden kuoren suojassa. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen historia 1 (1906–1945/1946)* (2010). Palola selvittää monipuolisesti vanhoillislestadiolaisten keskusjärjestön toimintaa, vanhoillislestadiolaisten suhtautumista ympäröivään yhteiskuntaan ja kirkkoon sekä herätysliikkeen sisäisten oppinäkemysten muotoiluja. Sota-aikaa koskevissa luvuissa huomio kiinnittyy lähinnä seurojen järjestämiseen sodan poikkeusoloissa ja SRK:n sota-aikana organisoimiin raha- ja tavarakeräyksiin.

Toinen laaja 1900-luvun alkupuolen lestadiolaisuutta käsittelevä tutkimus on Mauri Kinnusen väitöskirja *Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870–1939* (2004), jossa tarkastellaan kolmen suurimman lestadiolaissuunnan levinneisyyttä ja yhteiskunnallista merkitystä Karjalassa. Teoksessa selitetään perusteellisesti lestadiolaisuuden pääpiirteitä ja opillisia näkemyksiä,

---

⁴ Palola 2010, 13, 23–24.

⁵ Talonen 2019, 24–25.

⁶ Huotari 1981, 39–42; Palola 2010, 146–147, 373.

⁷ Ennen 1800-luvun lopun suurta hajaannusta lestadiolaisia on arveltu olleen yli 60 000. Palola 2010, 14; Talonen arvioi vanhoillislestadiolaisten määräksi Suomessa vuonna 2015 noin 90 000 henkeä. Talonen 2019, 32.

⁸ Huotari 1981, 139–141, 149; Talonen 2019, 23–24.

kuten ainoastaan lestadiolaisiin rajoittuvaa pelastuskäsitystä ja syntien anteeksi antamisen suurta merkitystä. Mauri Kinnunen kiinnittää huomiota myös lestadiolaisten yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen. Vanhoillislestadiolaisten poliittinen kanta oli maalaisliittolainen tai kokoomuslainen, ja vasemmistolaisuuteen ja kommunismiin he suhtautuivat kielteisesti.⁹ Muun poliittisen oikeiston tavoin lestadiolaiset olivat isänmaallisia, ja monet heistä toimivat aktiivisesti vapaaehtoisessa maanpuolustustyössä.¹⁰

Ossian Näpän tutkimus *Katsaus lestadiolaiskristillisyyden vaiheisiin Kuusamossa* (1981) käsittelee lestadiolaisuutta paikallisemmalla tasolla. Näppä kuvailee kiinnostavalla tavalla lestadiolaista seurakulttuuria ja Kuusamon hengellistä ilmapiiriä. Tutkimuksen sota-aikaa koskevassa luvussa seurataan niiden joukko-osastojen vaiheita, joissa oli mukana paljon kuusamolaisia. Päähuomio on seurojen järjestämisessä ja muussa hengellisessä toiminnassa rintamalla. Myös evakossa pidettyjä seuroja käsitellään lyhyesti. Olen luokitellut Näpän tutkimuksen lähdekirjallisuudeksi, koska osaan sen tuloksista täytyy suhtautua varauksella puutteellisen lähdekritiikin vuoksi. Esimerkiksi suullisissa lähteissä ilmi tulleita asioita pidetään tutkimuksessa täsmällisinä faktoina. Lisäksi lestadiolaisen herätysliikkeen ja kirkon välisiä suhteita käsiteltäessä kirja muistuttaa enemmän uskonopillista kannanottoa kuin tieteellistä tutkimusta. Näpän tavoin monet vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen historiaa tutkineista ovat itse lestadiolaisia. Tutkimuksia lukiessa täytyykin muistaa, että omaa yhteisöä voi olla vaikea tarkastella kriittisesti. Toisaalta ajallinen etäisyys mahdollistaa myös yhteisön jäsenille kriittisemmän näkökulman.

Vanhoillislestadiolaisuutta sota-aikana on käsitelty muutamissa opinnäytetöissä. Matti Jurvelinin pro gradu *Siionin Lähetyslehti sotavuosina 1939–1945* (2007) lähestyy sota-aikaa vanhoillislestadiolaisten tärkeimmän lehtijulkaisun tautta. Koska lehti esitteli herätysliikkeen ”virallisia” kantoja asioihin, Jurvelinin tutkimus tarjoaa erinomaisen vertailukohdan tämän tutkimuksen tuloksille. Kaisa Heinisen pro gradu *Uskonto ja isänmaa Annikki ja Kullervo Hulkon kirjeenvaihdossa sotavuosina 1939–1944* (2006) käsittelee osittain samoja teemoja, joista olen kiinnostunut. Heinisen tutkimuksessa tarkastellaan yhden vanhoillislestadiolaisen teologipariskunnan kirjeenvaihtoa, joten sen tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan laajemmin vanhoillislestadiolaisten ajattelutapoja ja kokemuksia. Myös Tuomo Tapio Törmäsen artikkelissa *”Herra armahtakoon kallista isänmaatamme ja rajaseudun kansaa!” Kuusamon rajaseurakunta talvisodassa 1939–1945* (2011) yhtenä keskeisenä osa-alueena on vanhoillislestadiolaisuus ja sen vaikutus Kuusamon hengelliseen ilmapiiriin.

---

⁹ M. Kinnunen 2004, 362–365.

¹⁰ Palola 2010, 251.

Aiemmalla sota-ajan tutkimuksella on tärkeä asema tutkimuksen kontekstin hahmottamisen kannalta. Yksi merkittävimmistä pohjoissuomalaisten sotakokemuksia kartoittavista tutkimuksista on Maria Lähteenmäen monografia *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945* (1999). Kirja käsittelee sotavuotia Sodankylässä sijaitsevan Riipin kylän asukkaiden näkökulmasta. Lestadiolaisen uusheräyksen leimaamassa maataloudesta ja metsätyömailta elantonsa saaneessa kyläyhteisössä oli paljon yhteistä Pohjois-Suomen maaseudulla asuneiden vanhoillislestadiolaisten elinympäristön kanssa. Lähteenmäki tarkastelee sota-aikaa monipuolisesti sekä rintamalla että kotirintamalla olleiden näkökulmasta. Marianne Junila puolestaan analysoi väitöskirjassaan *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941–1944* (2000) monipuolisesti suomalaisten ja saksalasten kohtaamisia sota-aikana. Suomi ja Saksa alkoivat suunnitella yhteistyötä välirauhan aikana, ja Pohjois-Suomen sotatoimet jätettiin jatkosodassa saksalaisten valvontaan. Jatkosodan päättyessä saksalaisia oli Lapissa yli 200 000.¹¹ Junila hyödyntää tutkimuksessaan monien muiden lähteiden rinnalla myös muisteluaineistoja.

Maria Lähteenmäki kertoo sodankyläläisten evakuoinnista Ruotsiin ja Pohjanmaalle. Lähes kakki Lapin ja Koillismaan asukkaat lähtivät evakkotaipaleelle syksyllä 1944 ja palasivat saksalaisten polttamien talojen raunioille¹² seuraavana vuonna. Itärajan läheisyydessä asuneille Lapin sodan aikainen evakkomatka oli järjestyksessä jo toinen. Kari Kantola käsittelee artikkelissaan *Talvisodan evakko kuusamolaisten kokemuksena* (2011) kuusamolaisten muistoja talvisodanaikaiselta evakkomatkalta. Iso osa Sallasta ja osa Kuusamosta luovutettiin Neuvostoliitolle talvisodan jälkeen. Näille alueille päästiin palaamaan vasta jatkosodan aikana, osaan Sallasta ei silloinkaan. Jatkosodan jälkeen alueet luovutettiin jälleen Neuvostoliitolle, ja alueen tuhansien asukkaiden täytyi asettua asumaan muualle. Erilaisen kulttuuritaustan omaavien evakkojen kokemuksia ovat analysoineet Tarja Raninen-Siiskonen väitöskirjassaan *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta* (1999) ja Veli-Pekka Lehtola tutkimuksessaan *Saamelainen evakko* (2004). Näissä tutkimuksissa korostuvat erilaisten kulttuurien kohtaamiseen liittyvät haasteet ja sopeutumisvaikeudet.

Edellisissä tutkimuksissa painopiste on kotirintaman kokemuksissa. Rintamalla olleiden kokemukset ovat puolestaan tarkastelun kohteena esimerkiksi Sari Näreen artikkelissa *“Taistelukenttänä Suomen nuorison sielu”*: *Suur-Suomi-hengen nostatusta, hengellä pelaamista ja vastarintaa*” (2014). Näre

---

¹¹ Junila 2000, 40–59, 67.

¹² Kaikkiaan Lapin läänistä tuhottiin noin 15 000 rakennusta eli 40–47 % läänin rakennuskannasta. Noin kolmannes tuhotuista rakennuksista oli asuinrakennuksia. Tuhot kasvoivat pohjoista kohden. Etenkin syrjässä sijainneet talot olivat voineet säästyä tuholta. Lehtola 2004, 72.

käsittelee Suur-Suomi-hengen lietsomista nuorison keskuudessa, mutta myös tavallisten rivisotilaiden keinoja saada elämä tuntumaan mielekkäältä vuosia jatkuneen asemasodan aikana.

Kristillisillä arvoilla oli sota-aikana vankka asema muuallakin kuin lestadiolaisten keskuudessa. Uskonnon merkitys nousee esiin Ilona Kemppaisen väitöskirjassa *Isänmaan uhrin. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana* (2006), jossa tarkastellaan suhtautumista sotakuolemiin useista näkökulmista. Kirkon piirissä vallinneita ajattelutapoja avaavat Eino Murtorinteen teos *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990* (1995) ja Hannu Soikkasen artikkeli *Kirkko ja uskonto sota-ajan yhteiskunnassa* (1990). Jouni Tilli esittelee väitöskirjansa pohjalta kirjoittamassaan teoksessa *Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina* (2014) pappien jatkosodanaikaisia tulkintoja ja uskonnollista retoriikkaa. Marianne Junila tarkastelee artikkelissaan *Esimerkillinen sota – talvisota jatkosodan näkökulmasta* (2011) käsitystä yhtenäisestä talvisodan hengestä jatkosodan aikana laadittujen evankelisluterilaisen kirkon seurakuntien ja hiippakuntien kertomusten kautta. Yksittäisen herätysliikkeen kanta korostuu Maria Suutalan monografiassa *Suomalaista aatehistoriaa tsaarinvallasta Suur-Suomeen. Jumalan uskolliset Iida ja Juho Kytömäki herännäisyyden ja nuoren kansakunnan palveluksessa* (2012), jossa sota-aikaa käsitellään herännäisen pappisperheen laatimien kirjeiden, päiväkirjojen ja hengellisten kirjoitusten kautta. Nämä tutkimukset tarjoavat vertailukohtaan vanhoillislestadiolaisten arvoja ja käsityksiä tarkkailtaessa. Huomattavaa on, että aiemmissa uskontoon huomiota kiinnittävässä sota-ajan tutkimuksissa keskiössä ovat nimenomaan papit, eivät uskonnolliset maallikot.

Tutkimustehtävä

Tutkimukseni kohteena ovat vanhoillislestadiolaisten kokemukset sotavuosilta 1939–1945. Olen rajannut tutkimuksen koskemaan Lapissa ja Koillismaalla asuneita lestadiolaisia. Lestadiolaisuuden asema oli tällä alueella vahva, ja alue muodostaa myös siinä mielessä yhtenäisen kokonaisuuden, että talvi- ja jatkosodan lisäksi Lapin sota kosketti tätä aluetta suoraan. Tavoitteenani ei ole luoda yhtenäistä ja kronologista kertomusta tutkimusalueen vanhoillislestadiolaisten elämästä sota-aikana, vaan poimia ja analysoida heidän haastatteluistaan kohtia, joissa lestadiolainen vakaumus ja elämäntapa sekä niistä kumpuavat merkitykset tulevat esiin.

Haluan selvittää, miten lestadiolainen vakaumus vaikutti vanhoillislestadiolaisten kokemuksiin sotavuosilta 1939–1945. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Miten lestadiolaisuus vaikutti muistelijoiden elämäntapaan sota-aikana?

2. Erosiko muistelijoiden suhtautuminen toisiin vanhoillislestadiolaisiin ja liikkeeseen kuulumattomiin toisistaan?
3. Millainen oli henkilökohtaisen uskon merkitys sodan keskellä?

Vanhoillislestadiolainen vakaumus vaikuttaa elämän eri osa-alueisiin ja heijastuu elämäntapaan.¹³ Lestadiolaisuuden ympärille onkin muotoutunut oma pienoiskulttuurinsa, jonka piirteitä olivat muun muassa omanlainen puheenparsi sekä erilaiset tavat ja kirjoittamattomat säännöt.¹⁴ Ensimmäisen kysymyksen kohdalla analysoin haastatteluista ja muisteluista kohtia, joissa lestadiolaisuuden mukanaan tuomat asiat ilmenevät konkreettisesti. Kohdissa voidaan kertoa uskonnon harjoittamiseen liittyvistä asioista, kuten seuroista. Kiinnitän huomiota myös kohtiin, joissa uskonnosta ei puhuta suoraan, mutta siitä kumpuavat arvot ovat voineet vaikuttaa haastateltujen tekemisiin tai merkityksiin, joita tiettyyn tilanteeseen liitetään. Tekivätkö haastatellut ratkaisuja, jotka olivat ristiriidassa heidän arvojensa kanssa?

Vanhoillislestadiolaisten keskinäinen yhteisöllisyys on vahvaa.¹⁵ Siksi voisi olettaa, että yhteen kuulumisen tunne näkyisi jollakin tavalla aineistossani. Minua kiinnostaa, millä tavalla se tulee esiin ja millainen merkitys sillä on ollut muisteliijoille. Toisaalta minua kiinnostaa myös se, miten haastatellut suhtautuivat ei-lestadiolaisiin. Etenkin rintamalla ja evakkomatkoilla erilaisen taustan ja arvomaailman omaavat ihmiset kohtasivat ja elivät lähellä toisiaan. Onnistuivatko tällaiset kohtaamiset ongelmitta, vai synnyttivätkö ne ristiriitoja?

Kolmannen kysymyksen kohdalla tarkastelen haastateltujen henkilökohtaista uskoa. Mihin haastatellut uskoivat ja mikä merkitys uskolla oli heille? Millaisissa tilanteissa uskon merkitys nousi esiin?

Tutkimus rakentuu kolmesta pääluvusta. Ensimmäisessä ja toisessa luvussa vastaan eri näkökulmista kahteen ensimmäiseen pääkysymykseen. Ensimmäisessä luvussa kiinnitän huomiota vanhoillislestadiolaisten omaan toimintaan, kuten seuroihin, sekä muuhun lestadiolaisten yhteisöllisyyteen. Toisessa luvussa puolestaan tarkastelen elämäntapaa ja valintoja, jotka eivät liity uskonnon harjoittamiseen, mutta joiden taustalla lestadiolainen vakaumus ja arvomaailma ovat olleet vaikuttamassa. Käsittelem tässä luvussa myös lestadiolaisten ja ei-lestadiolaisten välisiä suhteita. Kolmannessa luvussa keskityn kolmanteen pääkysymyksen vastaamiseen.

---

¹³ Tervaniemi 2019, 63.

¹⁴ M. Kinnunen 2004, 31.

¹⁵ Keränen 2008, 10–11.

Lähdeaineisto

Tutkimuksen lähdeaineisto koostuu Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen arkistolle (SRKA) talletetuista sota-aikaa koskevista lestadiolaisten haastatteluista ja muisteluista. Alun perin aineisto on koottu Toivo Määtän toimittamaa ja SRK:n julkaisemaa muistelmateosta *Tässä Auttoi Herra. Sodan sukupolvi kertoo* (1995) varten. Arkistoon talletetun materiaalin kokoamiseen osallistui suuri joukko ihmisiä, ja suurin osa aineistosta koottiin varsin lyhyessä ajassa alkuvuodesta 1994. Vanhoillislestadiolaisten sotakokemusten kerääminen sijoittuu osaksi Neuvostoliiton heikentymisen seurauksena 1980-luvun loppupuolella käynnistynyttä ja 1990-luvulle jatkunutta sotamuistelubuumia, jonka aikana koottiin ja julkaistiin valtava määrä sotamuisteluksia¹⁶.

Tässä auttoi Herra -kirjaa ja aineistonkeruuta suunnittelemaan perustettiin syksyllä 1993 työryhmä.¹⁷ Se kutsui ja koulutti avukseen eri puolilta Suomea 15 yhdyshenkilöä.¹⁸ SRK:n julkaisemaan *Päivämies* -lehteen laadittiin laaja artikkeli, jossa esiteltiin kirjahanketta ja kehoitettiin ihmisiä eri rauhan-yhdistyksistä ottamaan yhteyttä alueensa yhdyshenkilöön haastattelujen tekemistä varten.¹⁹ Haastattelijat saivat yhdyshenkilöiltä ohjeet, joiden mukaisesti he haastattelivat kasetille sota-aikana eläneitä. Nauhoitteet litteroitiin paikallisissa rauhanyhdistyksissä talkoovoimin.²⁰ Tämän jälkeen haastattelukasetit ja paperille kirjoitetut tekstit lähetettiin yhdyshenkilölle, joka toimitti ne SRK:n toimistolle. Lisäksi SRK:lle lähetettiin aiemmin tehtyjä haastatteluja, itse kirjoitettuja muisteluja sekä muita materiaaleja, kuten valokuvia, kirjeitä ja päiväkirjoja.²¹ Olen hyödyntänyt tutkimuksessani litteroituja haastatteluja ja sota-aikana eläneiden kirjoittamia muistelmia. Yksinkertaisuuden vuoksi viittaa termeillä ”haastateltu” ja ”muistelijä” kaikkiin tutkimuksessa mukana oleviin henkilöihin riippumatta siitä, sisältykö aineistoon heidän haastattelunsa vai muistelunsa.

Lähdemateriaalin runsauden vuoksi olen rajannut tutkimukseni koskemaan kahta keruualuetta. Keruualueet on nimetty yhdyshenkilöiden mukaan. Niilo Keräsen alue kattaa Koillismaan eli Pudasjärven, Taivalkosken ja Kuusamon kunnat ja Paavo Heikkilän alue Keski- ja Itä-Lapin. Käytännössä haastatellut asuivat nykyisissä Ranuan, Posion, Sallan, Rovaniemen, Sodankylän ja Inarin kunnissa. Pari haastatelluista ei asunut vielä sota-aikana tutkimusalueella, mutta olen lukenut myös heidän haastattelunsa. Osa muisteluista on ilmestynyt aiemmin Paavo Heikkilän kokoamassa julkaisussa *Vete-*

¹⁶ T. Kinnunen & Jokisipilä 2012, 450, 458.

¹⁷ Julkaisujen toimitusneuvoston kokoukseen pöytäkirja 7.9.1993. Kansio E. H9ab:5. SRKA.

¹⁸ Toivo Määtän kirje yhdyshenkilöille 23.11.1993. Kansio E. H9ab:5. SRKA.

¹⁹ Päivämies 1.12.1993. Kansio E. H9ab:5. SRKA.

²⁰ Toivo Määtän kirje yhdyshenkilöille 10.1.1994. Kansio E. H9ab:5. SRKA.

²¹ Toivo Määtän kirje yhdyshenkilöille 26.4.1994. Kansio E. H9ab:5. SRKA.

raanimuisteluksia (1991). Haastattelujen pituus vaihtelee yhdestä lyhyehköstä kappaleesta viiteenkymmeneen sivuun. Kaikkiaan haastatteluja ja muisteluja on talletettu tutkimusalueeltani 135 henkilöltä, mikä tarkoittaa noin 800 sivua materiaalia.

Haastattelujen hyödyllisyys tutkimuksen kannalta vaihtelee paljon. Olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle sisällöltään kaikkein suppeimmat haastattelut sekä haastattelut, joista ei käy selkeästi ilmi, oliko haastateltu sota-aikana vanhoillislestadiolainen vai ei, sillä ne voisivat johtaa virhetulkintoihin. Olen kuitenkin ottanut mukaan haastattelut, joissa haastateltu kertoo suoraan, ettei ole ollut vanhoillislestadiolainen sotavuosina, sillä haastateltujen käsitykset elämästään “epäuskossa” voivat rikastuttaa tutkimustuloksia. Portellin mukaan ihmiset pystyvät yleensä samaistumaan entiseen aatemaailmaansa ja tunnetilaansa, vaikka heidän maailmankuvansa olisikin sen jälkeen muuttunut esimerkiksi juuri erilaisen uskonnollisen vakaumuksen vuoksi. Jos haastattelun tarkoitus on selvillä ja haastateltava kokee haastattelijan ymmärtävän häntä, haastattelutilanne voi antaa mahdollisuuden entisen ja nykyisen minän erottelulle.²²

Rajausten jälkeen tutkimuksessa on mukana 83 henkilön muistelut. Niistä miesten muisteluja on 48 ja naisten 35. Aivan kaikkien haastateltujen ikä ei ole tiedossa, mutta ne, joiden ikä tiedetään, ovat syntyneet vuosina 1903–1937. Useimmat haastatellut ovat syntyneet 1910- ja 1920-luvuilla, eli he ovat olleet sota-aikana nuoria tai nuoria aikuisia. Juuri tämän ikäluokan elämään sota vaikutti kovimmin, sillä nuoret aikuiset kantoivat kovimman vastuun rintamalla ja toimivat aktiivisimmin esimerkiksi lottatehtävissä. Haastatelluista vähän alle puolet oli rintamalla ainakin jossakin vaiheessa. Suurin osa haastatelluista käsittelee kronologisesti sodan enteitä, talvi-, jatko- ja Lapin sotaa, sen aikaista evakkomatkaa ja paluuta takaisin kotiseudulle. Rajaan tutkimukseni koskemaan tätä noin kuuden vuoden ajanjaksoa. Tutkimus ei siis rajaudu tarkkojen päivämäärien väliselle ajalle, mutta selvästi aikaväliltä poikkeavat kohdat jätän huomioimatta.

Haastatteluaineistot syntyvät haastattelijan ja haastateltavan välisessä vuorovaikutuksessa. Haastattelija vaikuttaa lopputulokseen esimerkiksi valitsemalla, millaisia kysymyksiä esittää. Haastattelijan aiemmat käsitykset voivat ohjata haastattelua ja estää kiinnostavienkin asioiden esiintulon.²³ Koska aineistonani olevien haastattelujen tekemiseen ja litterointiin on osallistunut kymmeniä ihmisiä, niiden tyyliässä ja laadussa on suuria eroja. Haastattelijoista ei ole talletettu haastattelujen yhteyteen muuta tietoa kuin nimi. Haastattelijoina on toiminut sekä miehiä että naisia. Jotkut heistä ovat eläneet itse sota-aikana, sillä he ovat muistelleet myös omia sotakokemuksiaan. Muutamissa tapauksissa

---

²² Portelli 2006, 59.

²³ Portelli 2006, 60.

haastattelu muistuttaakin haastattelijan ja haastatellun yhteistä muisteluhetkeä, jossa käsitellään haastatellun kokemuksen lisäksi seudun lestadiolaisia yhdistäviä kollektiivisia muistoja.

Sekä haastattelijaksi ryhtyminen että haastateltavaksi lupautuminen on perustunut vapaaehtoisuuteen ja omaan mielenkiintoon. Haastateltavaksi hakeutuneet henkilöt ovat luultavasti ajatelleet, että heillä on jotakin kerrottavaa. Ainakin joillakin paikkakunnilla on eläkeläispiireissä pidetty kirjahankkeen esittelytilaisuuksia, joissa vapaaehtoiset ovat ilmoittautuneet haastateltaviksi. Jos kiinnostuneita on ollut paljon, haastattelijat ovat valinneet haastateltavaksi ihmisiä, joilta ovat arvelleet kuulevansa monipuolisesti erilaisia muistoja.²⁴ Haastattelutilanteita yhdistävänä tekijänä voi pitää sitä, että haastateltu ja haastattelijat ovat tunteneet toisensa jo etukäteen. Useimmiten haastattelijat on saman paikallisen rauhanyhdistyksen toiminnasta tuttu henkilö, joissakin tapauksissa myös haastatellun sukulainen. Haastattelijalle lähetettiin haastattelujen aihepiirien kartoittamiseen käytettäviä kyselylomakkeita (ks. Liite 2.) ja ”haastattelukartta”, jossa oli ohjeita haastattelua varten ja esimerkkikysymyksiä, joita eri aihepiireistä voi esittää. Ohjeissa kehoitettiin keskittymään muutamiin aihealueisiin, eikä annettuja esimerkkikysymyksiä ollut pakko käyttää. Osa haastattelijoina on selvästi nojautunut annettuihin apukysymyksiin, mutta useimmat haastatteluista etenevät vapaamuotoisesti. On mahdollista, etteivät kaikki haastattelijat ole missään vaiheessa nähneet annettuja ohjeita.

Lähtökohtaisesti voidaan olettaa, että vapaaehtoisessa muisteluhaastattelussa haastatellut ovat kertoneet asiat niin kuin he ne muistavat. Kuitenkin ihmiset valikoivat aina tietoisesti ja tiedostamatta sitä, mistä puhuvat. Muistelijat voi vaieta esimerkiksi häpeällisistä tai loukkaavista muistosta sekä asioista, joita ei usko haastattelijan haluavan kuulla. Kuulijan hyväksynnän saavuttaakseen haastateltava saattaa jättää mainitsematta vaikkapa teoista, joita hän jälkikäteen pitää väärinä ja epäsovivina.²⁵

Myös litterointivaihe on vaikuttanut haastattelujen sisältöön. Muutamien haastattelujen yhteyteen on kirjattu puhtaaksikirjoittajan nimi, mutta useimpien haastattelujen kohdalla litteroijasta ei ole tietoa. Joissakin tapauksissa haastattelijat on itse litteroinut haastattelun. Haastattelujen muoto vaihtelee sanatarkoista litteroinneista haastattelijan käsin kirjoittamiin muistiinpanoihin siitä, mitä haastateltu on kertonut. Suurinta osaa haastatteluista voi pitää kohtuullisen tarkasti litteroituina, tosin epäselviä, ”hajanaisia” tai aiheeseen liittymättömiä kohtia on jätetty kirjoittamatta puhtaaksi. Haastattelujen lyhentäminen ja osien pois jättäminen on perustunut puhtaaksikirjoittajan harkintaan. Periaatteessa on mahdollista, että he ovat litterointivaiheessa sensuroineet haastatteluista pois lestadiolaisen herätys-

---

²⁴ Toivo Määttä kirje yhdyshenkilöille 10.1.1994. Kansio E. H9ab:5. SRKA.

²⁵ Portelli 2006, 58.

liikkeen näkökulmasta kyseenalaisia kohtia. Pidän tätä kuitenkin epätodennäköisenä, koska haastatteluja ei ole julkaistu sellaisenaan. Mahdollinen sensurointi ja asioiden kaunistelu on tehty siinä vaiheessa, kun muisteluja on alettu koota kirjaksi. Muutamat haastatteluista on muokattu yhtenäisiksi kertomuksiksi. Tämä tuo haasteita niiden analysointiin, sillä haastattelijan kysymysten poisjättämisen myötä haastattelijan rooli jää epäselväksi ja haastatellun ääni vääristyy²⁶. Jälkikäteen haastattelua luokiessa ei voi tietää, mitkä asiat haastateltu on kertonut spontaanisti ja mistä asioista haastattelija on kysellyt enemmän.

Se, että aineisto ei ole itse keräämäni eikä alun perin suunniteltu tutkimusaineistoksi, voi rajoittaa joiltakin osin tutkimusmahdollisuuksia. En ole voinut itse vaikuttaa haastattelujen sisältöön, joten joidenkin minua kiinnostavien näkökulmien käsittely voi jäädä hataraksi. Kokonaisuutena aineisto tarjoaa kuitenkin hyvät lähtökohdat lestadiolaisten sotakokemusten tutkimiseen ja erityisesti sen tarkasteluun, miten lestadiolaisuus vaikutti elämään sota-aikana. Koska haastattelijat ja haastatellut ovat molemmat vanhoillislestadiolaisia, uskon esiin tuominen haastatteluissa on ollut luontevaa ja haastateltu on voinut luottaa kuulijan ymmärtävän uskoon pohjautuvat ratkaisut ja käsitykset oikein. Haastatteliijoille lähetetyissä ohjeissa²⁷ on myös kehoitettu kyselemään uskosta ja siihen liittyvistä asioista. Jos samoja ihmisiä olisi haastatellut ei-vanhoillislestadiolainen, useimmat eivät varmaankaan olisi puhuneet uskostaan yhtä avoimesti.

Tutkijalla itselläänkin on merkitystä tulosten kannalta. Tutkijan suhde tutkimuskohteeseen ja erilaiset ennakko-odotukset voivat näkyä tutkimustuloksissa.²⁸ Olen itse vanhoillislestadiolainen. Koska jaan saman vakaumuksen haastattelijoiden ja haastateltujen kanssa, huomaan haastatteluista epäsuorat viittaukset uskoon tai vanhoillislestadiolaiseen elämäntapaan ja normistoon helpommin kuin ei-vanhoillislestadiolainen tutkija. Myös muistelijoiden maailmankuvan ymmärtäminen on minulle helppompaa, vaikka siihen vaikuttavat uskonnon lisäksi monet muutkin asiat. Toisaalta haasteena voi olla se, että pidän itsesäänselvyytenä asioita, jotka eivät ole sellaisia lukijoille.

Muistitietoaineiston käyttöön liittyy monenlaisia eettisiä kysymyksiä. Tutkimuksen tulosten pitää olla tieteellisesti luotettavia ja tarkkoja ilman, että ne loukkaavat kenenkään yksityisyydensuojaa.²⁹ Olen antanut kaikille muisteliijoille numerokoodin³⁰, jota käytän alaviitteissä. Koodi koostuu viidestä osasta. Ensimmäinen kirjain kuvaa muistelun muotoa (H = haastattelu, M = itse kirjoitettu muistelu,

---

²⁶ Portelli 2006, 61.

²⁷ Haastatteliijoille lähetettiin haastattelujen aihepiirien kartoittamiseen käytettäviä kyselylomakkeita (ks. Liite 2.). Haastatteluaiheiden joukossa ovat muun muassa kohdat "Seuramuistoja" ja "Parannuksen armon saaminen". Haastatteluohjeita, kyselykaavakkeita. Kansio E. H9ab:5. SRKA.

²⁸ Fingerroos & Haanpää 2006, 36.

²⁹ Fingerroos & Haanpää 2006, 42.

³⁰ Esim. H22N11K. Liitteessä 1. on luettelo kaikista mukana olevista mausteluista.

K = Kirjassa *Veteraanimuisteluksia* julkaistu muistelu). Kirjaimen perässä oleva luku liittyy haastattelun sijaintiin arkistossa. Kolmantena oleva kirjain kertoo henkilön sukupuolen (M = mies, N = nainen) ja sen perässä oleva luku syntymävuoden. Viimeisenä oleva kirjain kertoo arkistokokoelman, josta haastattelu löytyy. Tekstissä voin mainita myös haastatellun etunimen. Pelkän etunimen perusteella tutkimuksessa siteerattua henkilöä on vaikeampi yhdistää tiettyyn ihmiseen tai hänen sukulaisiinsa kuin koko nimeä käytettäessä. Koska haastatellut ovat haastatteluhetkellä tienneet, että heidän kertomuksiaan tai osia niistä voidaan julkaista, haastateltujen täydellinen anonymisointi ei ole mielestäni tarpeen. Julkaisussa *Tässä auttoi Herra* muistelusaattien perään on kirjoitettu haastateltujen nimikirjaimet ja asuinpaikka, mutta kirjan lopusta löytyy luettelo muistelijoista koko nimellään.

Tutkimusala ja metodi

Toista maailmansotaa on tutkittu paljon. Perinteinen sotahistoria käsittelee sotaa poliittisena ja sotilaallisena ilmiönä tapahtumahistoriallisesta näkökulmasta käsin. Tällaista tutkimusotetta haastamaan on noussut niin kutsuttu uusi sotahistoria. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki lanseerasivat termin uusi sotahistoria³¹ Suomeen vuonna 2006 artikkelissaan *Johdatus koettuun sotaan*.³² Sen jälkeen Suomessa on tehty runsaasti tutkimuksia, jotka on luokiteltu uuden sotahistorian alle.³³ Yhteistä sitä edustaville tutkimuksille on pyrkimys murtaa kuva yhtenäisestä sotakäsityksestä tuomalla esiin eri ihmisryhmien äänet.³⁴ Vuonna 2018 Kinnunen ja Kivimäki tarkastelivat uuden sotahistorian läpimurtoa Suomessa ja totesivat, että täsmällisempi nimitys sen edustamalle tutkimussuunnalle voisi olla sodan sosiaali- ja kulttuurihistoria,³⁵ joskin sen alle on sijoitettu muunkinlaisia tutkimuksia, kuten sodan psyko- ja sukupuolihistoriaa.³⁶ Myös tämän tutkimuksen voi luokitella uudeksi sotahistoriaksi.

---

³¹ Käsité uusi sotahistoria on vakiintunut käyttöön epätäsmällisyydestään huolimatta. ”Uusi” on huono määritelmä tutkimussuunnalle, koska mikään ei ole ikuisesti uutta, eikä uusi ole sama asia kuin korkealaatuinen. Uusi sotahistoria on kuitenkin lähentänyt suolamaista sotatutkimusta kansainvälisiin tutkimusvirtauksiin. T. Kinnunen & Kivimäki 2018, 381. Kansainvälisesti uusi sotahistoria (tai uusi militärihistoria) ei ole edes uusi suuntaus, sillä sodan sosiaalishistoriaa on tutkittu 1960-luvulta alkaen. Bourke 2006, 21, 24. Termin ottivat käyttöön 1990-luvulla perinteiset sotahistorioitsijat halutessaan uudistaa ja laajentaa tutkimusalaansa. Vaikka tutkimussuunta elää edelleen vahvana, uudesta sotahistoriasta puhutaan englanninkielisessä maailmassa vähän. Taskinen 2018, 285–387.

³² T. Kinnunen & Kivimäki 2006, 16–17.

³³ T. Kinnunen & Kivimäki 2018.

³⁴ T. Kinnunen & Kivimäki 2006, 10; 2018, 381.

³⁵ T. Kinnunen & Kivimäki 2018, 381–382.

³⁶ T. Kinnunen & Kivimäki 2006, 10.

Uudessa sotahistoriassa kiinnostuksen kohteena ovat usein tavalliset ihmiset ja vähemmistöt.³⁷ Tutkijat pohtivat uudenlaisia kysymyksiä, joihin perinteiset arkistolähteet eivät välttämättä vastaa.³⁸ Eri-laiset historian tutkimuksessa aiemmin epäluotettavina pidetyt subjektiiviset lähteet, kuten kirjeet, päiväkirjat, muistelmat ja haastattelut ovat saaneet keskeisen roolin tutkimusaineistossa. Monesti tärkeimmät lähteet ovatkin sellaisia, joissa ihmiset itse kertovat ja työstävät kokemuksiaan.³⁹

Muistitietoaineistot ja muistitietotutkimus ovat keskeinen osa uutta sotahistoriaa. Muistitietotutkimukseen liittyviä metodologisista kysymyksiä ovat käsitelleet muun muassa Outi Fingerroos ja Riina Haanpää artikkelissaan *Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä* (2006) ja Alessandro Portelli artikkelissaan *Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?* (2006). Nimensä mukaisesti muistitietotutkimus⁴⁰ on kiinnostunut muistinvaraisen tiedon tutkimisesta. Ville Kivimäki puhuu artikkeleissaan *Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa* (2019) ja *Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa* (2006) kokemushistoriasta, joka eroaa muistitietohistoriasta lähinnä käsitteellisesti. Olenaisiin ero näiden kahden suuntauksen välillä on se, että kokemushistoriassa alkuperäisillä tapahtumilla on enemmän merkitystä.⁴¹

Pia Olsson käyttää muistitietotutkimuksen menetelmiä tutkimuksessaan *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa* (2005). Olsson vertaa teoksessaan lottien henkilökohtaisia kokemuksia lottajärjestön virallisen lottakuvaan ja lotista vallitsevaan myyttiin eli ihanteelliseen ja stereotyyppiseen lottakäsitykseen. Ihanteellista lottakuvaa muotoiltiin muun muassa Lotta Svärdin julkaisemien lehtien ja lotista kertovien kirjojen ja elokuvien avulla.⁴² Vaikka osa lotista on sopeuttanut kokemuksensa ihanteiden mukaisiksi, välillä myytti ja kokemus eroavat toisistaan.⁴³ Olssonin tutkimuksen asetelmassa on yhtäläisyyksiä tämän tutkimuksen kanssa, sillä lottien tavoin vanhoillislestadiolaisilla oli vahva yhteinen arvomaailma, jota määriteltiin esimerkiksi vanhoillislestadiolaisessa lehdistössä⁴⁴. On mahdollista, että vanhoillislestadiolaistenkaan kohdalla myytti ja kokemus eivät aina vastanneet toisiaan.

---

³⁷ Bourke 2006, 25.

³⁸ T. Kinnunen & Kivimäki 2006, 12.

³⁹ Kivimäki 2006a, 84.

⁴⁰ Kansainvälisessä tutkimuksessa käytetään termiä *oral history*, joka merkitsee suoraan suomennettuna suullista historiaa, ja sillä viitataan ensisijaisesti haastattelemalla saatuun suulliseen tietoon. Suomessa muistitietotutkimuksen alle mahdutetaan kuitenkin todella monenlaisia aineistoja, kuten kirjallisia muistelmia ja kirjeitä. Historiantutkimuksessa voidaan käyttää myös termiä muistitietohistoria. Fingerroos & Haanpää 2006, 27–28.

⁴¹ Kivimäki 2019a, 23–24.

⁴² Olsson 2005, 23–24.

⁴³ Olsson 2005, 197–199.

⁴⁴ Ks. Jurvelin 2007.

Muistitietotutkimus on metodologisesti lähellä mikrohistoriaa. Molemmissa yhtenä lähtökohtana on halu laventaa ja monipuolistaa käsitystä menneisyydestä. Huomio kiinnitetään pieniin ilmiöihin, arkeen ja yhteiskunnan marginaaliryhmiin. Vaikka huomio on konkreettisissa asioissa, tutkimus ei välttämättä jää pelkästään konkretian tasolle. Mikrohistoria voi paljastaa uutta tietoa yhteiskunnan rakenteista ja tuoda ilmi ”tyypillisiä poikkeuksia”, joihin makrohistoriassa ei kiinnitetä huomiota.⁴⁵ Myös tämän tutkimuksen kohteena olevat vanhoillislestadiolaiset muodostavat marginaaliryhmän. Kun huomio kiinnitetään ainoastaan heidän kokemuksiinsa, voi esille nousta asioita, jotka makrotason tutkimuksessa jäävät piiloon, mutta jotka ovat tyypillisiä juuri tämän vähemmistön jäsenille.

Muistitietoaineiston käyttö mahdollistaa tavallisten ihmisten kokemusten tarkastelun. Tuomaala käyttää tutkimushaastatteluista käsitettä kokemuskertomus, jonka hän määrittelee ”omasta elämästä kertoviksi esityksiksi, kuvailuiksi, selityksiksi ja arvioinneiksi”. Ainutkertaisista kokemuksista on vuosien varrella syntynyt kertomuksia. Nämä kokemuskertomukset ovat eräänlaista oman elämänhistorian reflektointia.⁴⁶ Mielestäni Tuomaalan määritelmä kuvastaa mainiosti sitä, millaisia haastatteluissa esiin tulevat kokemukset ovat. Ne kertovat siitä, mitä niiden kokijalle on tapahtunut, mutteivat suoraan ja objektiivisesti, vaan jälkikäteen syntyneiden arvostusten ja merkitysten kautta.

Vaikka kokemukset ovat subjektiivisia, ne eivät ole irrallaan ympäristöstä, sillä yhteinen kieli ja merkitykset mahdollistavat niiden ymmärtämisen ja jakamisen. Reinhart Koselleck on ryhmitellyt kokemuksiin vaikuttavat tekijät kahteen ryhmään. Synkronisia tekijöitä ovat itse olosuhteet ja tapahtumat, kokijan rooli tapahtumissa sekä tietoisuuden ”esileimautuminen” eli kokijan maailmankuvan, uskonnon, elämäntilanteen ja aiempien kokemusten merkitys. Diakroniset vaikutukset syntyvät, kun kokemuksia muistellaan ja kerrotaan. Muistot eivät säily samanlaisina, vaan niitä työstetään jatkuvasti.⁴⁷ Ihmisen tausta ja kulttuuri vaikuttavat siihen, miten hän havainnoi ympäristöään ja mihin kiinnittää huomiota. Kun havainnot vahvistavat aiemmat näkemykset, kulttuuriset käsitykset muuttuvat havainnoijan mielessä objektiiviseksi totuudeksi. Esimerkiksi sukupuoliroolit näyttäytyvät itsestäänselvyyksinä.⁴⁸ Koska usko on hyvin keskeistä lestadiolaisten elämässä, voidaan perustellusti olettaa, että se on vaikuttanut sota-aikana eläneiden lestadiolaisten esikäsityksiin, kokemuksiin ja siihen, miten kokemuksia on jälkikäteen käsitelty.

---

⁴⁵ Fingerroos & Haanpää 2006, 25–27, 31.

⁴⁶ Tuomaala 2006, 272–273.

⁴⁷ Kivimäki 2006a, 75–76.

⁴⁸ Kivimäki 2006a, 78, 81.

Muistoja ja kokemuksia on luokiteltu aiemmassa tutkimuksessa eri tavoin. Kivimäen mukaan kokemuksen tieteellinen tarkastelu auttaa löytämään yhteyksiä laajojen rakenteiden ja yksittäisten toimijoiden käsitysten ja käytäntöjen väliltä. Kokemuksissa yhdistyy kolme erilaista tasoa. Ensimmäisen tason muodostavat laajat rakenteet, kuten sosiaaliluokat ja järjestöt. Nämä ”rakenteet tulevat tosiksi vasta kokijoidensa kautta”, eli siinä miten ihmiset kuvaavat niitä ja rooliaan niiden osana. Toisen tason muodostavat konkreettinen toiminta ja tapahtumat. Kolmas taso koostuu kokijoiden sisäisestä maailmasta, eli hänen identiteetistään, asenteistaan ja uskomuksistaan ja niihin vaikuttavista tekijöistä.⁴⁹

Olsson puolestaan tuo esille luokituksen, jossa muistoja syntyy kolmella tasolla. Ensinnäkin on jokaisen yksilön omakohtaiset muistot. Toiseksi on pienten ryhmien, kuten perheiden muistot, jotka perustuvat ryhmän jäsenten yhteisiin kokemuksiin. Kolmanneksi ovat yhteisöjen kollektiiviset muistot⁵⁰. Tällaisen laajan yhteisön voivat muodostaa esimerkiksi tietyn alueen asukkaat tai uskonnollisen yhteisön jäsenet.⁵¹ Jokainen henkilö kuuluu yhteen tai useampaan kokemusyhteisöön, joka rakentuu yhdessä jaettujen elämysten pohjalle. Kokemusyhteisöt saattavat itse määrittellä, millaiset kokemukset ovat ”oikeita” ja tehdä jyrkkiäkin rajanvetoja ryhmään kuuluvien ja kuulumattomien välille.⁵²

Sota- ja evakkokokemusten toistuva muistelu erilaisissa tilaisuuksissa on muovannut ihmisten henkilökohtaisia muistoja kollektiivisempaan suuntaan. Yksilön ja yhteisön muistot kietoutuvat yhteen, eikä niitä ole helppoa erottaa toisistaan.⁵³ Vaikka tämän tutkimuksen aineistona ovat lestadiolaisten henkilökohtaiset kokemukset, on vanhoillislestadiolainen yhteisö vaikuttanut heidän kokemuksiinsa ja siihen, mitä he pitävät muistelemisen arvoisena. Siksi tutkimuksen tulokset heijastelevat jossakin määrin lestadiolaisten kollektiivisiä muistoja. Samalla muistelut noudattelevat myös suomalaista sodan muistokulttuuria, joka koki Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen niin kutsutun uus-isänmaallisen käänteen⁵⁴.

Lähdekritiikki on erilaista muisteluaineistojen kuin perinteisempien kirjallisten lähteiden kohdalla. Ihmisen muisti ei ole tarkka, ja mitä pidempi aika muistelluista tapahtumista on kulunut, sitä enem-

---

⁴⁹ Kivimäki 2006a, 74, 84–85.

⁵⁰ Kollektiivisillä muistoilla tarkoitetaan ryhmien ja yhteisöjen yhteisiä muistoja. Ne ovat syntyneet, kun ryhmän sisällä on jaettu ja työstetty kokemuksia. Kollektiiviset muistot ovat pikemminkin muistoja kokemuksista kuin omakohtaisia kokemuksia. Ne voi kokea omakseen myös yhteisön jäsen, joka ei ole ollut alkuperäisissä tapahtumissa mukana. Kollektiivisten muistojen voi ajatella muodostavan eräänlaisen viitekehyksen yksityisille muistoille. Kucia et al. 2013, 139–140.

⁵¹ Olsson 2005, 167.

⁵² Viitaniemi 2019, 76–77.

⁵³ Kantola 2011, 24.

⁵⁴ Ks. T. Kinnunen & Jokisipilä 2012, 458–464.

män muistot ovat ehtineet muuttua. Muistitietoaineistoa ei yleensä kannatakaan käyttää tapahtumahistoriallisten faktojen selvittämiseen. Sen sijaan voidaan ajatella, että kerrotut kokemukset kuvaavat koettua todellisuutta. Se ei ole sama asia kuin tapahtumahistoriallinen todellisuus, mutta kokijan näkökulmasta hänen kertomansa on totta. Kokemushistorian kannalta katsottuna se, vastaako kertomus tarkalleen sitä, mitä aikoinaan tapahtui, ei ole edes tärkeää.⁵⁵ Portellin mukaan kokemukset kertovat oikeastaan paljon enemmän kuin siitä mitä tapahtui. Ne kuvaavat sitä, mitä muistelijat halusivat tehdä, mitä he ajattelivat ja mitä he uskovat tehneensä. Lisäksi niiden perusteella voidaan selvittää, millainen merkitys tapahtumilla on ollut muistelijan elämässä ja millaisia selityksiä ja merkityksiä niihin kerrontahetkellä liitetään.⁵⁶ Haastattelut voivat välittää myös kiinnostavalla tavalla tietoa tutkittavasta kulttuurista ja yhteisöstä.⁵⁷ Tutkimuskysymyksieni näkökulmasta käyttämäni muistitietoaineistoa voi pitää luotettavana lähdemateriaalina, sillä olen kiinnostunut lestadiolaisten henkilökohtaisista kokemuksista ja heille merkityksellisistä tapahtumista. Juuri niistä haastattelut ja muistelut kertovat.

Muistitietoaineistot voi nähdä jälkinä menneisyydestä. Jäljet alkavat puhua, kun niille esittää oikeanlaisia kysymyksiä.⁵⁸ Etsin aineistostani vastauksia tutkimuskysymyksiini sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on tutkimusmenetelmä, joka soveltuu hyvin laajojen aineistojen läpikäymiseen. Siinä aineistosta etsitään tutkimuksen kannalta olennaiset asiat ja teemoitellaan ne johtopäätöksien tekoa varten⁵⁹. Olen aineistoa lukiessani kopioinut siitä kohdat, joissa puhutaan uskosta, lestadiolaisesta elämäntavasta tai muistelijoiden suhtautumisesta muihin ihmisiin. Nämä tutkimuskysymyksiini liittyvät kohdat olen luokitellut eri aiheita käsitteleviksi teemoiksi, jotka luovat rakenteen tälle tutkimukselle. Näiden teemojen pohjalta olen analysoinut muistelijoiden kokemuksia ja vastannut tutkimuskysymyksiini. Tämä on tyypillinen sisällönanalyysin hyödyntämistapa.⁶⁰

---

⁵⁵ Kivimäki 2006a, 76–77.

⁵⁶ Portelli 2006, 55–56.

⁵⁷ Kalela 2006, 76.

⁵⁸ Fingerroos & Haanpää 2006, 32.

⁵⁹ Tuomi & Sarajärvi 2018, 117.

⁶⁰ Vrt. Tuomi & Sarajärvi 2018, 104.

1. Vanhoillislestadiolainen yhteisö sota-aikana

1.1. Seurat – ”niitä oli harvoin ja mentiin, jos suinkin päästiin”

Seurat ovat olleet alusta alkaen lestadiolaisen herätysliikkeen tärkein toimintamuoto.⁶¹ Vanhoillislestadiolaiset kokoontuivat seuroihin kuulemaan Jumalan sanaa ja saamaan vahvistusta uskolleen. Seurojen toimintakaava oli yksinkertainen. Ensin laulettiin virsi, jonka jälkeen Raamatusta luettiin saarnateksti, jonka pohjalta puhuja saarnasi. Saarnat olivat yleensä melko pitkiä. Seurapuheen jälkeen laulettiin taas. Seurat alkoivat ja loppuivat rukouksella.⁶² Seurojen jälkeen jäätiin laulamaan Siionin lauluja ja keskustelemaan niin arkisista kuin uskomiseen liittyvistä asioista.⁶³

Pitkälle 1900-luvulle seurojen järjestäminen riippui yksittäisten lestadiolaisten aktiivisuudesta. Kun virallisia rauhanyhdistyksiä alettiin perustaa, seurojen järjestäminen siirtyi niiden vastuulle. Tutkimusaikana esimerkiksi Rovaniemen kauppalassa sekä Kuusamon ja Taivalkosken kirkonkylillä toimivat rauhanyhdistykset, joilla oli omistuksessaan seurojen pitämistä varten suunniteltu seura-huone.⁶⁴ Näissä paikoissa seurojen pitäminen oli säännöllistä.⁶⁵ 1930- ja 1940-lukujen aikana tutkimusalueelle perustettiin toistakymmentä uutta rauhanyhdistystä,⁶⁶ mutta useimpien toiminta ei ehtinyt vakiintua ennen sodan syttymistä.⁶⁷ Seurojen pitämisestä syntyneet kustannukset hoidettiin yhdistysten jäsenmaksuilla ja seuroissa kannetuilla kolehdeilla.⁶⁸ Seuroissa puhuivat sekä lähialueen paikalliset saarnamiehet että kauempaa tulevat SRK:n välittämät lähetyspuhujat. Usein lestadiolaispuhujat liikkuivat kahdestaan eli seuroissa oli kaksi puhetta, mutta tästä säännöstä voitiin myös poiketa.⁶⁹

Lähes kaikille tutkimusalueen ihmisille olivat kuitenkin tutumpia kodeissa pidettävät pirttiseurat. Ne olivat harvaan asutuilla seuduilla yleisin seurojen järjestämistapa 1900-luvun puoliväliin asti. Pirttiseurat olivat yksityishenkilöiden järjestämiä, usein kaksipäiväisiä seuroja. Seuratalon väki kutsui itse puhujat ja hoiti seurojen kustannukset. Monessa talossa oli tapana pitää seurat kerran tai kahdesti vuodessa. Syrjäkylissä seuroja oli siis harvoin. Seuroihin kuului olennaisesti pitkienkin matkojen ta-

---

⁶¹ Näppä 1981, 581; S. Kinnunen 2005, 102.

⁶² Näppä 1981, 581–583.

⁶³ S. Kinnunen 2005, 75; Näppä 1981, 581.

⁶⁴ S. Kinnunen 2005, 41, 45–46; Näppä 1981, 621–624; Keränen 2008, 35–37.

⁶⁵ S. Kinnunen 2005, 102.

⁶⁶ Palola 2010, 144–147, 373.

⁶⁷ Näppä 1981, 624.

⁶⁸ S. Kinnunen 2005, 41, 76.

⁶⁹ Palola 2010, 151; Näppä 1981, 583.

kaa tulevien seuravieraiden kestitseminen ja majoittaminen. Seuroja varten varattiin ruokaa koko seuraväelle, mutta myös seuravieraat toivat mukanaan omia eväitä ja tuliaisia seuratalon väelle.⁷⁰ Kestitsemisen vuoksi suuri vastuu seurojen järjestämisestä oli naisten harteilla, vaikka seurapuhujina toimivat vain siihen tehtävään asetetut miehet.

Seuroista puhutaan lähes kaikissa haastatteluissa. Suurin osa seuroja muistelevista kertoo nimenomaan kodeissa pidetyistä seuroista. Haastateltujen käsitykset seurojen yleisyydestä sota-aikana vaihtelevat. Joidenkin mukaan niitä pidettiin yhtä paljon kuin ennen sotia,⁷¹ toisten mukaan ei ollenkaan.⁷² ”Niitä oli harvoin ja mentiin, jos suinkin päästiin”,⁷³ toteaa eräs haastateltu. Asuinpaikka vaikutti näihin kokemuksiin. Maalaiskylien ja keskustaajamien seurakäytännöt poikkesivat rauhanaikanakin toisistaan: isoimmissa taajamissa seuroja pidettiin vähintään kerran viikossa,⁷⁴ kun taas syrjäseuduilla ne olivat harvinaisia juhlahetkiä.⁷⁵ Sota-aikana ero korostui entisestään. Esimerkiksi Rovaniemen kauppalassa seuroja pidettiin sotavuosinakin paljon,⁷⁶ mutta monissa paikoissa seurojen määrä väheni sodan vuoksi rajusti.⁷⁷ *Siionin Lähetyslehdessä* oli seurailmoituksia selvästi tavanomaista vähemmän.⁷⁸ Sotavuosina huomattavan suuri osa SRK:n järjestämistä lähetysmatkoista⁷⁹ kohdistui Lappiin ja Koillismaalle.⁸⁰

Seuroja olisi haluttu päästä useammin, mutta seurojen järjestämiseen ja niissä käymiseen liittyi monenlaisia haasteita. Suurin ongelma oli puhujapula⁸¹, joka johtui siitä, että suuri osa puhujista oli rintamalla tai työpalveluksessa. Jatkosodan aikana SRK yritti helpottaa puhujapulaa anomalla työvelvollisia vapautettavaksi lähetystyötehtäviin.⁸² Myös tilojen puute oli sodan mukanaan tuoma ongelma. Itärajalta isoimmat pirtit oli poltettu⁸³, eivätkä rauhanyhdistysten omistamat tilat olleet normaalisti käytettävissä. Esimerkiksi Rovaniemen Rauhanyhdistyksen seurahuone oli talvisodan aikana

---

⁷⁰ Näppä 1981, 582–583, 590–591.

⁷¹ Mm. H6N25K.

⁷² Mm. H17NxxK.

⁷³ H22N11K.

⁷⁴ S. Kinnunen 2005, 102, Kupsala 1995, 134.

⁷⁵ Näppä 1981, 581–582.

⁷⁶ S. Kinnunen 2005, 106–107.

⁷⁷ Ks. esim. Näppä 1981, 636.

⁷⁸ Jurvelin 2007, 54. Lehdessä ilmoitettiin todennäköisesti vain suurimmista seuratahtumista.

⁷⁹ Tässä tutkimuksessa lähetysmatkoilla tarkoitetaan SRK:n organisoimia seuramatkoja. Lähetysmatkat suunnattiin alueille, joilta lähetettiin SRK:lle pyyntöjä lähetysseurojen pitämisestä. Lähetystyön tarkoituksena oli tukea kohdealueen vanhoillislestadiolaisten uskoa ja käännättää uusia ihmisiä lestadiolaisiksi. SRK maksoi korvausta pitkille saarnamatkoille lähteville puhujille. Palola 2010, 55–57, 61.

⁸⁰ Palola 2010, 329–330.

⁸¹ H108N05H.

⁸² Palola 2010, 324, 327.

⁸³ H25M27K.

puolustusvoimien käytössä ja jatkosodan aikana saksalaisten majapaikkana.⁸⁴ Lisäksi elintarvikkeiden säännöstely vaikeutti perinteisiä seurajärjestelyjä.⁸⁵

Myös pitkät välimatkat ja huonot kulkuyhteydet vaikeuttivat seuroihin osallistumista,⁸⁶ mutta ne eivät olleet vain sota-ajan ongelma, vaan ne rajoittivat harvaan asutuilla alueilla seuroissa käymistä rauhanaikanakin.⁸⁷ Tämä tulee esille haastattelussa, jossa lestadiolaisperheen tytär muistelee elämänsä ensimmäistä seuramatkaa:

*Välirauhan aikana ollessani yhdeksäntoista vuotias isä kysyi, että lähdetäänkö kävelemään seuroihin. Matkaa oli neljäkymmentä kilometriä. – – Silloin olin ensi kerran Jumalan sanan kuulossa. En paljon ymmärtänyt, kun lapsuudenusko oli mennyt. – – Muissa perheissä Lomajärvessä ei ollut uskovaisia. – – Isä – – kulki aina seuroissa. Äiti pääsi joskus seuroihin isän mukana. Kun minä olin isompi, minun piti olla kotimiehenä. Ei osattu ajatella, että nuori ihminenkin tarvitsisi olla uskomassa. Seuroja ei ollut kuin syksyllä – –.*⁸⁸

Koska haastatellun vanhemmat olivat syrjäisen kylän ainoat lestadiolaiset, seuroihin oli vaikea päästä. Käytännön haasteiden ohella haastateltu nostaa esiin myös muunlaisia esteitä. Hän kertoo, että vaikka vanhemmat itse ”olivat uskomassa” he eivät kotona puhuneet uskostaan lapsille. Siksi haastateltu toteaaakin, että häneltä oli ”lapsuudenusko mennyt”, eli hän ei uskonut niin kuin lestadiolaiset opettivat.

Jos seuroja ei voitu pitää, saatettiin järjestää muunlaisia tapaamisia. Haastatellut muistelevat lestadiolaisen järjestämiä lauluseuroja, ompeluiloiltoja ja vapaamuotoisia kokoontumisia, joissa laulettiin Siionin lauluja, luettiin Raamattua ja keskusteltiin uskonasioista.⁸⁹ Rovaniemen maalaiskylissä kokoonnuttiin joka sunnuntai pyhärukouksiin laulamaan, rukoilemaan ja lukemaan Raamattua.⁹⁰ Myös SRK kehotti kiertokirjeiden ja *Siionin Lähetyslehden* välityksellä lestadiolaisia kokoontumaan yhteen

---

⁸⁴ S. Kinnunen 2005, 106.

⁸⁵ Palola 2010, 324.

⁸⁶ H106M21H.

⁸⁷ Vrt. Näppä 1981, 582.

⁸⁸ H120N21H.

⁸⁹ H30N18K, H123N13H.

⁹⁰ S. Kinnunen 2005, 85–86.

laulamaan ja keskustelemaan, jos puhujaa ei ollut mahdollista saada seuroja pitämään. Lisäksi toivottiin, että puhujapulan helpottamiseksi uusia miehiä olisi asetettu seurapuhujaksi.⁹¹ Hautajaisten yhteydessäkin pidettiin toisinaan seuroja, joihin saapui paljon sellaistaakin väkeä, joka ei ollut vainajaa kunnolla tuntenut.⁹²

Haastattelujen perusteella vanhoillislestadiolaiset järjestämät seurat eivät olleet sota-aikana vain lestadiolaisten tapahtumia, vaan niihin saapui muitakin:

*Kyllä, silloinhan kävi kaikki seuroissa. Sehän ku oli seurat, ku ei ollu muitakaan tilaisuuksia niin ku seuroja tuli niin siellähän oli aina koko kylän väki seuroissa, siihen maaliman aikaan. Eihän sitä tuota kukkaan jääny seuroista pois joka pääsi tulemaan. — Ja kyllä siellä moni sai parannuksen armonki kun seuroissa kävi.*⁹³

Haastatellut selittävät ei-lestadiolaisten seuroissa käymistä toisaalta sillä, että seurat olivat pienten kylien ainoita tapahtumia, ja toisaalta sillä, että ei-lestadiolaisetkin olivat kiinnostuneita ”uskomisen asioista”⁹⁴. Molemmat seikat ovat voineet houkuttaa ei-lestadiolaisia seuroihin. Ei-lestadiolaisten seuroihin osallistuminen ei liittynyt vain sota-aikaan, vaan se oli yleistä muutoinkin 1950-luvulle saakka.⁹⁵ Haastatellut kertovat myös seuroissa olleista parannuksen tekijöistä eli ihmisistä, jotka kääntyivät lestadiolaisiksi.⁹⁶ Muutamissa haastatteluissa sanotaan syksyllä 1939 olleen ”herätyksen ajat”,⁹⁷ jolloin suuri määrä ihmisiä kääntyi lestadiolaiseksi lyhyessä ajassa. Herätykset merkitsivät lestadiolaisuuden elpymistä ja vahvistumista alueilla, joilla sitä oli jo ennestään, ei niinkään liikkeen leviämistä uusille seuduille.⁹⁸ Jotkut muistelijat vertaavat sota-ajan ja muisteluajankohdan seuroja toisiinsa ja huomattavat niissä tapahtuneista muutoksista.⁹⁹

Useissa haastatteluissa kysytään, puhuttiinko sota-ajan seuroissa sodasta. Suuri osa haastatelluista vastaa kysymykseen olleensa niin nuori, ettei saarnojen sisältö jäänyt mieleen.¹⁰⁰ Toiset huomautta-

⁹¹ Palola 2010, 327; Jurvelin 2007, 71.

⁹² H94N16H, H120N21H.

⁹³ H116M29H.

⁹⁴ H33M37K.

⁹⁵ Keränen 2008, 28–29; Näppä 1981, 589.

⁹⁶ Mm. H6N25K, H125N12H; Vrt. Näppä 1981, 589.

⁹⁷ Mm. H8N27K, H25M27K; Vrt. Näppä 1981, 589, 627.

⁹⁸ Vrt. Suolinna & Sinikara 1986, 112.

⁹⁹ Mm. H116M29H.

¹⁰⁰ Mm. H20N27K.

vat, että seurapuheiden tarkoituksena oli puhua uskomisen asioista, joten sota jäi vähemmälle huomiolle.¹⁰¹ Jotkut kuitenkin muistavat seuroissa puhutun sodasta. Heidän mukaansa puheissa muistutettiin siitä, että sota on Jumalan sallima ja kehoitettiin rukoilemaan isänmaan puolesta.¹⁰² Yksi muistelijat kertoo sota-aikana puhutun lopun ajoista ja Ilmestyskirjan pedosta. Jälkikäteen hän pitää tällaisia puheita paikkansapitämättöminä.¹⁰³ Sotavuosina Siionin Lähetyslehdessä julkaistiin eskatologisia eli lopun aikoja ennustavia kirjoituksia¹⁰⁴, joten on hyvin mahdollista, että samanlaisia ajatuksia tuotiin esiin myös seurapuheissa.

Evakkopaikkakunnillakin käytiin seuroissa. Seuroja pidettiin sielläkin kodeissa, mutta monilla paikkakunnilla myös kouluilla tai rauhanyhdistysten omistamissa taloissa.¹⁰⁵ Sekä talvisodan että Lapin sodan aikana SRK huolehti evakoista lähettämällä puhujia alueille, joilla heitä oli paljon.¹⁰⁶ Useimmissa haastatteluissa evakkopaikan seuroja kuvataan samanlaisiksi kuin kotiseudulla olleita.¹⁰⁷ Toisinaan pieniin pirttiseuroihin tottuneille lapsille ja nuorille evakkopaikan seurat olivat kuitenkin unohtumaton kokemus:

Meimi: Yhden kerran me päästiin seuroihin. Se oli hirveän suuri mielestäni se seura-huone, ja siellä likellä ovensuuta istuttiin. Pikkuinen pää tillotti sieltä kaukaa (puhujanpää)! – –

Haastattelija: Minkälaiset seurat ne oli?

M: Tavalliset, niinkuin siihen aikaan... Ensin virsi veisattiin, sitten teksti luettiin, sitten virsi veisattiin, ja sitten ruvettiin puhumaan.

H: Puhuttiinko siellä sodasta, seuroissa?

M: Ei jäänyt mieleen. Vieras paikka, sitä vaan kahteli. Iso se oli se talo.¹⁰⁸

Vaikka seurat olivat sisällöltään samanlaiset kuin kotiseudulla, vieras paikka ja suuret tilat tekivät tilanteesta mieleenpainuvan. Myös muissa haastatteluissa muistellaan evakkopaikan rauhanyhdistykselle kokoontuneen paljon väkeä¹⁰⁹. Osa evakoista oli itse aktiivisia järjestämään seuroja¹¹⁰:

Sitte oli koulu lakkautettu niin siellä oli kans seuroja. Se asu Mannisen isä ja äiti siinä opettajan huoneistossa – – Se mummo sano että tuu sinä tuonne seuraemännäksi, että

¹⁰¹ Mm. H25M27K.

¹⁰² Mm. H116M29H.

¹⁰³ H8N27K.

¹⁰⁴ Jurvelin 2007, 18, 45.

¹⁰⁵ Mm. H25M27K, H84N08H, H89N28H.

¹⁰⁶ Palola 2010, 338, 340–241; S. Kinnunen 2005, 107.

¹⁰⁷ Mm. H25M27K, H30N18K.

¹⁰⁸ H8N27K.

¹⁰⁹ Mm. H89N28H.

¹¹⁰ Vrt. Näppä 1981, 636.

*passaat nuo puhujat, kun oli vanha pari. Minä siellä päivän olin ja laittelin ruuat ja juomat. Koululla pidettiin seurat ja siitä ei kukaan nostanut mitään hälinää. Saattopa joku uskonkin käydä siellä.*¹¹¹

Lakkautetulla koululla seurat voitiin järjestää ilman, että ne olisivat häirinneet ketään. Monesti seurojen järjestämistä hankaloitti kuitenkin se, että evakot asuivat toisten taloissa, joten seuroja ei voinut pitää ilman talonväen suostumusta. Silti seuroja pidettiin, yleensä luvan kanssa mutta joskus myös ilman lupaa.¹¹²

Muistelijoiden joukossa on myös henkilöitä, jotka eivät tavanneet evakkopaikoissaan muita lestadiolaisia.¹¹³ Etenkin Ruotsissa seuroja pidettiin vähän.¹¹⁴ SRK suunnitteli lähetysmatkaa Ruotsissa olevien evakkojen keskuuteen, mutta taloudellisista syistä puhujat pääsivät matkaan vasta huhtikuussa 1945, jolloin monet evakot olivat jo palanneet Suomeen.¹¹⁵ Pari Ruotsissa evakossa ollutta kertoo kuitenkin olleensa siellä seuroissa. Molempien mukaan seuroja pidettiin evakkojen parakeissa paikoissa, joissa suomalaisia oli paljon.¹¹⁶

Useat haastatellut kertovat olleensa sota-aikana seuroissa Oulun Rauhanyhdistyksellä. Muistelijat olivat Oulussa eri syistä, esimerkiksi työtehtävissä, alokkaana tai sotasairaalan potilaana.¹¹⁷ Oulussa asui monia vanhoillelestadiolaisia puhujia, ja seuroja pidettiin sota-aikanakin suhteellisen säännöllisesti, jopa useita kertoja viikossa. Siksi Oulussa oleskelleiden haastateltujen oli helppo osallistua seuroihin.¹¹⁸ Muiden suurten kaupunkien seurapaikoista ainakin Turun Rauhanyhdistys mainitaan haastatteluissa.¹¹⁹

Haastatteluissa keskustellaan myös rintamalla pidetyistä seuroista. Kaikki miehet tietävät kertoa, että rintamalla pidettiin seuroja, mutta osa heistä ei itse päässyt osallistumaan niihin. Seuroja ei pidetty paikoissa, joissa lestadiolaisia oli vähän.¹²⁰ Jotkut eivät käyneet seuroissa koko sota-aikana, eivät rintamalla eivätkä lomilla. Tällaiset miehet kertovat, että uskon säilyttäminen sota-aikana oli hyvin vaikeaa.¹²¹

---

¹¹¹ H6N25K.

¹¹² H25M27K, H6N25K.

¹¹³ Mm. H11N18K.

¹¹⁴ Mm. H37N08H, H123N13H; Vrt. S. Kinnunen 2005, 111–112.

¹¹⁵ Palola 2010, 341.

¹¹⁶ M98M36H, H116M29H.

¹¹⁷ H27N27K, H32M22K, H23M14K.

¹¹⁸ Kupsala 1995, 130–134, 243.

¹¹⁹ M102M20H.

¹²⁰ Mm. H23M14K, H79M25H.

¹²¹ Mm. H126M12H, H9M18K.

Osa haastatelluista muistaa olleensa seuroissa tai muissa lestadiolaisten kokoontumisissa rintamalla useinkin:

Haastattelija: Kerroit aikaisemmin, että siellä laulettiin? Siionin lauluja?

Arttu: Joo, laulettiin. Joka ilta ja milloin oli sellaista väliaikaa. Asemasota-aikaan.

H: Siellä oli niin paljon uskovaisia?

A: Joo oli monta kymmentä. Kun kokoontui siellä... Uhtuallakin oli tehty semmoin iso hirsinen rakennus. Siellä pidettiin sitä iltahartautta sitten.

H: Oliko siellä uskovaisia puhujia?

A: Olihan se tämä – Heikki –. Oli silloin uskovainen.¹²²

Jos rintamalla olleiden joukossa oli saarnamiehiä, seuroihin kokoonnuttiin usein.¹²³ Etenkin vanhoillislestadiolaiset sotilasapit olivat ahkeria seurojenpitäjiä.¹²⁴ Seurojen pitäminen onnistui parhaiten rauhallisen asemotavaiheen aikana. Talvisodan ja jatkosodan hyökkäys- ja vetäytymisvaiheiden aikana rintamaseuroja ei voitu juurikaan järjestää, mutta tilaisuuden tullen lestadiolaiset kokoontuivat yhteen laulamaan ja keskustelemaan. Lapin sodan aikanakin pidettiin muutamia seuroja.¹²⁵

Yleensä rintamalla pidetyt seurat olivat pieniä korsuseuroja.¹²⁶ Asemasodan aikana joissakin paikoissa pidettiin suurempia seuratapahtumia. Karhumäessä ja Äänislinnassa seuratoiminta oli säännöllistä,¹²⁷ mutta myös Kiestingissä ja Uhtualla pidettiin isoja seuroja.¹²⁸ Näissä paikoissa seuroja pitivät rintamalla olleiden lisäksi kotirintamalta tulleet lähetyspuhujat.¹²⁹ Karhumäkeen muodostui vuoden 1943 aikana Kenkrea seurakunnaksi kutsuttu lestadiolaisten yhteisö, joka kokoontui säännöllisesti. Seurakunta koostui pääasiassa sotilaista ja lotista ja sen jäsenmäärä nousi satoihin henkiin.¹³⁰ Koska monet haastatellut olivat asemasodan aikana sijoitettuna Karhumäen suunnalle, Kenkrea seurakunnasta puhutaan useissa muisteluissa.¹³¹

[K]okoonnuttiin sinne Karhumäen kirkon sakastiin aina määrättyinä viikonpäivinä ja piettiin, se on, se uskovaisten tilaisuus siellä. Siellä oli aina joku uskovainen puhuja. – kun ensinnä ei ollut semmosia seurojakaan ei ollut ja tuota minä otin yhteyttä muistaakseni minä jollekki paperille, pikku lapulle kirjoitin vain rauhanyhistykselle Ouluun

¹²² H16M11K.

¹²³ H101M16H; Vrt. Näppä 1981, 630.

¹²⁴ Palola 2010, 334.

¹²⁵ Näppä 1981, 630–631, 634–635.

¹²⁶ Palola 2010, 334.

¹²⁷ Jurvelin 2007, 81.

¹²⁸ Näppä 1981, 634.

¹²⁹ Palola 2010, 334; Näppä 1981, 634.

¹³⁰ Jurvelin 2007, 81–83.

¹³¹ Mm. K53M21H, H106M21H, M68M24H.

– – että täällä Karhumäessä ois mahollisuus, että tänne pitäis lähettää lähetystyöntekijöitä. Minä en tiiä, vaikuttiko se kirje mittään, se oli oikeen vaatimaton niinku ikinä voi olla se kirje. – – sitte sieltä kuitenni niitä [puhujia] tuli.¹³²

Pauli oli Karhumäen alueella jo ennen Kenkrean seurakunnan syntymistä. Hän miettii, oliko hänen lähettämällään kirjeellä vaikutusta siihen, että Karhumäkeen saapui seurapuhujia. Palolan mukaan alkusysäyksen Kenkrean seurakunnalle antoi Pekka Tapanisen ja Paavo Leppäsaajon matka rintamalle keväällä 1943. Matkan seurauksena alueella olleet lestadiolaiset tutustuivat toisiinsa ja alkoivat kokoontua säännöllisesti. Kenkrean seurakunnan ylläpitämisessä keskeinen rooli oli sotilaspastori Mauno Mäkiselällä, joka myös pyysi SRK:ta lähettämään puhujia alueelle.¹³³

Vaikka monet olivat kuulleet Kenkrean seurakunnasta, sen tapahtumiin oli välillä vaikeaa päästä mukaan:

*Yritimme siellä Karhumäessä niihin nk. Kenkrean seuroihin, mutta yhtään kertaa emme saaneet tietää milloin ne ovat. Siellähän ilmestyi sellainen lehti kuin ”Karjalan Viesti”, mutta emme huomanneet siitä seurailmoitusta. Kuulimme seurojen pitopaikastakin, että se on entinen elokuvateatteri, joka on kirkoksi laitettu. On minulla kuvakin siitä.*¹³⁴

Toisessa haastattelussa kerrotaan, että haastatellun tullessa ensimmäistä kertaa seuroihin pappi oli käännyttänyt hänet pois kirkolta ja väittänyt, ettei siellä ole mitään tilaisuutta.¹³⁵ Vaikka Karhumäen seuroja muistellaan pääasiassa myönteisesti, liittyi Kenkrean seurakuntaan muitakin ongelmia:

*Minä oletin siihen aikaan, että ne [puhujat] ovat kaikki uskovaisia, mutta selevisi että se Salmi oli pikkuesikoinen. – – ku lähettiin kävelemään sieltä pois sieltä tilaisuudesta – – nii sitte siinä oli joku uittoporukka, joka käveli sammaan suuntaan ku minä. Niin nii siinä ku juteltiin sen uittoporukan kans nii siellä yksi mies sano mulle, että jääppä vähän jäläkeen. Se alako kertomaan mulle, että sinä oot samallalaila uskovainen kuin hän, mutta nuo toiset miehet niin ne ovat pikkuesikoisia.*¹³⁶

Kenkrean seurakunta oli vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen näkökulmasta ongelmallinen, sillä sen jäseninä ja puhujina tilaisuuksissa toimi paitsi vanhoillislestadiolaisia, myös vanhoillislestadiolaisuudesta eronneita pikkuesikoisia ja vähäisemmässä määrin heränneitä ja helluntailaisia. Tällainen eri uskontokuntien välinen yhteistyö oli vanhoillislestadiolaisten uskonkäsitysten vastaista, sillä he

¹³² H32M22K.

¹³³ Palola 2010, 334, 421.

¹³⁴ K52N21H.

¹³⁵ H32M22K.

¹³⁶ H32M22K.

opettivat, että vain vanhoillislestadiolaiset ovat oikealla tavalla uskomassa ja pelastuvat.¹³⁷ Sotilaat, joiden kotiseuduilla pikkuesikoisuutta ei ollut, eivät välttämättä edes huomanneet osan seurakunnan jäsenistä kuuluvan eri ryhmään tai ainakaan ymmärtäneet jaottelun syitä.¹³⁸ Kenkreen seurakunnan ”sekalaisuus” johtui mahdollisesti siitä, että seurakunnasta vastuussa ollut sotilaspastori Mäkinen ei omasta vanhoillislestadiolaisesta vakaumuksestaan huolimatta voinut virkansa vuoksi estää muitakin kuin vanhoillislestadiolaisia puhumasta kirkossa pidetyissä tilaisuuksissa.¹³⁹ Kupsala selittää eri ryhmittymien toisiaan kohtaan osoittamaa hetkellistä suvaitsevaisuutta myös sillä, että sodan poikkeusoloissa tuntui väärältä opettaa muihin herätysliikkeisiin kuuluneiden sankarivainajien joutuneen kadotukseen.¹⁴⁰ Toisaalta sekä vanhoillislestadiolaiset että pikkuesikoiset yrittivät hyötyä yhteisistä kokoontumisista ja käännyttää toisen ryhmän jäseniä oman käsityksensä mukaiseen uskoon.¹⁴¹

Lähes jokaisessa haastattelussa keskustellaan seuroista. Tämä on luonnollista, sillä seurat olivat vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen keskeisin toimintamuoto ja niihin osallistuminen olennainen osa vanhoillislestadiolaisten elämäntapaa. Siihen nähden, kuinka tärkeinä tilaisuuksina seuroja herätysliikkeessä pidettiin, seuroissa käytiin kuitenkin harvoin. Jotkut olivat sodan vuoksi useita vuosia käymättä seuroissa, ja useimmat pääsivät seuroihin kerran tai pari vuodessa. Toisaalta syrjäseutujen asukkailla tämä oli normaali tilanne, sillä rauhanaikanakaan seuroihin ei ollut mahdollista osallistua sen useammin. Vastaavasti rintamalla seuroja pidettiin keskuspaikoissa ja joukko-osastoissa, joissa vanhoillislestadiolaisia oli paljon, muttei lainkaan siellä, missä taisteli vain yksittäisiä lestadiolaissotilaita.

1.2. ”Joka kirjeessä se evankeliumin ääni kuulu”

Uskonto näkyi lestadiolaisten toiminnassa sota-aikana muutoinkin kuin seuroihin ja muihin lestadiolaisten järjestämiin kokoontumisiin osallistumisena. Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten uskoa muistellaan pidetyn esillä arjessa.

Useissa haastatteluissa puhutaan Siionin laulujen¹⁴² ja virsien laulamisesta. Laulaminen oli tärkeä osa yhteisiä kokoontumisia, mutta hengellisiä lauluja laulettiin kotonakin paljon:

---

¹³⁷ Jurvelin 2007, 83.

¹³⁸ Palola 2010, 421, 424.

¹³⁹ Jurvelin 2007, 84.

¹⁴⁰ Kupsala 1995, 143.

¹⁴¹ Palola 2010, 424.

¹⁴² *Siionin laulut* ovat vanhoillislestadiolaisten virsikirjan lisäksi käyttämä hengellisten laulujen kokoelma. Laulukirjaa uudistettiin sotavuosina. Palola 2010, 394–397.

Haastattelija: Keskusteltiiniko kotona uskonasioista sota-aikana?

*Meimi: Isä oli niin hiljainen. Lauloi se. Muistan, että pimeä oli pirtti, ja isä opetti, että ”On lepopaikka suloinen”. Isä sanoi, että sehän on äidin laulukirjasta. Me hällän eteen, Einohan ei osannut lukea, sitä opettelemaan. Sen muistan, että äiti opetti sitä että ”En rauhaa löydäkään maan päältä”.*¹⁴³

Meimin isä tunsi ilmeisesti uskosta puhumisen vaikeaksi, mutta lauluja opettamalla hän pystyi välittämään uskonsa sanomaa lapsilleen. Laulamisen koettiin luovan yhteenkuuluvuuden tunnetta niin rintamalla kuin kotirintamallakin ja rohkaisevan vaikeissa tilanteissa¹⁴⁴. Hengellisillä lauluilla on ollut tärkeä rooli kaikkien herätysliikkeiden kulttuurissa. Laulujen kautta on voitu jakaa hengellisiä kokemuksia ja kertoa omasta uskosta.¹⁴⁵ Tiettyjen laulujen mainitseminen haastatteluissa nimeltä välittää laulut tunteville laajempia merkityksiä kuin sellaisille, jotka eivät niitä tiedä.

Ainakin joissakin kodeissa oli tapana lukea Raamattua enemmän tai vähemmän säännöllisesti.¹⁴⁶ Rintamallakin Raamattua luettiin. Rintamapapit jakoivat sotilaille Raamattuja, virsikirjoja ja muita hengellisiä kirjoituksia,¹⁴⁷ ja niitä lukivat sellaisetkin, jotka eivät muuten osoittaneet olevansa uskonnollisia.¹⁴⁸ Myös Meimin muisto siitä, että evakkoon lähtiessä ensimmäiseksi mukaan pakattiin Raamattu¹⁴⁹, kertoo Raamatun tärkeydestä.

Sota-aikana kirjeitä lähetettiin paljon. Rintamalle lähetettävä kenttäposti oli ilmaista ja kirjeet ainoa keino pitää yhteyttä rintaman ja kotirintaman välillä.¹⁵⁰ Lähteenmäen mukaan syrjäisillä seuduilla eläneet eivät olleet aktiivisia kenttäpostinkäyttäjiä,¹⁵¹ mutta ainakin useimmat haastatellut lähettivät kirjeitä ja paketteja ahkerasti asuinpaikasta riippumatta.¹⁵² Tiiviimmin muistelijat pitivät luonnollisesti yhteyttä perheenjäseniinsä, mutta osa heistä kävi kirjeenvaihtoa tuntemattomienkin kanssa¹⁵³. Talvisodan aikana erilaiset yhdistykset kokosivat talkoilla paketteja tuntemattomille sotilaille.¹⁵⁴ Myös lestadiolaisten lauluilloissa valmistettiin paketteja lähetettäväksi rintamalle.¹⁵⁵

---

¹⁴³ H8N27K.

¹⁴⁴ Mm. H16M11K, H29M28K, H89N28H.

¹⁴⁵ Viitaniemi 2019, 99.

¹⁴⁶ Mm. H10M29K, H14N14K.

¹⁴⁷ Murtorinne 1995, 261.

¹⁴⁸ Soikkanen 1990b, 221.

¹⁴⁹ H8N27K.

¹⁵⁰ Taskinen 2015, 13.

¹⁵¹ Lähteenmäki 1999, 220.

¹⁵² Mm. H120N21H, H10M29K.

¹⁵³ Mm. H34N28K, H120N21H, H9M18K.

¹⁵⁴ Huuhtanen 1984, 15.

¹⁵⁵ H25M27K.

Niin rintamalla kuin kotonakin kirjeitä odotettiin. Anja tiivistää monien kotonaan omaisiaan ajattelevien tuntemiset:

*Korteilla ja paketeilla muistettiin, paketteja laitettiin rintamalle tämän tästä. Kirjeitä ootettiin ja jos alkoi pitempi väli olla ettei kirjeitä tullu alettiin eppäillä, että onkohan jottai... – – kun metsäniityltä tultiin lauantaina, kun siellä viikkokunnissa oltiin, niin semmonen peleko oli, että mitä kuuluu, kun kottiin mennään.*¹⁵⁶

Rintamalta tullut kirje oli merkki siitä, että läheinen oli yhä elossa.¹⁵⁷ Kirjeenvaihtoon tulleiden katkosten herättämä pelko saattoi olla hyvinkin aiheellista. Eräs haastateltu toteaa, että ehti olla monta viikkoa sairaalassa haavoittuneena, ennen kuin tieto hänen tilastaan saavutti kotiväen.¹⁵⁸

Vanhoillislestadiolaisten toisilleen lähettämät kirjeet sisälsivät arkisten kuulumisten vaihtoa, mutta myös usko näkyi kirjeissä. Aiemmassa tutkimuksessa on todettu etenkin talvisodan aikaisten kirjeiden olleen usein sävyiltään uskonnollisia,¹⁵⁹ joten vanhoillislestadiolaiset eivät olleet ainoita, jotka kirjoittivat uskostaan. Lestadiolaisten kirjeisiin oli liitetty ”aina tämä jumalanlasten uskon tunnustaminen – Jumalan terve ja Jumalan rauhaan”¹⁶⁰, eli uskosta kertovat alku- ja lopputervehdykset. Toisinaan lestadiolaisten kirjeet muistuttivat saarnoja, joissa rohkaistiin uskon säilyttämiseen¹⁶¹:

Yrjö: Nimenommaa äitin kirjeet niin jotka tuli sinne, niin ne ne niin vahvasti tuota uskoa kun siellä ei aina jaksanut olla... tunnustaa sitä uskoa. Äitin kirjeet oli lohuttavia ja isän kirjeet ja omaisten kirjeet.

Haastattelija: Kirjeet oli eräällä tavalla Jumalan sanna?

*Y: Jumalan sanna nimenommaa, kun joka kirjeessä se evankeljumin ääni kuulu ja se vahvasti.*¹⁶²

Yrjöllä ei ollut rintamalla samalla tavalla uskovia tovereita, joiden kanssa olisi voinut puhua uskosta. Uskomaan rohkaisevat kirjeet olivat hänelle hyvin tärkeitä, sillä ne olivat ainoa yhdysside toisiin lestadiolaisiin.

Paitsi lestadiolaisille läheisilleen, lestadiolaiset kirjoittivat uskosta ja sen tärkeydestä myös ei-lestadiolaisille omaisilleen ja kehottivat heitä tekemään parannuksen:

¹⁵⁶ H89N28H.

¹⁵⁷ Taskinen 2015, 18.

¹⁵⁸ H79M25H.

¹⁵⁹ HUUHTANEN 1984, 16.

¹⁶⁰ H10M29K.

¹⁶¹ Vrt. Heinen 2006, 24.

¹⁶² H3M21K.

Haastattelija: Minkälaisia viestejä äitillä oli, oliko uskomisen asia tärkeä niissä kirjeissä?

Pauli: Niin, sehän äiti puhu, äitihän puhu aina kirjeissä niistä asioista.

H: Minkälaista hedelmää ne kanto ne puhheet?

P: No, sitä minä en tiää, ne jotka oli lähtiissä uskovaisia niin ne olivat sielläki ja toiset ne jotka ei ollu lähtiissä niin ne pitivät sen kantansa.¹⁶³

Kaikki Paulin veljet eivät olleet lestadiolaisia, vaikka vanhemmat olivat. Äidin kirjeissään esittämät parannuskehotukset eivät saaneet Paulin ei-lestadiolaisia veljiä liittymään herätysliikkeeseen. Myös monilla muilla haastatelluilla oli ei-lestadiolaisista perheenjäseniä tai sukulaisia.¹⁶⁴ Monet toteavat nimenomaan äitien puhuneen ja huolehtineen lastensa uskosta.¹⁶⁵

Vanhoillislestadiolaisten oma lehtijulkaisu oli SRK:n kustantama ja kuukausittain ilmestyvä *Siionin Lähetyslehti*. Se sisälsi esimerkiksi hartauskirjoituksia, lukijoiden kirjeitä ja SRK:n kannanottoja ajankohtaisiin asioihin. Lehden levikki vaihteli sotavuosina 15 000:n molemmin puolin ja lukijamääräksi arvioitiin 60 000–70 000 henkeä.¹⁶⁶ Useat haastatellut kertovat, että heille tuli sota-aikanakin *Siionin Lähetyslehti*.¹⁶⁷ Monessa kodissa lehteä oli tapana lukea ääneen.¹⁶⁸ Jotkut tilasivat lehtiä myös evakkopaikkaan.¹⁶⁹ Etenkin vanhoille lestadiolaisille lehdet olivat tärkeitä:

Ei siellä [Ruotsissa evakossa] ollu monta uskovaista. Ei, meillä oli mennessä muutama uskovainen pappi matkassa, muun muassa tuo Ylipasman pappi ja se mamma kansa ja niitä niin. Minun piti joka päivä lukea sille Ylipasman papalle vanhoja Siionin lehtiä, mitenkä lie tullu niitä matkaan.¹⁷⁰

Myös muutama rintamalla ollut muistaa *Siionin Lähetyslehden* tulleen sinne heille. Lehtiä tilattiin tulemaan suoraan rintamalle tai lähetettiin kotoa paketeissa.¹⁷¹ Jonkin verran *Siionin Lähetyslehtiä* toimitettiin rintamalle ja sotasairaaloihin myös sotilas- ja asevelipappien välityksellä.¹⁷² Kaikki rintamalla olleet eivät muista nähneensä siellä lestadiolaisten lehtijulkaisuja.¹⁷³ Asiasta keskustellaan

¹⁶³ H32M22K.

¹⁶⁴ Mm. H108N05H, H125N12H.

¹⁶⁵ Mm. H92M21H.

¹⁶⁶ Jurvelin 2007, 5–6, 10, 17, 52.

¹⁶⁷ Mm. H89N28H, H99N11H, H39N15H.

¹⁶⁸ Mm. H81N18H.

¹⁶⁹ H15NxxK.

¹⁷⁰ H124NxxH.

¹⁷¹ H3M21K, H9M18K.

¹⁷² Jurvelin 2007, 17, 52.

¹⁷³ Mm. H129M06H.

sen verran harvoissa haastatteluissa, että lehtien lukemisen yleisyys rintamalla jää epäselväksi. Lehtien sisällöstä haastateltujen mieleen ovat jääneet etenkin sotavuosina julkaistut rintamakirjeet.¹⁷⁴ Lehdessä ilmestyneet paljon uskonnollista retoriikkaa sisältävät kirjeet¹⁷⁵ toimivat mahdollisesti mallina lestadiolaisten laatiessa uskonnollisia kirjeitä toisilleen.

Sotilaspapit järjestivät rintamalla jumalanpalveluksia ja hartaustilaisuuksia. Tilaisuuksien määrä ja puitteet vaihtelivat taistelutilanteen ja yksikön rakenteen mukaan. Säännöllisintä ja monipuolisinta kirkollinen toiminta oli koulutuskeskuksissa ja sotasairaaloissa.¹⁷⁶ Vaikka vanhoillislestadiolaiset ajattelivat olevansa ainoita oikeita uskovaisia, he pitivät kirkkoa tärkeänä instituutiona ja halusivat pysyä osana kirkkoa. Toisaalta he korostivat, että kirkon sisällä toimiva lestadiolaisten yhteisö oli oikea ”Kristuksen seurakunta”.¹⁷⁷ Moni rintamalla ollut lestadiolainen kertoo osallistuneensa rintamalla pidettyihin jumalanpalveluksiin ja hartaustilaisuuksiin, vaikka niitä toimittavat papit eivät olisikaan olleet lestadiolaisia.¹⁷⁸ Etenkin ehtoollistilaisuudet metsän keskellä ovat jääneet mieleen.¹⁷⁹ Ennen vaikeita taisteluita rintamalla järjestetyissä ehtoollistilaisuuksissa oli yleensä paljon osanottajia.¹⁸⁰ Mieleenpainuvina muistellaan myös tilanteita, jossa hartauden pitäjä oli vanhoillislestadiolainen:

*Yhtenä pyhänä, se oli baptisti se sotilaspastori, joka piti hartauksia siellä [sotasairaalassa], sitten yhtenä pyhänä oli taas Jumalan palvelus. Se oli outo ääni. Kaikki pojat hiljentyivät kuuntelemaan. Yksi pojista kävi ovelta katsomassa ja sanoi, että siellähän on kumma pappi, kun sillä ei ole kirjaakaan. Kuuntelin saarnaa ja tulin siihen tulokseen, että se on joku ”meikäläinen”.*¹⁸¹

Kaikki rintamalla olleet eivät kuitenkaan päässeet mukaan hengellisiin tilaisuuksiin. Joku kertoo, ettei koko aikana ollut mukana minkäänlaisissa hengellisissä tilaisuuksissa tai tavannut yhtään sotilaspappia.¹⁸² Arvo jäi tilaisuuksista pois omasta tahdostaan:

---

¹⁷⁴ Mm. H116M29H.

¹⁷⁵ Palola 2010, 378–379, 383.

¹⁷⁶ Murtorinne 1995, 257–261.

¹⁷⁷ M. Kinnunen 2004, 28.

¹⁷⁸ Mm. H38M13H.

¹⁷⁹ Mm. H129M06H.

¹⁸⁰ Näre 2014, 221–222.

¹⁸¹ H79M25H.

¹⁸² H126M12H.

*Heinijoella oli jo semmonenki tilaisuus, että siinä ehtoollista jaettiin mutta minä en mennyt siihen ehtoolliselle ko minä ajattelin, että mulla oli semmonen tieto, että sitä ei uskottomana voi ehtoolliselle mennä. Osa kävi ehtoollisella pojista.*¹⁸³

Vanhollislestadiolaisten käsitys sakramenteista erosi joiltakin osin luterilaisen kirkon opista. Heidän mukaansa synnit voi saada anteeksi vain uskovaisen lausuman synninpäästön kautta, ei kasteessa tai ehtoollisessa. Sakramentit tulkittiin tarkoitetuksi uskon vahvistukseksi uskoville.¹⁸⁴ Arvo ei ollut itse lestadiolainen sota-aikana. Hän oli lestadiolaisen kodin kasvatti ja valmis puolustamaan lestadiolaista uskonkäsitystä siitä huolimatta, että sen mukaisesti hän itse oli epäuskoinen ja matkalla kohti kadotusta.¹⁸⁵

Myös osa kotirintamalla olleista puhuu kirkonmenoista. Useat haastatellut kertovat olleensa sankarihautajaisissa,¹⁸⁶ ja muutamat muistelevat esimerkiksi lapsen ristiäisiä¹⁸⁷ tai omaa rippikoulua. Rippikoulu vaikuttaa jääneen lähtemättömästi mieleen etenkin nuorille, joille sitä piti lestadiolainen pappi.¹⁸⁸ Suurimmassa osassa seurakunnista toiminta sodan aikana oli säännöllistä lukuun ottamatta evakkojaksoja, mutta joillakin paikkakunnilla pappien rintamalla olosta johtunut työvoimapula rajoitti toimintaa.¹⁸⁹ Sota-aikana uskonto oli itsestään selvä osa myös monia ensisijaisesti ei-uskonnollisia tilaisuuksia, kuten lottien kokoontumisia.¹⁹⁰

Tavallisiin jumalanpalveluksiin osallistumisesta haastatteluissa puhutaan vähän. Osittain tämä selittyy sillä, että kirkossa käymisestä ei suoraan kysellä, eivätkä haastatellut nosta itse esille asioita, joista ei ole jäänyt ainutkertaisia muistoja. Toisaalta vanhoillislestadiolaisille kirkonmenoja tärkeämpiä hengellisiä tilaisuuksia olivat heidän omat seuransa. Jos seurakunnassa oli lestadiolainen pappi, jumalanpalveluksiin osallistuminen oli todennäköisesti yleisempää¹⁹¹. Kuitenkin esimerkiksi Ylitorion vanhoillislestadiolaisessa kansanopistossa opiskelleet tytöt kertovat käyneensä opistoaikanaan joka pyhä kirkossa ja laulaneensa kirkkokuorossa.¹⁹² Osa muistelee osallistuneensa erilaisiin tilai-

---

¹⁸³ H127M18H.

¹⁸⁴ Juva 1989, 197–198.

¹⁸⁵ H127M18H.

¹⁸⁶ Mm. H10M29K, H19M29K.

¹⁸⁷ H125N12H.

¹⁸⁸ Mm. H27N27K, H19M29K.

¹⁸⁹ Murtorinne 1995, 268.

¹⁹⁰ Olsson 2005, 178.

¹⁹¹ Taivalkosken osalta Keränen 2005, 21, 24, 27.

¹⁹² H34N28K, H27N27K.

suuksiin myös evakkomatkoillaan. Monet Ruotsiin evakkoon päätyneet kuvailevat Lucian päivän tapahtumia ja käyntiään joulukirkossa.¹⁹³ Eeva-Liisa osallistui kanttorina jumalanpalvelusten järjestämiseen niin työskennellessään kenttäsairaalassa kuin ollessaan opettajana Ruotsissa, missä hän soitti evakkojen jumalanpalveluksissa.¹⁹⁴

Uskonnolla oli haasteltujen elämässä suuri rooli. Uskonnon harjoittaminen ei rajoittunut vain kirkossa tai lestadiolaisten seuroissa käymiseen, vaan usko näkyi myös muistelijoiden arjessa. Omaa uskoa tuotiin esiin esimerkiksi laulamalla hengellisiä lauluja ja kirjoittamalla uskonnollisia kirjeitä. Laulaminen ja kirjoittaminen olivat välineitä oman uskon käsittelyyn ja vanhoillislestadiolaisten keskinäisen yhteisöllisyyden ylläpitämiseen.

1.3. ”Sehän oli mukava, kun sain uskovaisen kaverin”

Lestadiolaisuuteen liittyy olennaisesti vahva yhteenkuuluvuuden tunne ja keskinäinen solidaarisuus. Vanhoillislestadiolaisuus on eksklusiivinen liike, jossa vedetään jyrkkä raja liikkeeseen kuuluvien ”uskovaisten” ja muiden ”epäuskoisten” ihmisten välille. Tämä jako on ollut omiaan vahvistamaan liikkeeseen kuuluvien kokemaa yhteyttä.¹⁹⁵ Lestadiolaisten yhteisöllisyys näkyi aikaisemmin käsitellyissä lestadiolaisten kokoontumisissa kotiseudulla ja rintamalla. Tässä luvussa käsitelen muita tapoja, joilla se ilmenee haastatteluissa.

Muisteluista on havaittavissa, että kertojilla oli lämpimät välit kotiseutunsa lestadiolaisten kanssa. Pauli kertoo, että hänen kotikylällään asui sodan syttyessä vain muutamia, jotka eivät olleet vanhoillislestadiolaisia. Vieraaseen paikkaan evakkoon jouduttuaan lestadiolaiset naapurukset halusivat asua mieluummin ahtaasti toistensa kanssa, kuin erotettuna eri asuinpaikkoihin. Naapurit myös huolehtivat Paulista ja hänen siskostaan, kun heidän perheestään ei ollut paikalla aikuisia.¹⁹⁶ Pohjois-Suomessa oli kyliä, joiden koko elämänmenoon jokin lestadiolaisuussuunta vaikutti vahvasti.¹⁹⁷ Samoilla seuduilla oli myös kyliä, joissa lestadiolaisia oli vähän ja ”hengellinen toiminta oli vähän lamaannuksissa”¹⁹⁸.

Vaikka lestadiolaisten yhteisöllisyys perustui ennen kaikkea henkisellä tasolla koettuun yhteyteen, monet lestadiolaiset olivat innokkaita tekemään yhteistyötä myös arkisissa asioissa. He esimerkiksi

¹⁹³ Mm. K54N28H, K43M06H.

¹⁹⁴ H112N14H.

¹⁹⁵ Ihonen 2003, 92.

¹⁹⁶ H25M27K.

¹⁹⁷ Suolinna & Sinikara 1986, 22, 112; Lähteenmäki 1999, 17–18.

¹⁹⁸ H26M19K.

auttoivat toisiaan sodan tuhoamien kotien jälleenrakentamisessa ja tukivat toisiaan taloudellisesti.¹⁹⁹ Sari Näre on todennut, että sodassa omaisensa menettäneiden tilannetta helpotti, jos heillä oli tuke-
naan jokin yhteisö, joka toi turvaa ja tarjosi mahdollisesti aineellistakin apua.²⁰⁰ Yhteisöllisyys auttoi
lestadiolaisiakin kestämään sodan tuomien vaikeuksien keskellä.

Ennestään tuntemattomienkin lestadiolaisten kanssa koettiin yhteenkuuluvuuden tunnetta. Evakossa
olleet, jotka olivat sijoitettuna vanhoillislestadiolaiseen taloon, puhuvat myönteiseen sävyyn evakko-
ajastaan.²⁰¹ Uskonto yhdisti evakoita ja paikallisia ja sai heidät tuntumaan miltei ennestään tutuilta.
Samaan asiaan on kiinnitetty huomiota myös aiemmassa tutkimuksessa. Esimerkiksi Sodankylän ja
Keski-Pohjanmaan uusheränneet ystävästyivät nopeasti keskenään,²⁰² ja vanhemman polven saame-
laisia ja keskipohjalaisiakin yhdisti lestadiolaisuus.²⁰³ Taivalkoskelainen Erkki muistelee talvisodan
alussa sattunutta tapausta:

*[H]evosia lähti tuolta mejän kartanoon tulemaan, idästä päin ja niitä tuli paljon. – –
suomea ne puhuivat. – – Nehän tuli sitten pihaan, ja niitähän tuli nämä kaksi taloa ihan
täyteen. – – Ja kun ne aamusella tulivat, pikkusen aikaa levähtivät, ja sitten iltasella
rupesi sieltä pirtistä Siionin laulu kuulumaan. Kyllä se tunnosti mahtavalta! Kun siinä
oli kuusamolaisia, niin siinä oli paljon uskovaisia. Ja uskottomat ne osasi ne Siionin
laulut. Se oli kuule valtavaa, valtavaa. Siinä tuli aivan seuratunnelma, tuli kun ne lau-
loivat. Oli siinä ainakin se että ”On syntini anteeksi suuret, koko velkani maksettu”,
muita en oikein muista. Kun ne lauloivat, ne oli niin levollisen oloisia. Oli siinä var-
masti epäuskoisiakin.²⁰⁴*

Erkin kuvauksessa kauhu vihollisten tulosta vaihtuu helpotukseksi, kun tulijat osoittautuvat suoma-
laisiksi, ja myöhemmin iloksi, kun monet sotilaista paljastuvat lestadiolaisiksi. Erkin kotiin saapu-
neissa joukoissa lestadiolaisuus oli niin hallitsevassa asemassa, että Siionin laulujen laulaminen yh-
dessä oli sotilaiden näkökulmasta luontevaa, ja ei-lestadiolaisetkin osallistuivat niiden laulamiseen.
Myös jotkut muut kuusamolaiset ja taivalkoskelaiset muistelevat lestadiolaisuuden leimanneen talvi-
sodan aikana ilmapiiriä rintamalla.²⁰⁵ Kuusamon harjoituskeskuksen majuri ja pastori kiinnittivät
huomiota samaan ilmiöön.²⁰⁶ Lestadiolaisuuden näkyvä harjoittaminen liittyi talvisodan hengelliseen

¹⁹⁹ Mm. H25M27K, H84N08H.

²⁰⁰ Näre 2010, 127.

²⁰¹ Mm. H14N14K., H25M27K.

²⁰² Lähteenmäki 1999, 188.

²⁰³ Lehtola 2004, 93–94. Lehtola ei kerro, mihin lestadiolaissuuntaukseen saamelaiset kuuluivat.

²⁰⁴ H29M28K.

²⁰⁵ Mm. H26M19K, H18M10K.

²⁰⁶ Törmänen 2011, 43–44.

ilmapiiriin. Rintamapappien mukaan uskonnollisuus voimistui talvisodan aikana kaikilla rintamilla, mutta vahvimmin uskonnon rooli korostui yksiköissä, jotka oli koottu jonkin herätysliikkeen kannatusalueelta.²⁰⁷ Jatkosodan ajalta ei kerrota vastaavia tapauksia. Uskonnon merkitys olikin jatkosodan aikana pienempi kuin talvisodan aikana²⁰⁸.

Lestadiolainen maailmankatsomus ja vahvat uskonnolliset kokemukset loivat yhteisön jäsenille yhtenäisen identiteetin, jonka ansiosta he ymmärsivät toisiaan erityisellä tavalla.²⁰⁹ Yksi haastatelluista kertoo tavanneensa evakkomatkinsa aikana lestadiolaisnaisen, joka kiitti ääneen Jeesusta, koska häneltä oli kaatunut mies ja kaksi poikaa. Ohikulkijat pilkkasivat naista.²¹⁰ Naisen käytös näytti ohikulkijoiden silmissä hyvin oudolta. Sen sijaan ennestään vieraat lestadiolaiset ymmärsivät heti, että nainen kiittää siitä, että hänen läheisensä ovat päässeet taivaaseen. Kiitosliikutukset olivat yleisiä 1900-luvun alkupuoliskon lestadiolaisuudessa, mutta haastatteluhetkellä 1990-luvulla ne olivat jo huomattavasti harvinaistuneet ja nykyisin lähes täysin hävinneet vanhoillislestadiolaisuudesta.²¹¹ Viitaniemi huomauttaa, ettei hengelliseen heräämiseen liittyviä kokemuksia voinut täysin ymmärtää, jos ei ollut itse kokenut samaa. Ulkopuolisten iva ja ennakkoluulot kasvattivat uskovien yhteenkuuluvuuden tunnetta ja saivat heidät sulkeutumaan omiin yhteisöihinsä.²¹²

Kotiseudulla lestadiolaisilla oli yleensä tukenaan tuttu lähiseudun lestadiolaisten muodostama yhteisö. Toisin oli rintamalla, jossa monet laitettiin joukkueisiin, joista eivät etukäteen tunteneet ketään. Näissä tilanteissa vanhoillislestadiolaisia kiinnosti, oliko paikalla muita samalla tavalla uskovia. Osa kertoo, että saattoi kulua kauan, ennen kuin he pääsivät varmuuteen jonkun aseveljen uskonvaikauksesta.²¹³ Useimmat kuitenkin löysivät toiset lestadiolaiset nopeasti:

Haastattelija: Oliko siinä uskovaisia samassa porukassa?

Arttu: Ei ollut kuin kolme.

H: No te heti löysitte toisenne sieltä?

A: No heti kun junasta laskeuduttiin.

H: Mistä sen tiesi?

A: Kersanttihan se oli, kun junassa kuljettiin – – Niin se sanoi, että mikä teijän nimi on, antoi kättä, ja että oottako uskomassa? Minä että kyllähän sitä on pitänyt olla.

²⁰⁷ Soikkanen 1990b, 214–215.

²⁰⁸ Junila 2011, 200–201; Kemppaisen mukaan myös jatkosota käytiin uskonnollisissa tunnelmissa, mutta uskonnollisuus oli pikemminkin ylhäältä ohjattua kuin kansan uskonnollista hurmosta. Kemppainen 2006, 223.

²⁰⁹ Ihonen 2003, 100.

²¹⁰ H121N14H.

²¹¹ Keränen 2008, 12.

²¹² Viitaniemi 2019, 101–102. Viitaniemi käsittelee artikkelissaan varhaisten heränneiden kokemuksia.

²¹³ H32M22K, H38M13H.

H: Niin se ihan kysyi?

A: Kysyi. Ja siittäähän se alkoi...

H: Sitähän oli kuin veljekset keskenään?

*A: Joo, varmasti!*²¹⁴

Usein lestadiolaiset tunnistivat toisensa joukosta käyttäytymisen tai puheiden perusteella²¹⁵, mutta osa heistä myös kyseli tapaamiltaan ihmisiltä suoraan uskosta, kuten Artun haastattelusta käy ilmi. Haastateltujen mukaan ennestään tuntemattomat lestadiolaiset tuntuivat heti tutuilta ja heistä tuli tärkeitä ystäviä:

*[T]alvisota-aikana – ei ollu uskovaista minun tiedossa yhtään. Sitten oli joku M[] Rovaniemeltä, oli haavoittunut vähän. Se tuli mejän joukko-osastoon – Se ihmetteli, että minkä takia hän ei päässyt omaan porukkaan. Tultiin tutuksi siinä, tavattiin toisia. Sehän oli mukava, kun sain uskovaisen kaverin ja minä tuumasin, että tottapa sinut laitettiin mulle niinku saattomieheksi.*²¹⁶

Suurin osa haastatelluista kertoo heillä olleen rintamalla lestadiolaisia ystäviä, jos ei samassa joukkueessa, niin ainakin jossakin melko lähellä.²¹⁷ Haastatellut kertovat keskustelleensa toisten lestadiolaisten kanssa uskomisen asioista, siunanneensa toisiaan evankeliumilla ja rohkaisseensa toisiaan uskomaan.²¹⁸ Samalla tavalla uskovilla ystävillä olikin suuri merkitys ennen kaikkea oman uskon säilyttämisen vuoksi. Haastatellut kokivat vaikeiksi tilanteet, joissa he joutuivat pitkiä aikoja olemaan ilman toisten lestadiolaisten seuraa.²¹⁹

Haastatteluissa puhutaan toisista lestadiolaisista positiiviseen sävyyn. Yhdestä haastattelusta löytyy kuitenkin kohta, josta voi päätellä osan lestadiolaisista suhtautuneen erääseen herätysliikkeen jäsenen karsaasti:

Se oli kuule sitten jännä, kun lähettiin sinne viime evakkoon, kun isä sanoi, että sulla pitää lähteä hevosmieheksi. – Minä sanoin isälle, että siitä ei tuu mitään. Vaan se sanoi, että – Herkko lähtee siihen samaan matkaan. Niin se oli ihan kuin taakka olis

---

²¹⁴ H16M11K.

²¹⁵ Mm. H24M23K, H32M22K.

²¹⁶ H129M06H.

²¹⁷ Mm. H24M23K, H14M12K.

²¹⁸ Mm. H79M25H, H24M23K, H23M14K; Vrt. Näppä 1981, 630, 635.

²¹⁹ Mm. H3M21K, H106M21H; Vrt. Heininen 2006, 50.

*puonnu poissa. Että kyllä nyt pärjätään. Sen verran minä tunsin Herkkoa. Vaikka Herkkoa kaikesta syytettiin, niin meillä kotona oli kyllä aina suuri luottamus Herkkoon. Ei se kaikki ollut totta, mitä Herkon päälle pantiin.*²²⁰

Yhdestä lestadiolaisesta miehestä puhuttiin pahaa, ja ilmeisesti mukana Herkkoa syyllistämässä oli myös muita lestadiolaisia. Haastattelija ei kerro, millaisia syytöksiä Herkkoon kohdistettiin, mutta mahdollisesti kyseessä oli jokin asia, jonka vuoksi kaikki eivät olisi halunneet hyväksyä Herkkoa lestadiolaisten joukkoon. Evakkomatkan aikana Herkko katosi hetkeksi muiden luota, ja osa alkoi epäillä hänen olevan ”huonoilla jäljillä”.²²¹ Haastateltu itse ja hänen perheensä tunsivat Herkon paremmin kuin muut kyläläiset ja luottivat häneen.

Vanhoillislestadiolaisten kokema yhteisöllisyys näkyy selvästi haastatteluissa. Samalla tavalla uskovat ystävät olivat haastatelluille todella tärkeitä. Vanhoillislestadiolaisia yhdisti samanlainen maailmankatsomus, joten he ymmärsivät toisiaan helposti. Vanhoillislestadiolaiset myös keskustelivat keskenään uskostaan ja antoivat toisilleen syntejä anteeksi. Haastatellut kokivatkin, että uskominen oli helpompaa silloin, jos tukena oli toisia samoin uskovia. Sen sijaan ympäristössä, jossa muita lestadiolaisia ei ollut, oman uskon säilyttäminen tuntui hyvin hankalalta.

---

²²⁰ H29M28K.

²²¹ H29M28K.

2. Lestadiolaisten sotaoloissakin erottuva elämäntapa

2.1. Isänmaan intoa ja mustan pörssin kauppaa

Haastattelut antavat vanhoillislestadiolaisista hyvin isänmaallisen kuvan²²². Haastatellut edustavat sukupolvea, joka kasvatettiin puolustamaan isänmaataan ja uhrautumaan sen puolesta.²²³ Isänmaallisuus näkyi lestadiolaisten nuorten valinnoissa. Moni toimi aktiivisesti Lotta Svärdissä tai suojeluskunnan poikaosastossa ja oli ”isänmaan intoa täynnä”²²⁴. Useat nuoret myös lähtivät rintamalle vapaaehtoisena tai lottana.²²⁵ Miehet, jotka eivät rintamalle jostain syystä päässeet, pitivät itseään ”toisen luokan kansalaisina”.²²⁶ Haastateltujen isänmaallinen asenne sopii yhteen sen kanssa, että Suomessa isänmaa ja uskonto liittyvät tiiviisti yhteen.²²⁷ Lotta Svärd perustui vankasti kristilliselle arvopohjalle,²²⁸ joten siihen liittyminen sopi hyvin yhteen lestadiolaisten arvomaailman kanssa. Myös suojeluskuntaliikkeeseen SRK otti myönteisen kannan, joskin kristittyjä varoitettiin osallistumasta liikkeen iltamiin tai sunnuntaipäiville osuviin harjoituksiin. Linjauksen taustalla vaikutti se, että SRK oli vuoden 1918 sodassa vahvasti valkoisten puolella, ja isänmaan ja laillisen hallituksen puolustaminen nähtiin jokaisen kristityn velvollisuudeksi.²²⁹

Talvisota ja jatkosota olivat ilmapiiriltään erilaiset. Talvisodan henkeen on liitetty muun muassa uhrimieli, siveellisyys, korkea moraali ja hengellisyys²³⁰. Koska talvisodan ilmapiiri oli kristillisten arvojen mukainen, lestadiolaisten oli helppo samaistua siihen.²³¹ Jatkosodan aikana tunnelmat olivat toisenlaiset. Aineistossani kerrotaan jatkosodan alun riehakkaammasta tunnelmasta, joka sodan pitkittyessä vaihtui sotaväsymykseen ja ”paljon huonompaan henkeen”.²³² Jatkosodan aikana lestadiolaismuistelijat kokivat poikkeavansa selkeämmin joukosta.²³³

Jatkosodan alussa suomalaisten yksimielisyys alkoi rakoilla. Vahva Saksa liittolaisena toi turvaa ja toivoa menetettyjen alueiden saamisesta takaisin, mutta toisaalta sota oli vaikeampi oikeuttaa. Etenkin vanhojen rajojen ylittäminen ja niin kutsuttu Suur-Suomen rakentaminen tuntui monesta suomalaisesta vieraalta.²³⁴ Aiemman tutkimuksen mukaan lestadiolaiset, kuten muidenkin herätysliikkeiden

²²² Isänmaallisuuden korostaminen oli tyypillistä 1990-luvun sotamuisteluille. Kinnunen & Jokisipilä 2012, 450–451.

²²³ Näre 2014, 192.

²²⁴ K68M24H.

²²⁵ Mm. H32M22K, H27N27K.

²²⁶ Mm. M5M19K, H43M06H.

²²⁷ Sulamaa 2009, 38; Tilli 2014, 29.

²²⁸ Sulamaa 1999.

²²⁹ Palola 2010, 246–247, 250–251.

²³⁰ Junila 2011, 199–200.

²³¹ H26M19K.

²³² H103MxxH.

²³³ Mm. H38M13H, H103MxxH.

²³⁴ Kivimäki 2014, 263–265, 268–269.

jäsenet²³⁵, olivat Suur-Suomi-ajatuksen vahvoja tukijoita. Heinisen tutkimuksen kohteena olleet lestadiolaisteologit vakuuttivat jo talvisodan aikana uskovansa Suur-Suomeen yhtä vahvasti kuin Jumalaan.²³⁶ Jatkosodan alkupuolella vanhoillislestadiolaisessa *Siionin Lähetyslehdessä* kannatettiin voimakkaasti Suur-Suomi-ideologiaa, vaikka samanaikaisesti jatkosota tulkittiin puolustustaisteluksi.²³⁷ Vanhoillislestadiolaisten pappien laatimat kirjoitukset seurailivat papiston laajemminkin viljelemää retoriikkaa, jossa suomalaisten, valitun kansan, julistettiin käyvän pyhää sotaa sielunviholliseen rinnastuvaa Neuvostoliittoa vastaan.²³⁸

Aineistoni perusteella kaikki lestadiolaiset eivät kuitenkaan olleet yksimielisesti Suur-Suomi-ajatuksen takana. Haastatellut kokivat isänmaan puolustamisen velvollisuudekseen, mutta yhdessäkään muistelussa ei kerrota halusta liittää uusia alueita Suomeen. Muutamissa haastatteluissa jopa korostetaan, etteivät lestadiolaiset olisi tahtoneet hyökätä Neuvostoliiton puolelle:

Haastattelija: Jostakin muistan lukeneeni, että oli joku saarnamies, joka ei lähtenyt vanhan rajan yli menemään hyökkäysvaiheessa?

*Paavo: Olen minäkin kuullut, että ne on monet siinä hidastelleet. Miettineet, että tämä ei ole oikea homma. Kyllä ne on jotkut pysähtyneet, mutta päätyneet sitten siihen, että kun esivalta käskää, niin se niinkuin suuremmista operaatioista kysymys. Eikä ne sitä loppujen lopuksi pahana ja syntinä sitä olleet kokeneet.*²³⁹

Paavo oli sota-aikana niin nuori, ettei ollut itse rintamalla. Niinpä hän ei kerro omista kokemuksistaan, vaan arvioi kuulopuheiden perusteella toisten lestadiolaisten tuntemuksia. Muutamat haastatellut puolestaan toteavat, että hyökkäyssota johtui siitä, että ”saksalaiset pakotti”²⁴⁰. Oula Silvennoisen mukaan vuoden 1944 tappioiden seurauksena Suur-Suomi-aate katosi nopeasti julkisuudesta ja se pyrittiin unohtamaan. Julkisen asenteen muutos muutti myös yksityishenkilöiden suhtautumista asiaan.²⁴¹ On mahdollista, että lestadiolaiset kannattivat sota-aikana Suur-Suomen rakentamista, mutta jälkikäteen nämä ajatukset unohtuivat. Toisaalta on mahdollista, että toisin kuin akateemisesti koulutetut lestadiolaiset papit, Pohjois-Suomen maaseudun lestadiolaiset eivät missään vaiheessa kokeneet Suur-Suomi-ideologiaa omakseen.

²³⁵ Heränneiden Suur-Suomi-huumasta Suutala 2012, 210–219.

²³⁶ Heininen 2006, 15, 23.

²³⁷ Jurvelin 2007, 57–59.

²³⁸ Tilli 2014, 66, 99–107, 169–170.

²³⁹ H36M29K.

²⁴⁰ Mm. H26M19K.

²⁴¹ Silvennoinen 2014, 23–24.

Rintamalla olleet myöntävät, että etenkin pitkäksi venyneen jatkosodan aikana rintamalla olo ja järjettömän tuntuiset hyökkäyskäskyt turhauttivat, mutta he eivät vastustaneet ylempien tahojen ohjeita ”muuten kuin ajatuksilla”.²⁴² Rintamakarkureista lestadiolaismiehet puhuvat halveksuvaan sävyyn.²⁴³ Lestadiolaisille synnin välttäminen ja hyvän omantunnon säilyttäminen oli tärkeää, mutta vihollisen ampumista rintamalla ei pidetty vääränä tekona. Vihollisen ”tappaminen kuului sotilaan velvollisuuteen”, eikä siitä ”tullut sellaista tunnetta, niin kuin eräällä lahkolaisella, että aseeseen ei saa tarttua.”²⁴⁴ Kivimäen mukaan lähes kaikki sota-ajan aseistakieltäytyjät vetosivat uskontoon ja omaantuntoon.²⁴⁵ ”Omantunnonarkuus” tässä asiassa ei siis ollut tyypillistä vanhoillislestadiolaisille. Sen sijaan yksi haastatelluista kertoo, että hänestä tuntui pahalta, kun suomalainen upseeri ampui heille antautuneita vankeja. Hänen mielestään se oli ”halpamainen teko, aivan ala-arvoinen”²⁴⁶. Vangin surmaaminen oli sotarikos.²⁴⁷

Uskollisuus esivaltaa kohtaan oli vanhoillislestadiolaisille tärkeä arvo.²⁴⁸ Muutamat muistelijat kertovat kuitenkin rikkoneensa tietoisesti annettuja käskyjä vastaan. Paavo kieltäytyi menemästä aliupseerikouluun, koska halusi päästä nopeasti rintamalle, ja sai viikon päivystystä rangaistukseksi.²⁴⁹ Hän tunsu isänmaan puolustamisen ase kädessä niin tärkeäksi, että oli valmis vastustamaan komppanianpäällikön määräyksiä päästäkseen nopeammin rintamalle. Paulille puolestaan seuroissa käyminen oli niin tärkeä asia, että hän oli valmis lähtemään sinne myös ilman lupaa, jos iltalomaa ei myönnetty.²⁵⁰ Näissä tapauksissa ylempien tahojen määräyksiä koettiin olevan ristiriidassa jonkin toisen, esivallan kunnioittamista tärkeämmän arvon kanssa.

Kotirintamalla elettiin sotavuosina poikkeuksellista arkea. Isänmaa vaati kansalaisiltaan lainkuuliaisuutta, mutta joissakin asioissa yleinen mielipide ja toimintatavat eivät vastanneet valtiovallan vaatimuksia. Eräs tällainen asia oli sotavankien kohtelu. Pohjois-Suomessa oli muutamia suomalaisten ja kymmeniä saksalaisten valvonnassa olleita vankileirejä, joilta vankeja pystyi ”vuokraamaan” avuksi esimerkiksi maataloustöihin.²⁵¹ Muun muassa vankien kanssa seurustelu, liian hellämielinen kohtelu ja paenneiden vankien suojeleminen olivat ankarien rangaistusten uhalla kielletty.²⁵² Käytännössä

---

²⁴² H17M17K.

²⁴³ Mm. H3M21K, H26M19K; Vrt. Heininen 2006, 51.

²⁴⁴ H26M19K.

²⁴⁵ Kivimäki 2006b, 193.

²⁴⁶ K53M21H.

²⁴⁷ Laine 1990, 89.

²⁴⁸ Jurvelin 2007, 15.

²⁴⁹ K68M24H.

²⁵⁰ H32M22K.

²⁵¹ Lähteenmäki 1999, 146–147.

²⁵² Autti & Laitinen 2019, 111–112.

useimmat suomalaiset kuitenkin kohtelivat sotavankeja inhimillisemmin kuin virallisten ohjeiden mukaan olisi saanut.²⁵³

Haastatellut suhtautuivat kohtaamiinsa vankeihin varsin ystävällisesti. Huono-osaisen lähimmäisen auttaminen näyttää olleen heille tärkeämpi arvo kuin virallisten sääntöjen noudattaminen, vaikka tavallisesti lainkuuliaisia haluttiinkin olla. Haastatteluissa kerrotaan muun muassa leivän antamisesta vangeille ja karanneiden vankien paljastamatta jättämisestä. Haastatellut myös kauhistelivat sitä, kuinka huonosti saksalaiset kohtelivat vankejaan.²⁵⁴ Vankileireillä olosuhteet olivat kurjat ja etenkin saksalaiset olivat tarkoituksellisesti julmia vankejaan kohtaan.²⁵⁵ Kun vertaa lestadiolaisten ja muiden pohjoissuomalaisten²⁵⁶ suhtautumista sotavankeihin, asenteissa ei vaikuta olleen suurta eroa. Lestadiolaiset eivät tietenkään hyväksyneet vangeilta sellaista toimintaa, jota he pitivät syntinä.

Toinen asia, jonka kohdalla useimmat suomalaiset olivat valmiita rikkomaan viranomaisten ohjeita, oli säännöstely. Jo ennen talvisodan syttymistä kahvia ja sokeria alettiin säännöstellä ja sodan jatkuessa yhä uudet elintarvikkeet menivät kortille. Maaseudulla säännöstely näkyi elintarvikkeiden pakko-
luovutuksina.²⁵⁷ Koska ostokortteilla saatavien elintarvikkeiden määrä oli riittämätön, elintarvikkeiden salakauppa eli mustan pörssin kauppa yleistyi. Sotavuosina säännöstelyrikoksista jaettiin tuhansia tuomioita pääasiassa maanviljelijöille ja kauppiaille. Kuluttajia oli vaikea saada kiinni säännöstelyrikkeistä.²⁵⁸

Tutkimusaineistoni perusteella lestadiolaiset suhtautuivat elintarvikeluovutuksiin yleensä ymmärtäväisesti. Myös hevosen luovuttamista pidettiin ”luonnollisena”, isänmaan hyväksi tehtynä tekona.²⁵⁹ Joskus luovutuskäskyistä yritettiin kuitenkin luistaa. Kun evakkomatalla Anjalle sanottiin, että heidän sonninsa jätetään matkalla olleeseen huolto-
paikkaan ja laitetaan evakoille ruuaksi, nousi Anja seuraavana aamuna ennen muita ja lähti karjoineen jatkamaan matkaa.²⁶⁰

Valtiolle tehtävien luovutusten lisäksi osa lestadiolaisista lahjoitti omastaan esimerkiksi lähiseudun köyhille perheille.²⁶¹ Vanhoillislestadiolaisten keskusjärjestö SRK organisoii sodan aikana tavara- ja

---

²⁵³ Autti & Laitinen 2019.

²⁵⁴ Mm. H8N27K, H30N18K.

²⁵⁵ Lähteenmäki 1999, 150, 157–158.

²⁵⁶ Ks. Autti & Laitinen 2019.

²⁵⁷ Hietanen 1990, 307–308.

²⁵⁸ Soikkanen 1990a, 134–135.

²⁵⁹ Mm. H81N18H, H89N28H.

²⁶⁰ H89N28H.

²⁶¹ H10M29K.

rahakeräyksiä, joiden tuottoja käytettiin muun muassa lestadiolaisten soteleskien ja evakkojen tukemiseen. Luonnonoloiltaan karujen Lapin ja Koillismaan tilanne nähtiin erityisen kurjaksi, ja alueen köyhiä lestadiolaisperheitä pyrittiin auttamaan mittavilla vaatekeräyksillä.²⁶²

Vanhoillislestadiolaisten keskuudessa oli ennen sotia käyty keskustelua siitä, pitääkö lestadiolaisten noudattaa myös sellaisia lakeja, joille ei löydy perusteita Raamatusta. Jotkut eivät olisi halunneet pitää esimerkiksi tulli- ja riistalakeja lestadiolaisia sitovina. Keskusteluissaan lestadiolaiset tulivat siihen tulokseen, että lakia täytyy aina noudattaa, koska Raamatun perusteella esivallan vastustamien on ”nousemista Jumalan sääntämystä vastaan”.²⁶³ Niinpä lestadiolaisten virallisen kannan mukaan säännöstelyasioissa tuli toimia lain määräämällä tavalla. *Siionin Lähetyslehdessä* kehoitettiin lestadiolaisia ”ehdottomaan elintarvikesääntöjen noudattamiseen” ja varoitettiin, että säännöstelyrikkomukset ja mustan pörssin kauppa ovat syntejä, jotka johtavat pois lestadiolaisesta uskosta.²⁶⁴ Lestadiolainen pappi Kullervo Hulkko käsitteli aihetta asevelipappien julkaisemassa kirjasessa *Säännöstely ja omatunto*²⁶⁵.

Useissa haastatteluissa puhutaan mustan pörssin kaupasta. Haastateltujen käsitykset salakaupan yleisyydestä ja lestadiolaisten osallistumisesta siihen vaihtelevat paljon. Jotkut korostavat lestadiolaisten tunnollisuutta pienissäkin asioissa. Esimerkiksi Veikko kuvailee tilannetta, jossa kaupasta ostettujen sellusäkkien seassa kotiin oli tullut vahingossa yksi kauraryynisäkki. Vaikka perheessä olisi ollut ryyneille käyttöä, he palauttivat tunnollisesti ne takaisin kauppaan.²⁶⁶

Asuinpaikka ja alueen elinkeinot vaikuttivat mustan pörssin kaupan vilkkauteen. Syrjäkylillä asuneet eivät tiedä mustan pörssin kauppaa käydyn heidän kotiseudullaan.²⁶⁷ Paikoissa, joissa lähimpään kauppaan oli matkaa kymmeniä kilometrejä, oli totuttu elämään omavaraistaloudessa. Tällaisissa paikoissa asuvat ostivat tavallisestikin kaupasta vain muutamia hyödykkeitä. Eräs erämaakylässä asunut haastateltu tosin tunnustaa perheensä rikkoneen lakia, sillä ”hirviä tapettiin, vaikka ei olisi saanut”²⁶⁸. Toiset taas kertovat mustan pörssin kaupan olleen vilkasta, mutta lestadiolaisten osallistumisen siihen

---

²⁶² Palola 2010, 352–355.

²⁶³ Palola 2010, 271.

²⁶⁴ Jurvelin 2007, 68.

²⁶⁵ Hulkko pitää pahimpina säännöstelyrikkoksina suurkeinottelijoiden salakauppaa ja tavaran rohuamista varastoon. Sen sijaan hän suhtautuu hieman ymmärtäväisemmin siihen, että kaupunkilaisten on pakko riittämättömien korttiannosten vuoksi hankkia ruokaa ”mistä tahansa ja millä hinnalla hyvänsä.” Hulkko korostaa myös, että jokaisen pitäisi olla valmis antamaan omastaan sellaiselle, joka kärsii vielä pahempaa puutetta. Erityisesti Hulkko on huolissaan ”Koillis-Suomen ja Lapin pitäjien lapsirikkaiden asevelikotien tilasta”. Lyhennelmä Hulkon kirjasesta *Säännöstely ja omatunto* (1943) kirjassa *Tässä auttoi herra* 1995, 235–239.

²⁶⁶ H90M27H.

²⁶⁷ H89N28H.

²⁶⁸ H120N21H.

vähäistä. Joitakin asioita hekin silti ostivat mustasta pörssistä, kun muualta ei saanut.²⁶⁹ Kukaan ei kuitenkaan tiedä lestadiolaisten toimineen itse mustan pörssin kauppiaina. Martin mukaan salakauppaan osallistuminen oli suorastaan välttämätöntä:

No kyllähän se sellasta oli, että kyllä nyt tiettiin että ei se nyt aivan oikeenkaan oo. Mutta ku oli ruuasta puutetta nii, niin se oli pakko sitäki harrastaa. – – Että kyllä sitä jokainen joutu siihen mustan pörssin hommaan. Sitä piti jos oli karijaa niin, sitä piti saaha voita ja sitä voilla vaihettiin jauhoja. – – Ja eihän se tietenkään luvallista ollu mutta kun isot perheet oli ja ruoka loppu niin mitä sitte löyty niin sillä vaihettiin. – – Että kyllä sitä, mustan pörssin hommaa oli pakko jokaisen tehdä.²⁷⁰

Lestadiolaisten virallisen kannan mukaan mustan pörssin kauppaan osallistuminen oli yksiselitteisesti väärin. Herätysliikkeen kannanottojen ja monien lestadiolaisten käytännön toiminnan välillä oli kuitenkin ristiriita, josta myös seuraava lainaus kertoo:

Haastattelija: Mutta miten paljo käytiin mustan pörssin kauppaa niinku elintarvikkeista?

Pauli: Minä luulen, että sitä käytiin aika paljo ja tuota se oli semmosta, että kyllä siitä omatunto varmasti kielsi.

H: Ja siitä puhuttiin kanssapuhheissa [lestadiolaisten välisissä keskusteluissa]?

P: Kyllä siitä puhuttiin ketkä uskalti ottaa puhheeksi.

H: Entä seurapuheissa [seuroissa pidetyissä saarnoissa] puhuttiinko mustan pörssin kaupoista?

P: Seuroissaki niinni hyvin varovasti siitä puhuttiin, se oli sitte soan jälkeen vasta ku siitä enemmälti ku säännöstely jatku vielä – – Ei, ei niistä kovin paljo sota-aikana ei niistä puhuttu. Se oli kipiä asia.²⁷¹

Mustan pörssin kauppa oli vanhoillislestadiolaisille ”kipeä asia”, koska sen tiedettiin olevan väärin, mutta siitä huolimatta se oli lestadiolaisten keskuudessa yleistä. Siksi siitä tuli aihe, jota oli vaikea ottaa puheeksi, ja silloinkin kun siitä puhuttiin, sävy oli varovainen. Vaikka seurapuheissa luultavasti varoiteltiin monenlaisesta synnistä, mustan pörssin kaupasta yleensä vaiettiin. Syynä tähän on voinut olla esimerkiksi se, etteivät lestadiolaiset saarnamiehet itsekään olleet pystyneet pysymään erossa säännöstelyrikkomuksista.

---

²⁶⁹ H10M29K.

²⁷⁰ H116M29H.

²⁷¹ H32M22K.

Olsson viittaa termillä *myytti* stereotyyppiseen ja ihanteelliseen kuvaan jostakin asiasta. *Kokemus* taas kertoo yksilöiden omakohtaisen näkökulman. Välillä myytti ja kokemus poikkeavat toisistaan.²⁷² Myös lestadiolaisten kohdalla ihanteiden ja kokemuksen välillä on eroa. *Siionin Lähetyslehden* ehdottomat kannanotot kertoivat lestadiolaisten ihanteista, jotka eivät kaikissa asioissa vastanneet tavallisten lestadiolaisten arkea. Jälkeenpäin sotavuosista on lestadiolaisten keskuudessa vaalittu myyttistä kuvaa. Esimerkiksi muistelmateokseen *Tässä auttoi Herra* on valikoitu vain sellaisia säännöstellä koskevia muistoja, joissa lestadiolaiset toimivat tunnollisesti lain mukaan²⁷³. Tätä tutkimusta tehdessä olen huomannut, että toisenlaisiakin muistoja aineistossa olisi ollut.

2.2. ”Sinä et kiroa, et sinä pelaa korttia etkä ota osaa noihin ruokottomiin puheisiin”

Talvisodan aikaiseen ilmapiiriin liittyivät muun muassa uskonnollisuus ja kristillinen moraalit.²⁷⁴ Jatkosodan aikana ilmapiiri oli erilainen, ja jo sen alkupuolella papit kiinnittivät huolestuneena huomiota suomalaisten moraalin rapautumiseen.²⁷⁵ Vuosia kestänyt asematavaihe turrutti mielet ja aiheutti sotaväsymystä. Niin rintamalla kuin kotirintamallakin mielialat laskivat, ja esimerkiksi alkoholin käyttö ja avioliittojen ulkopuoliset sukupuolisuhteet lisääntyivät huomattavasti.²⁷⁶ Tällainen toiminta oli vanhoillislestadiolaisten arvojen vastaista, joten he tekivät ratkaisuja, jotka poikkesivat yleisistä trendeistä.

Yksi näkyvimmistä lestadiolaiseen elämäntapaan liittyvistä piirteistä oli vaatimus ehdottomasta raittiudesta.²⁷⁷ Alkoholista kieltäytyminen on muistelijoilta niin itsestään selvä asia, ettei sitä edes lausuta useimmissa haastatteluissa ääneen. Jos haastattelija kysyy jotakin alkoholin käytöstä, enemmistö haastatelluista kertoo ainoastaan ”epäuskoisten” toiminnasta. Etenkin rintamalla tai savotoilla sota-aikana olleet miehet puhuvat negatiiviseen sävyyn muiden juomisesta.²⁷⁸ Rintamatovereita kuvaillaan kielteiseen sävyyn esimerkiksi sanoin ”jumalaton, juoppo mies”²⁷⁹. ”Minä en ollu koskaan juopotellu enkä semmosta tehny, enkä muutakaan suuria juttuja”,²⁸⁰ kuvaa Arvo elämänsä aikana, jolloin hän ei ollut lestadiolainen. Kuvauksesta käy ilmi, ettei ”juopottelu” ollut lestadiolaisten silmissä pieni

²⁷² Olsson 2005, 23, 197–199.

²⁷³ *Tässä auttoi Herra* 1995, 222–227, 232–234.

²⁷⁴ Junila 2011, 199–200.

²⁷⁵ Junila 2011, 209; Tilli 2014, 222–225.

²⁷⁶ Junila 2011, 203–204.

²⁷⁷ M. Kinnunen 2004, 26.

²⁷⁸ Mm. H103MxxH, H90M27H.

²⁷⁹ H26M19K.

²⁸⁰ H127M18H.

pahe, vaan ”suuri juttu”, suuri synti. Haastatteluissa alkoholin käyttöön liitetään myös muita negatiivisia asioita, kuten väkivaltaa.²⁸¹ Lestadiolaisten lisäksi laajemminkin kirkon piirissä oltiin huolestuneita lisääntyneestä alkoholinkäytöstä ja sen mukanaan tuomasta moraalisesta rappiosta.²⁸²

Vaikka raittius oli lestadiolaisille yleensä itsestäänselvyys, kaikille se ei ollut helppoa paikoissa, joissa muut ympärillä joivat ja tarjosivat alkoholia lestadiolaisillekin²⁸³. Tavallisesti lestadiolaisten valinta jäädä pois juomingeista kuitenkin hyväksyttiin:

Toivo: – – Ja kyllähän sitä tietenki, joka oli juoppo, niin se saatto paljon, ko toiset ei juonu ollenkhan, niin tuota, enkä miekhän juonu sitä [saksalaisten viiniä], muutako sen verran että maun tiesin. Niin tuota...

Haastattelija: Tyrkyttikö ne sitä sitte toisille, että oliko ne niinkö?

T: Toiset mieluummin ko tietysti otti sitä, joka tuota, joka oli sen sorttinen.

H: Mutta ne ei niinkö pakottanu, että...

*T: Ei sitä kukhan pakottanu, pakottanu.*²⁸⁴

Toivo on ainoa, joka sanoo olleensa sota-aikana vanhoillislestadiolainen, mutta tunnustaa silti juoneensa viiniä, tosin vain ”sen verran että maun tiesin”. Hänkin epäilee, ettei hänen uskonsa tuohon aikaan ollut ”oikein elävää”, vaikka hän periaatteessa lestadiolaista uskoa tunnustikin²⁸⁵. Muistelijat, jotka eivät olleet sota-aikana lestadiolaisia, voivat sen sijaan kertoa avoimesti alkoholinkäytöstään ja siitä, miten yrittivät hukuttaa rintaman kauhut ja omantunnon tuskat viinaan.²⁸⁶

Myös muutamat kotirintamalla olleet puhuvat kielteiseen sävyyn muiden juomisesta. Haastattelujen perusteella oli suhteellisen yleistä, että samankaan perheen jäsenistä kaikki eivät olleet vanhoillislestadiolaisia²⁸⁷. Aineistossa on esimerkiksi sellaisten vanhoillislestadiolaisten naisten haastatteluja, jotka kertovat, etteivät heidän miehensä uskoneet samalla tavalla. Joku heistä toteaa miehensä alkoholinkäytön aiheuttaneen ongelmia.²⁸⁸

---

²⁸¹ H26M19K.

²⁸² Junila 2011. 203; Heininen 2006, 58.

²⁸³ H116M29H.

²⁸⁴ H38M13H.

²⁸⁵ H38M13H.

²⁸⁶ M102M20H, H130M18H.

²⁸⁷ 1900-luvun alkupuolella vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen pariin liittyi runsaasti uusia ihmisiä. Parannuksen teko oli henkilökohtainen ratkaisu, eikä koko perhe aina liittynyt liikkeeseen kerralla. Suolinna & Sinikara 1986, 112.

²⁸⁸ H108N05H.

Toisin kuin alkoholinkäyttöön, tupakointiin haastatellut eivät yleensä suhtautuneet kielteisesti. Useat miehet kertovat polttaneensa tupakkaa ja monet mainitsevat esimerkiksi lestadiolaisen isänsä polttaneen.²⁸⁹ Vaikka tupakanpoltoa ei siis pidetty syntinä, ajateltiin sen toisinaan haittaavan uskonelämää. Pauli pohtii syytä siihen, miksi hänen sodassa kaatunut tuttavansa ajautui pois lestadiolaisesta uskosta:

Kyllä siinä [sodan kauhuihin] turtumistaki tapahtu, mutta sitä minä en tiää hänen kohalla että oliko se, hän oli mahtottoman kova tupakkimies – – en tiää niitä viimesiä aikoja että miten, millä tavalla hän sitte luisu, mutta tupakki siinä oli yhtenä että piti saksalaisilta saaha tupakkia.²⁹⁰

Tässä tapauksessa liiallinen tupakanpolto tulkittiin erittäin huonoksi asiaksi, sillä sen epäiltiin olevan ainakin osasyys uskosta luopumiseen. Vanhoillislestadiolaisten keskuudessa henkilökohtaisen uskon menettämistä ja epäuskoisena kuolemista pidettiin pahimpana asiana, mitä ihmiselle voi tapahtua.

Alkoholin käytön lisäksi muita haastateltujen runsaasti paheksuvia ”syntielämän” muotoja olivat kiroilu ja kortinpeluu²⁹¹. Toisin kuin alkoholinkäytöstä rintamalla, näistä asioista haastattelijat eivät kysele vaan haastatellut nostavat ne itse esiin. Etenkin kortinpeluu mainitaan monissa sota-aikana savotassa tai rintamalla olleiden miesten kertomuksissa.²⁹² Haastatellut eivät itse osallistuneet korttipelisiin, ja osa kieltäytyi myös seuraamasta niitä sivusta.²⁹³ Toiset taas seurasivat välillä muiden pelejä, mikä aiheutti heille huonon omantunnon.²⁹⁴ Sellaisista haastatellut, jotka eivät olleet sota-aikana lestadiolaisia, voivat mainita pelanneensa korttia tai kironneensa haavoituessaan.²⁹⁵ Se, että useat haastatellut nostavat kortinpeluu esille, kertoo siitä, että he kokivat juuri korttipeleistä kieltäytymisen erottaneen vanhoillislestadiolaisia selvimmin muista rintamalla olleista. Esimerkiksi alkoholinkäyttö rintamalla oli sallittua vain harvoin, mutta kortinpeluu ja siihen liittyvä kiroilu olivat näkyvä, usein hallitsevakin osa korsujen arkea²⁹⁶. Joskus muut tunnistivat joukossaan olevan miehen lestadiolaiseksi sillä perusteella, että ”sinä et kiroa, et sinä pelaa korttia etkä ota osaa noihin ruokotomiin puheisiin”.²⁹⁷

---

²⁸⁹ Mm. H17M17K, H103MxxH, H120N21H.

²⁹⁰ H32M22K.

²⁹¹ Käsitys kortinpeluu syntisyydestä on vanha. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla tuomittiin 1740-luvulla ”pelaamisen synnistä” useita ihmisiä sakko- ja jalkapuurangaistuksiin. Samoissa yhteyksissä nostettiin esille myös muita paheita, kuten juopottelu, kiroilu ja tanssiminen. Kallio 2009, 14–19.

²⁹² Mm. H3M21K, H38M13H.

²⁹³ Mm. H103MxxH.

²⁹⁴ H3M21K.

²⁹⁵ H130M18H, M78M21H.

²⁹⁶ Näre 2014, 224–228.

²⁹⁷ H79M25H.

Vaikka muistelijat eivät hyväksyneet muiden toimintaa, harva heistä yritti puuttua siihen. Yleensä he tyytyivät vain seuraamaan asioita sivusta. Esimerkiksi kenttäsairaalassa työskennellyt Eeva-Liisa epäili ylilääkärin leikkaavan potilaita humalassa, muttei koskaan huomauttanut hänelle asiasta²⁹⁸. Joskus erilaiset toimintatavat johtivat ristiriitoihin ja suoraan toisten toimintaan puuttumiseen:

Haastattelija: Piettiinkö savotassa seuroja?

Pauli: Ei varmasti, ei siellä ollut semmonen henki, korttiahan ne pelasivat siellä ne miehet jotka siellä olivat niin ne pelasivat korttia ja joskus tuli vähän yhteenottoakin niiden kans. Oli semmonen kaksiosanen kämppä niin ne menivät sitte toiseen päähän pelaamaan ku minä en hyväksyny.²⁹⁹

Paulin vastustuksella oli jonkinlainen vaikutus. Vaikka toiset eivät lopettaneet kortinpeluuta sen vuoksi, ettei joku sitä hyväksynyt, he kuitenkin menivät eri paikkaan pelaamaan. Pauli kertoo myös äitinsä kieltäneen taloon majoittuneita saksalaissohilaita juomasta alkoholia. Saksalaiset ottivat huomioon talonväen mielipiteet, mutta se ei estänyt heitä juhlimasta muualla.³⁰⁰

Haastatellut kertovat viettäneensä rintamalla aikaa puhdetöiden ja urheilun parissa, sekä kirjoittamalla kirjeitä tutuille ja tuntemattomille.³⁰¹ Tuntemattoman sotilaan kirjeenvaihdosta tuli jatkosodan aikana yleinen harrastus. Yhdellä sotilaalla saattoi olla jopa kymmeniä ”tuntemattomia” kirjeystäviä. Osalle kirjeenvaihto oli pelkkää huvittelua, mutta jotkut seurustelivat tuntemattomien kanssa myös tosissaan.³⁰² Valtaviin mittoihin kasvanut kirjeenvaihto johti yrityksiin rajoittaa ilmaista kenttäposti-oikeutta.³⁰³ Haastatellut eivät puhu kielteiseen sävyyn kirjekulttuurista, ja joku ilmoittaa puolustaneensa tuntemattoman sotilaan kirjeenvaihtoa voimakkaasti.³⁰⁴

Yksi muistelijä mainitsee tavanneessa veljensä rintamalla pidetyssä viihdytystilaisuudessa.³⁰⁵ Rintamalla liikkui jatkosodan aikana viihdytyskiertueita mielialoja kohottamassa. Niiden ohjelma vaihteli, mutta usein pääsisältönä olivat musiikki- tai teatteriesitykset.³⁰⁶ Vanhoillislestadiolaiset suhtautuivat viihteeseen kielteisesti.³⁰⁷ SRK:n vuosikokouksessa vuonna 1928 oli tultu siihen tulokseen, että elokuvat, teatteri, ooppera ja muut huvitilaisuudet vaaransivat uskon säilymisen.³⁰⁸ Viihdytystilaisuudet

²⁹⁸ H112N14H.

²⁹⁹ H32M22K.

³⁰⁰ H32M22K.

³⁰¹ Mm. H9M18K, H103MxxH, H112N14H.

³⁰² Taskinen 2015, 17.

³⁰³ Pietiäinen 1988, 177–178.

³⁰⁴ H26M19K.

³⁰⁵ K68M24H.

³⁰⁶ Niiniluoto 1994, 21–26, 97.

³⁰⁷ Jurvelin 2007, 92.

³⁰⁸ Palola 2010, 270.

olivat siis yleensä sisällöltään sellaisia, etteivät lestadiolaiset pitäneet niihin osallistumista sopivana.³⁰⁹ Tässä tapauksessa muistelija ei kuitenkaan vaikuta kokeneen mukanaoloaan millään tavalla ongelmalliseksi.

Koillismaalla lestadiolaisten osuus reserviläisistä oli niin suuri, että ylimääräisten kertausharjoitusten aikana syksyllä 1939 Kuusamon harjoituskeskuksessa piti ottaa huomioon se, että merkittävä osa miehistä kieltäytyi katsomasta valistuselokuvia lestadiolaisen vakaumuksensa vuoksi.³¹⁰ Kertausharjoituksissa ja rintamalla olleet haastatellut eivät puhu elokuvista tai niistä pois jäämisestä lainkaan. Tämä voi johtua siitä, etteivät erillisissä teatterirakennuksissa pidetyt elokuvaesitykset häirinneet niistä kieltäytyviä samalla tavalla kuin vaikkapa korsuissa pelatut korttipelit. Haastattelijatkaan eivät kysele rintamavihteestä. Sen sijaan haastatellut paheksuivat haitarimusiikkia ja ”rääviä lauluja”, joita he pitivät syntinä.³¹¹

Viihteen, etenkin elokuvien, merkitys kasvoi sotavuosina myös kotirintamalla.³¹² Vaikka haastatellut yleensä välttelivät syntinä pitämiään asioita, sota toisinaan kuljetti heitä heidän vakaumuksensa kanssa ristiriidassa oleviin tilanteisiin. Meimi muistelee evakkomatalla sattunutta tapausta:

*Ensimmäinen yö kun oltiin Muhoksella niin, mentiin sinne elokuvateatterin taakse. Ne näkyi sieltä takapuolelta ne, sen minä olen ollut elokuvassa. Sanottiin, että sitten saatte ruveta nukkumaan – –. Silloin minä, ei kai se nuorta tytärtä nukuttanut, vaikka olisi kuinka väsynyt ollut. Kun elämänsä ensimmäiset elokuvat! Ja viimeiset kanssa.*³¹³

Kokemus elokuvista jäi vahvasti nuoren lestadiolaistytön mieleen ehkä juuri siksi, ettei hän ollut koskaan aiemmin nähnyt elokuvia. Jälkikäteen Meimi muistelee tapahtumaa vähän huvittuneesti, ilman suurta syyllisyyttä siitä, että katsoi elokuvaa. Kuitenkin haastattelusta käy ilmi, ettei Meimi ole myöhemminkään käynyt elokuvissa, joten hän ei pidä sitä lestadiolaiselle sopivana. Vanhoillislestadiolaisen osallistuminen elokuvaan omasta tahdostaan olisi ollut tuomittavaa, mutta ilmeisesti käytännön pakosta tapahtumissa mukanaoloa ymmärrettiin.

Yllättävin on kuitenkin Ylitornion kansanopistossa lukuvuonna 1943–44 opiskelleen Annikin kertomus. Ylitornion kansanopisto oli vuonna 1923 perustettu vanhoillislestadiolainen kansanopisto.³¹⁴

³⁰⁹ Myös monet sotilaspapit olivat tyytymättömiä rintamalla tapahtuneen valistustyön viihteellistymiseen jatkosodan aikana. Soikkanen 1990b, 216.

³¹⁰ Törmänen 2011, 44.

³¹¹ H26M19K, H106M21H.

³¹² Niiniluoto 1994, 58–59.

³¹³ H8N27K.

³¹⁴ Palola 2010, 256.

Sotavuosina siellä opiskeli vain nuoria tyttöjä, koska poikia tarvittiin muualla.³¹⁵ Näin Annikki kertoo opistoajastaan:

Annikki: – – Korostui minusta siellä se kirkko, mutta minusta siellä oli muutakin, joka minusta haisi vieraalta.

Haastattelija: Esimerkiksi mikä?

A: No se oli niin väljää. Minusta se oli...

H: Synnin luvallisuutta?

A: Niin. Minua pidettiin ahdasmielisenä. Kun minulla ei passannut kaikkeen taipua.

H: Sanopa esimerkki, mikä ei passannut sinun ajatusmaailmaan?

A: No kun elokuvia pidettiin. Ja minä en halunnut olla niissä, se ei sopinut...

H: Oliko niitä muita näin ahdasmielisiä?

A: No eipä tahtonut olla. Se joku oli joka vähäsen... Mutta ei niin ahdasmielisiä. Minä sain nimen siitä, että niin ahdasmielinen, niin vanhanaikainen. Vaan en minä välittänyt. – –

H: Minkälaisia nämä elokuvaesitykset oli opistolla tuohon aikaan?

A: Sitähän minä en tiijä, minkälaisia ne oli. – – kun ne elokuvat tuli – – Niin minä lähin pois. Menin toisten tyttöjen huoneisiin sinne asuntolaan, kun asuntola oli muualla.³¹⁶

On erikoista, jos vanhoillislestadiolaisessa oppilaitoksessa, jonka tarkoituksena oli kasvattaa vanhoillislestadiolaisten kotien nuoria ”kristillisessä hengessä”³¹⁷, näytettiin elokuvia, sillä niiden katsomista yleensä pidettiin herätysliikkeen sisällä syntinä. Etenkin nuorten elokuvia kohtaan osoittamasta kiinnostuksesta oltiin huolissaan.³¹⁸ Yllättävää on myös se, että Annikki koki olleensa toisten vanhoillislestadiolaisten nuorten silmissä ”ahdasmielinen” ja ”vanhanaikainen”, kun hän toimi niin kuin lestadiolaisen voisi odottaakin toimivan ja kieltäytyi osallistumasta elokuvaan. Mahdollisesti tämä kertoo siitä, että nuoret eivät suhtautuneet elokuvaan yhtä kielteisesti kuin vanhemmat ihmiset. Ainakaan he eivät osanneet pitää syntinä sellaista, mitä samalla tavalla uskovat aikuiset pitivät sopivana. Toinen samaan aikaan opistossa ollut nuori ei mainitse elokuvista mitään³¹⁹.

³¹⁵ H27N27K, H34N28K.

³¹⁶ H27N27K.

³¹⁷ Palola 2010, 254.

³¹⁸ Palola 2010, 348–349; Kupsala 1995, 134–135.

³¹⁹ H34N28K.

Annikin mielestä elokuvien näyttäminen oli synninteon hyväksymistä, ja hän arveli sen olevan yhteydessä siihen, että opiston henkilökunta ”meni eriseuraan” sodan jälkeen.³²⁰ Kansanopiston johtokunnan puheenjohtajana toimi sotavuosina Ylitornion kirkkoherra Pekka Tapaninen.³²¹ Tapanisella oli merkittävä merkittävä rooli niin kutsutun pappislinjan muotoutumisessa sodan jälkeen. Pappislinja erosi vuosien erimielisyyksien jälkeen vanhoillislestadiolaisuudesta 1960-luvun taitteessa. Ylitornion kansanopisto jäi tällöin pappislinjan haltuun.³²² Jo sotavuosina vanhoillislestadiolaisten suhtautumistavat opistoon jakautuivat, koska opiston johtokunnassa oli mukana vanhoillislestadiolaisuudesta eronneita pikkuesikoisia.³²³

Lepopäivän pyhittämisen tärkeys nousee aineistossa esiin kohdissa, joissa muistellaan toimitun vastoin totuttua tapaa. Esimerkiksi äkillistä evakkoon lähtöä piti valmistella sunnuntainakin³²⁴. Koska asiasta puhutaan vain muutamissa haastatteluissa, ei aineiston perusteella voi vetää minkäänlaisia johtopäätöksiä lestadiolaisten pyhätöiden yleisyydestä. Lestadiolaisten virallinen näkemys kuitenkin oli, että huolimatta kotirintaman suurista työmääristä sunnuntai piti pyhittää lepopäiväksi. Taisteluihin sen sijaan sai osallistua pyhäisinkin.³²⁵ Myös kirkon piirissä oltiin huolissaan lepopäivän merkityksen heikkenemisestä.³²⁶ Lepopäivän pyhittäminen ja etenkin juhlapyhien vietto aiheutti erimielisyyksiä hevosta ajaneen Aunen ja hänen saksalaisten työnantajiansa välille:

Aune: – – ni pitkäperjantainaki piti mennä vain ajamhan. – – ko tavaraa tullu rautievaunusa, että se pittää tuota purkaa, että kyllä sinne pittää tulla. Ja ko vappu tuli, ni silloin oli isot juhulat.

Haastattelija: Ei tarvinnu olla töissä silloin?

*A: Ei, mutta kylläpä se oli minusta niin nurinpäin, että.*³²⁷

Erimielisyyksistä huolimatta Aune joutui alistumaan ja menemään töihin. Pitkäperjantai oli perinteisesti ollut yksi vuoden merkittävimmistä pyhäpäivistä, ja silloin oli tapana pysytellä kotona. Vappu, jolla ei ollut lestadiolaisen arvomaailman mukaista kristillistä tai isänmaallista taustaa, oli vanhoillislestadiolaisten silmissä arkipäivä.

---

³²⁰ H27N27K.

³²¹ Juva 1989, 102.

³²² Palola 2011, 397–399, 444–451.

³²³ Palola 2010, 414.

³²⁴ M98M36H.

³²⁵ Jurvelin 2007, 68.

³²⁶ Junila 2011, 201.

³²⁷ H99N11H.

Osa haastatelluista avioitui sodan aikana. Kaikki, jotka olivat silloin lestadiolaisia, menivät naimisiin herätysliikkeeseen kuuluvan kanssa³²⁸. Haastatellut eivät kerro, miten tutustuivat tuleviin puolisoihinsa, mutta seurustelu tapahtui käytännössä kirjeitse. Usein morsian jäi häiden jälkeen asumaan vanhempiensa luokse.³²⁹ Yksi nuoripari sai kuitenkin viettää seurusteluaikaanaan paljon aikaa yhdessä, kun morsian saapui lottakomennukselle lähelle sulhasensa sijoituspaikkaa.³³⁰

Jatkosodan aikana avioliiton ulkopuoliset sukupuolisuhteet, aviottomat lapset, nopeasti solmitut avioliitot ja avioerot lisääntyivät huomattavasti.³³¹ Kirkonmiehet seurasivat huolestuneina tätä kehitystä.³³² Myös lestadiolaiset ilmaisivat huolensa ja paheksuntansa vallitsevasta tilanteesta.³³³ Lestadiolaisen käsityksen mukaan sukupuolielämä kuului ainoastaan avioliittoon.³³⁴ Haastatellut, jotka olivat sota-aikana nuoria naisia, olivat tarkkoja omasta siveydestään ja välttelivät tilanteita, joissa se oli uhattuna. Esimerkiksi tuntemattomien ei-lestadiolaisten miesten kanssa ei haluttu jäädä kahden kesken. Lestadiolaismiehiä ei sen sijaan varottu samalla tavalla, koska heillä tiedettiin olevan samanlainen arvomaailma. Tämä näkyy kentäsairaalassa lottana toimineen Eeva-Liisan muistossa:

Se arka poika, josta mie aattelin [että olisi ollut lestadiolainen], että se sano kerran – – että eikö äiti [lempinimi] lähtis hänen kanssaan vähän kävelemään. Siittä mie ensin ajattelin, että se olis ollu... – – Ei, se oli aivan muut ajatukset. Oli niin kova tuska naista vain. Kato semmostaki saatto olla miehillä silloin. Vain sen hetken aikaa me juteltiin sielä silloin. Se loppu siihen. – – Enkä mie lähteny sen vuoksi sinne kävelemhään. Mie luulin aivan muuta.³³⁵

Eeva-Liisa suostui lähtemään huonosti tuntemansa pojan kanssa kävelyille, koska kuvitteli pojan olevan lestadiolainen. Pian kuitenkin kävi ilmi, ettei näin ollut; lestadiolainen mies ei olisi tehnyt sellaisia ehdotuksia, mitä tämä poika teki. Oman siveellisyyden vaaliminen liittyi olennaisesti lestadiolaisen vakaumuksen lisäksi myös lottaihanteisiin³³⁶. Jatkosodan aikana käytiin keskustelua kenttälottien käytöksestä ja oltiin huolissaan heidän siveellisyydestään. Keskustelun vilkkauteen nähden lotat tekivät siveellisyyserikoitteita melko vähän.³³⁷

³²⁸ Vanhoillislestadiolaiset eivät katsoeet hyvällä avioitumista liikkeeseen kuulumattoman kanssa. Ilmeisesti sotavuosina avioliittoja solmittiin myös ei-lestadiolaisten kanssa, koska sitä paheksuttiin *Siionin Lähetyslehdessä*. Jurvelin 2007, 92.

³²⁹ Mm. H26M19K, H103MxxH.

³³⁰ K52N21H, K53M21H.

³³¹ Junila 2006, 247.

³³² Junila 2011, 204.

³³³ Jurvelin 2007, 74, 93.

³³⁴ Lähteenmäki 1999, 16–17.

³³⁵ H112N14H.

³³⁶ Olsson 2005, 70; Sulamaan mukaan lottien ”siveyslait” liittyivät kiinteästi kristinuskoon. Sulamaa 1999, 23.

³³⁷ Olsson 2005, 136.

Pohjois-Suomessa oli jatkosodan aikana kymmeniätuhansia saksalaissotilaita, joista monet tapailivat siviileitä. Saksalaissotilaiden ja suomalaisnaisten suhteista syntyi satoja lapsia.³³⁸ Aineistoni perusteella vanhoillislestadiolaiset naiset eivät olleet kovin innokkaita tutustumaan saksalaisiin. Monet heistä korostavat, etteivät olleet lainkaan kiinnostuneita saksalaisista eivätkä olleet heidän kanssaan missään tekemisissä.³³⁹ Osa muistelijoista jopa pelkäsi saksalaisia:

*Viha tuli saksalaisia vastaan, jotka tekivät pahojaan meidän omilla maisemilla ja minäkin hädin tuskin säilytin henkeni. Olimme Sodankylässä siskoni kanssa hakemassa tätini hautaa, kun kaksi kauhean isoa saksalaista kävi minuun käsiksi kirkon ohi kävellessämme. Karjuin, että kypälät irti. Sotilas piti vain lujemmin kiinni. Minulla oli kädessäni sääskenkarkotusrisu, jolla hakkasin häntä naamaan. Sotilas uhkasi käyttää pistoolia, mutta päästi kuitenkin sitten irti.*³⁴⁰

*Mitä sehän oli kauheata, kun ne [saksalaiset] tuohon tulee. – Äiti neuvoi, että kunhan et katso sivuille päin, eteen vain tietä pitkin, kun siitä [saksalaisten majapaikan ohi] kuljet. Eikä ne minulle tehneet pahaa. Joka halusi niin nehän niihin sotkeutui.*³⁴¹

Ensimmäisessä tapauksessa saksalaisia kohtaan koettu viha ja pelko oli aiheellista, toisessa tapauksessa taas välitöntä uhkaa ei ollut. Jälkimmäisen muistelijan pelko johtui osittain äidin ennakkoluuloista, sillä hän kertoo äidin pelänneen kaikkia sotilaita, niin saksalaisia kuin suomalaisiakin. Taus-talla vaikutti myös ajatus siitä, että saksalaisia kohtaan kiinnostusta osoittavat naiset päätyivät helposti liian läheisiin tekemisiin saksalaisten kanssa, seksuaaliseen kanssakäymiseenkin³⁴². Saksalaisten kanssa tekemisissä olleet ei-lestadiolaiset naiset mainitaan haastatteluissa varovaisesti, sellaisella sävyllä, ettei heistä haluta puhua enempää.³⁴³ Saksalaissotilaiden ja suomalaisnaisten suhteet ovatkin olleet pitkään vaiettu ja häpeälliseksi leimattu asia koko yhteiskunnassa.³⁴⁴ Vaikka useimmat lestadiolaisnaiset näyttivät suhtautuvat saksalaisiin varauksella, oli joillakin hyvät välit heidän kanssaan. Jotkut tekivät esimerkiksi töitä yhdessä saksalaisten kanssa tai olivat heidän kanssaan kirjeenvaihdossa.³⁴⁵

---

³³⁸ Junila 2000, 269.

³³⁹ H6N25K.

³⁴⁰ H120N21H.

³⁴¹ H8N27K.

³⁴² Ajatus piti ainakin osittain paikkansa. Naisia hankkiutui saksalaisten seuraan ja palvelukseen ainutlaatuisten huvitusten tai romanssin kaipuun vuoksi, ja saksalaisten palveluksessa olevia naisia houkuteltiin vapaa-ajallakin saksalaisten seuraan. Junila 2000, 258–259; 2006, 249.

³⁴³ Mm. H108N05H.

³⁴⁴ Junila 2006, 244, 259.

³⁴⁵ Mm. H99N11H; H105N26H.

Yleensä avioliiton ulkopuolisista sukupuoli-suhteista tuomittiin syylliseksi nimenomaan nainen. Miesten seurustelua ei pidetty yhtä pahana asiana.³⁴⁶ Lestadiolaismiehen näkökulma asiaan tulee esiin Paulin haastattelussa:

Pauli: Tuota, sehän on uskovaiset ihmiset, uskovaisilla ihmisillä, toisenlainen suhtautuminen niihin siviileihin, ku mitä saatto olla joillaki uskottomilla.

Haastattelija: Miten siellä yleensä kohdeltiin siviileitä?

P: No, minä en tiiä että ei se, ei se kovin huonoakaan se kohtelu ollu, mutta sehän se on että nuoret miehet ja jotka tapasivat nuoria naisia nii mitä lie niitä kehuja ku oli niin mitä lie siellä tapahtu.³⁴⁷

Yksikään haastatelluista ei kyseenalaista vanhoillislestadiolaisuuteen kuuluvaa vaatimusta sukupuolisesta kanssakäymisestä pidättäytymisestä. Korsuperinnekeruiden perusteella naisseikkailujen kertominen kuului kiinteästi korsujen arkeen³⁴⁸. Rintamalla olleet haastatellut eivät voineet välttyä niitä kuulemasta, mutta heidän asenteistaan käy ilmi, ettei niitä lainkaan arvostettu. Vaikka miesten siveyteen puututtiin harvoin, julkaistiin *Suomen sotilas* -lehdessä vuonna 1940 kirjoitus, jossa varoiteltiin miehiäkin vapaan rakkauden huonoista seurauksista. Lehdessä iloittiin siitä, että jotkut nuoret miehet ovat kiinnostuneet uskonnosta, sillä uskonnollisuutta pidettiin merkittävänä siveellisyyteen kannustavana tekijänä.³⁴⁹

Sota-aikana kirkon piirissä vallitsi käsitys, että maalla, jossa kahviloita, elokuvateattereita ja muita epätoivottavaa kulttuuria edistäviä asioita ei ollut, ihmiset elivät moraalisesti parempaa elämää ollen säästäväisiä, ahkeria ja vaatimattomia.³⁵⁰ Lisäksi maalaisväestön elämässä kristillisillä arvoilla nähtiin olevan suurempi rooli kuin kaupunkilaisten.³⁵¹ Osittain maaseudun uskonnollisuutta selitettiin nimenomaan herätysliikkeiden suurella merkityksellä.³⁵² Tutkimusalueen vanhoillislestadiolaiset olivatkin paitsi herätysliikkeensä myös pohjoisen maaseudun edustajia. Asuinpaikka toi omat vivahteensa heidän kokemuksiinsa, ja heidän kokemuksensa sota-ajasta voivat olla hyvin erilaiset kuin vaikkapa isoimmissa kaupungeissa asuneiden lestadiolaisten. Toisaalta jokaisen ihmisen kokemuksiin vaikuttavat niin monet tekijät³⁵³, ettei voida puhua yhtenäisestä lappilaisen tai koillismaalaisen lestadiolaisen sotakokemuksestaan.

³⁴⁶ Olsson 2005, 138.

³⁴⁷ H32M22K.

³⁴⁸ Olsson 2005, 142.

³⁴⁹ Olsson 2005, 161–162.

³⁵⁰ Junila 2011, 207.

³⁵¹ Sulamaa 2009, 29.

³⁵² Soikkanen 1990b, 212.

³⁵³ Olsson 2005, 186.

Lotta Svärdin arvomaailmaa tutkineen Sulamaan mukaan yksi lottien ihanteista oli sisäinen vapaus, johon liittyivät siveyslakien noudattaminen ja luja itsekuuri. Ihannetapauksessa siveyslait eivät tuntuisi ulkopuolelta sanelluita säännöiltä, vaan halu elää niiden mukaisesti kumpuasi sisäisestä vapaudesta.³⁵⁴ Samantapainen ajattelutapa oli myös vanhoillislestadiolaisilla, joiden elämäntapa perustui ”omaantuntoon”, ei tarkkaan määriteltyihin sääntöihin³⁵⁵. Lestadiolaisuus oli haastateltujen oma valinta, joten he elivät arvojensa mukaisesti. Tietenkin on mahdollista, että muistelijat ovat tietoisesti tai tiedostamattaan kaunistelleet kertomaansa ja jättäneet kertomatta asioita, joita eivät usko haastattelijan haluavan kuulla.³⁵⁶ Esimerkiksi tilanteista, joissa vanhoillislestadiolaiset olisivat selvästi toimineet omien normiensä vastaisesti, on voitu vaieta. Periaatteessa litteroijakin on voinut tarkoituksella jättää tällaisia kohtia kirjoittamatta puhtaaksi³⁵⁷. Pidän todennäköisenä, että jos joku sota-ajan lestadiolainen koki lestadiolaisen arvomaailman mukaisen elämäntavan itselleen vieraaksi ja eli sen vastaisesti, hän on jossakin vaiheessa päätenyt eroamaan herätysliikkeestä. Toisaalta haastateltujen käsitykset siitä, mikä on lestadiolaiselle sopivaa ja mikä ei, ovat voineet muuttua osittain sodan jälkeen. Sota-ajan ja haastatteluhetken välissä on useita vuosikymmeniä, joiden aikana vanhoillislestadiolaisuus on käynyt läpi monenlaisia vaiheita hajaannuksista hoitokokouksiin.³⁵⁸ Niiden mukanaan tuomat merkitykset ovat saattaneet heijastua haastattelujen sisältöihin.

2.3. ”Muistelen kunnioituksella niitäkin epäuskoisia tovereita”

Vanhoillislestadiolaisuus on eksklusiivinen eli muut ulkopuolelleen sulkeva herätysliike. Vanhoillislestadiolaiset jakavat ihmiset jyrkästi uskovaisiin (vanhoillislestadiolaiset) ja epäuskoisiin (kaikki muut). Mitään välimuotoja ei pidetä mahdollisina. Tämä käsitys tulee selvästi esiin haastatteluissa.³⁵⁹ Haastatteluissa keskitytään pääasiassa sodan poikkeusolojen käsittelyyn, joten niiden perusteella ei

³⁵⁴ Sulamaa 1999, 15–16.

³⁵⁵ Liikkeen sisällä käytyiin toistuvasti keskusteluja siitä, mikä oli uskovaistelle sopivaa ja mikä ei. Keskustelujen pohjalta ei kuitenkaan laadittu tarkkoja toimintaohjeita tai kieltoja, ellei kysymykseen löytynyt selvää vastausta Raamatusta. Palola 2010, 266, 268–271.

³⁵⁶ Kivimäen mukaan muistelmat ovat oman elämän järjestämistä muistelijan kokemusta vastaaviksi ja sosiaalisesti hyväksytyiksi kertomuksiksi. Kivimäki 2006a, 77. Kuulijan hyväksynnän saavuttaakseen haastateltava voi vaieta teoista, joita pitää jälkikäteen väärinä tai epäsopivina. Portelli 2006, 58.

³⁵⁷ Useimpien haastattelujen kohdalla pidän tätä hyvin epätodennäköisenä. Yleensä litteroija on kirjoittanut lyhyen selityksen sille, miksi jokin kohta on jätetty pois, esimerkiksi ”epäselvä kohta” tai ”keskustellaan nauhoittamiseen liittyvistä käytännöistä”. Yhdessä haastattelussa haastattelijan kysymystä ”Muistuuko sota-ajalta jotakin erityistä tapausta, jossa Jumalan johdatus näkyi?” seuraa puhtaaksi kirjoittajan huomautus: ”Kertoo tapauksen, kun juoksi saksalaisia/venäläisiä vankeja pakoon. – Eivät ole tarpeen kirjoittaa Sodan sukupolvi-kirjaa varten.” Kohta jättää pohtimaan, oliko siinä jokin lestadiolaisuuden kannalta kyseenalaista, kun sitä ei kirjoitettu puhtaaksi. H8N27K.

³⁵⁸ Tarkemmin vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen myöhemmistä vaiheista esim. Palola 2011 ja 2019.

³⁵⁹ Mm. H6N25K, H27N27K, H79M25H.

voi vetää johtopäätöksiä siitä, miten lestadiolaisten ja ei-lestadiolaisten naapurusten yhteiselo kotiseudulla sujui³⁶⁰. Sen sijaan poikkeuksellisissa tilanteissa – samoissa korsuissa rintamalla tai samoissa taloissa evakkona – tapahtuneita kohtaamisia kuvataan haastatteluissa.

Valtaosa evakossa olleista lestadiolaisista muistelee evakkotalonsa väkeä kiitollisin mielin. Enimmäkseen evakoiden kohtelu oli ystävällistä, ja talonväkikin hyötyi, kun sai evakoista lisää työvoimaa.³⁶¹ Myös Ruotsissa evakossa olleet lestadiolaiset kertovat suuresta kiitollisuudesta paikallisia kohtaan.³⁶² Ristiriitoja kuitenkin syntyi, sillä jotkut perheet olivat vastahakoisia majoittamaan evakkoja luokseen.³⁶³ Kaikkein vaikeinta oli niillä Sallasta ja Kuusamosta lähteneillä, joiden koti jäi pysvästi rajan taakse, ja jotka joutuivat siksi elämään ”muiden nurkissa” pitkiä aikoja. He saivat osakseen syytöksiä, joita vastaan he eivät voineet puolustautua muuten kuin esittämällä kuuroa ja yrittämällä olla välittämättä.³⁶⁴ Samankaltaisia tuntemuksia nostetaan esiin aiemmissa evakoiden kokemuksia käsittelevissä tutkimuksissa.³⁶⁵ Vaikka evakkomatkat ovat jääneet hyvin haastateltujen mieleen, lestadiolaisille ne eivät merkinneet samalla tavalla käännekohtaa kuin esimerkiksi saamelaisille, joiden identiteettiin ja elämäntapaan sota- evakko- ja jälleenrakennusvuodet jättivät jälkensä.³⁶⁶

Kaikkia evakoita yhdistävien ystävällisen tai ymmärtämättömän vastaanoton kokemusten lisäksi lestadiolaisten haastatteluissa kuvataan erilaisten vakaumusten kohtaamista. Yleensä muistot evakko-paikasta ovat negatiivisia, jos samalle seudulle ei päätynyt muita lestadiolaisia evakkoja eikä paikallisten joukostakaan tavattu yhtään lestadiolaista. Kiimingissä evakossa ollut Elma kuvaa paikallisia ”pakanoiksi”, jotka ”ei älynny mitään uskonasioista”³⁶⁷. Haastateltuihin evakkopaikkakunnilla mahdollisesti kohdistunut halveksunta ei johtunut heidän vakaumuksestaan, vaan se oli samanlaista muualta tulleisiin kohdistuvaa epäluuloa, jota eri puolilta maata lähteneet evakot kohtasivat³⁶⁸. Parissa haastattelussa muistellaan kuitenkin tilanteita, joissa yksittäisten evakkomatalla olleiden lestadiolaisten uskoa pilkattiin. Kohdista ei selviä, olivatko pilkkaajina toiset evakot vai paikalliset asukkaat.³⁶⁹

---

³⁶⁰ Muistelijoiden maininnat ei-lestadiolaisten seuroihin osallistumisesta tosin viestivät myönteisestä suhtautumisesta lestadiolaisia kohtaan. Mm. H91N13H. Toisaalta lestadiolaisen pikkuesikoisuuden leimaamaa kyläyhteisöä tutkineiden Suolinnan ja Sinikaran mukaan jako uskoviin ja ei-uskoviin näkyi lestadiolaiskylien elämässä ja aiheutti molemminpuolista epäluuloa ja katkeruutta. Suolinn & Sinikara 1986, 143–147.

³⁶¹ Mm. H77N20H.

³⁶² Mm. K55N15H, H125N12H.

³⁶³ H13N37K, H25M27K.

³⁶⁴ H94N16H.

³⁶⁵ Raninen-Siiskonen 1999, 153–158. Kantola 2011, 31–33; Lähteenmäki 1999, 188–201; Oksanen 2010, 64, 75–76.

³⁶⁶ Lehtola 2004, 5, 156–180.

³⁶⁷ H11N18K.

³⁶⁸ Mm. H94N16H; Vrt. esim. Raninen-Siiskonen 1999, 158–165.

³⁶⁹ H121N14H, H125N12H.

Useimpien Oulun seudulle tai Pohjanmaalle päätyneiden evakoiden sijoituspaikkakunnilla vanhoilislestadiolaisuutta oli jo ennestään.³⁷⁰ Toisinaan uskonto helpotti sopeutumista vieraalle paikkakunnalle.³⁷¹ Joissakin tapauksissa lestadiolainen evakkoperhe ja ei-lestadiolainen isäntäväki tulivat hyvin toimeen keskenään:

*[M]ehän asuttiin mökissä, jossa ei ollut uskovaisia. Eikä ne kyselly – – Mutta sitten yhtenä iltana joku sanoi, että Jämsenillä on seurat. Mehän siinä, kun ne talon nuorimmat oli siinä kymmenissä, mehän niitä oppaaksi pimeään syksyyn. – – Me kun mentiin lasten kanssa sinne seuroihin, niin talon isäntä ja emäntäkin tulivat sinne. Nekin istui siinä ovensuussa, vaikka ei ne olleet uskovaisia.*³⁷²

*Kyllä ne oikein rauhallista väkkeä oli niin mitä minä käsitin, se rovastihan ei käyny rauhanyhdistyksen seuroissa, mutta jos me niinku koska käytiin niin hän kysy että mikä oli sillä ja sillä puhujalla tekstinä ja eihän sitä niin nuorena niihin teksteihin kiinnittänyt huomiota niin se pikkusen tuntu niinku nololta, että vähän niinku kartteli ettei se pääsisi kysymään sitä, kun ne ei jääny päähän. – – Kaiken kaikkiaan, ystävällinen se oli se pappilan väki ja on käyty jälkeenni sitte kun...*³⁷³

Edellisissä tapauksissa talonväki suhtautui lestadiolaisten uskontoon ja seuroissa käymiseen hyväksyvästi tai uteliaasti. Haastattelujen sävystä voi päätellä, että myös evakot suhtautuivat ystävällisesti isäntäväkeään kohtaan.

Joskus erilainen uskonvakaumus aiheutti ristiriitoja. Eräs lestadiolaisperhe majoitettiin kirkosta eronneen perheen luokse. Kun ”isäntänä” ollut perheen tytär oli poissa kotoa, evakkoperhe päätti pitää evakkojen puolella seurat:

*Sitte aamulla mentiin navettaan, niin se oli kuullut sitte kuitenkin, että siellä on seurat ollut. Sehän nosti kovan metelin äidilleen, että mitä varten sinä et ajanut ulos niitä, moisia höpöttäjiä. Mummu rukka itkee ja itkee. Siihen koski ne sanat, koska se tuli seuroihin, se vanha mummu. – – Minä olen sitte jälestä kuullut, että se [mummu] on liittynyt kirkkoon, mutta sitä en ole saanut tietää, että onko oikein uskomassa.*³⁷⁴

³⁷⁰Huotari 1981, 139–141.

³⁷¹Vrt. Lähteenmäki 1999, 194.

³⁷²H8N27K.

³⁷³H89N28H.

³⁷⁴H6N25K.

Lestadiolaisperheen ja kirkkoon kuulumattoman isäntäväen kesken syntyi erimielisyyksiä, sillä kumpikaan osapuoli ei ymmärtänyt eikä hyväksynyt toisen erilaista maailmankuvaa. Lestadiolaisperheelle seurojen pitäminen oli niin tärkeä asia, että he päättivät järjestää seurat salaa, kun luvan kanssa ei saanut. Katkelmasta käy ilmi lestadiolaisten jyrkkä uskonkäsitys. Talossa asunut lestadiolaisiin myötämielisesti suhtautunut vanha nainen oli liittynyt myöhemmin kirkkoon, mutta se ei merkinnyt sitä, että hän olisi varmasti ollut ”oikein uskomassa”. Uskonnon tuomista ristiriidoista huolimatta arki vieraassa talossa sujui yleensä hyvin, vain ”henkiselällä puolella tuli ero sitte”³⁷⁵. Lestadiolaisevakkojen lisäksi esimerkiksi Karjalan ortodoksit joutuivat sopeutumaan erilaisen uskonnon omaavien keskelle. Heidän kokemuksensa eivät kuitenkaan ole suoraan verrattavissa lestadiolaisten kokemuksiin, sillä ortodoksien kohdalla kyse oli ensisijaisesti näkyvistä kulttuurieroista, kun taas henkilökohtaisen uskonvakaumuksen merkitys oli useimpien karjalalaisten kohdalla pienempi.³⁷⁶

Rintamalla tai lottana olleiden suhtautuminen tovereihinsa oli kaksijakoinen. ”Muistelen kunnioituksella niitäkin epäuskoisia tovereita”³⁷⁷, sanoo eräs haastateltu. Tämän muistelijan tavoin useimmat rintamalla olleet suhtautuivat ei-lestadiolaisiin ystävällisesti ja arvostavasti. He kokivat olevansa osa sitä porukkaa, johon heidät oli määrätty, ja heitä sitoi ei-lestadiolaisiin tovereihinsa yhteisistä rintamakokemuksista johtuva yhteenkuuluvuuden tunne.³⁷⁸ Jotkut solmivat ei-lestadiolaisten rintamatoveriensa kanssa vahvojakin ystävyysuhteita.³⁷⁹ Toverillisesta suhtautumisesta huolimatta ei-lestadiolaiset olivat haastateltujen näkökulmasta aina ”epäuskoisia”. Haastatellut eivät ymmärtäneet muiden välinpitämättömyyttä uskontoa ja Jumalaa kohtaan ja olivat huolissaan, koska heidän elintärkeinä pitämänsä uskonasiat eivät kiinnostaneet toisia. Joku kertoo rukoilleensa ei-lestadiolaisten tovereidensa puolesta.³⁸⁰ Ei-lestadiolainen seura voitiin kokea myös uhkaksi oman uskon kannalta, sillä lestadiolaisena säilyminen oli vaikeaa ympäristössä, jossa kaikki muut olivat ”jumalattomia”³⁸¹. *Siionin Lähetyslehdessä* julkaistuissa rintamakirjeissään kerrottiin vaikeuksista asua yhdessä synnillisesti elävien asetoverien kanssa.³⁸² Pikkuesikoisvaltaista kylää tutkineet Suolinna ja Sinikara kertovat, että vaikka lestadiolaisten ja ei-lestadiolaisten välinen jako oli yleensä kylän arjessa selvästi nähtävissä,

---

³⁷⁵ H6N25K.

³⁷⁶ Raninen-Siiskonen 1999, 179–191.

³⁷⁷ H27N27K.

³⁷⁸ Mm. H26M19K, H17M17K; Vrt. Juva 1989, 191.

³⁷⁹ H106M21H.

³⁸⁰ Mm. H26M19K, H112N14H.

³⁸¹ H79M25H.

³⁸² Jurvelin 2007, 25, 77.

se menetti merkityksensä miesten keskinäisessä toiminnassa, kuten metsästysseuroissa tai savotoilla.³⁸³ Aineistoni perusteella vanhoillislestadiolaiset olivat valmiita tekemään käytännön asioissa yhteistyötä kaikkien kanssa, mutta ajatuksen tasolla jakolinja oli aina olemassa.³⁸⁴

Monet haastatellut kokivat, että heidän oli vaikeaa kertoa uskostaan muille.³⁸⁵ Etenkin jatkosodan aikana ympäristö oli kaikkea muuta kuin hengellinen. Siksi muistelijoita pelotti, että toiset alkavat väheksyä tai pilkata heitä heidän uskonsa vuoksi. *Siionin Lähetyslehdessä* kirjoitettiin, että kärsimys ja pilkka kuuluvat kristityn elämään³⁸⁶. Tällaiset kirjoitukset mahdollisesti vahvistivat lestadiolaisten ennako-oletuksia muiden pilkallisesta suhtautumisesta. Lestadiolaisuuden julkisuuskuva oli negatiivissävytteinen. Ihosen mukaan lestadiolaiset reagoivat julkisuudessa esitettyyn arvosteluun vetäytymällä heitä koskevien keskustelujen ulkopuolelle. Yksittäiset lestadiolaiset taas alkoivat salailia ja hävetä omaa uskonvakaumustaan.³⁸⁷ Myös Sauli Tervaniemi on vanhoillislestadiolaisten ruotsinsuomalaisten identiteettiä käsittelevässä tutkimuksessaan todennut lestadiolaisten hävenneen uskontoaan. Häpeä ei hänen mukaansa johtunut uskosta itsestään vaan herätysliikkeeseen kuulumisen mukana tulevasta erilaisesta elämäntavasta ja siihen toisinaan kohdistuneesta pilkasta.³⁸⁸

Vaikka haastatellut eivät välttämättä rohjenneet kertoa uskostaan avoimesti, muut usein tunnistivat heidät lestadiolaisiksi erilaisen käyttäytymisen vuoksi nopeastikin:

*Minä en kajonnut tietenkään uskovaisena heidän korttipeliin ollenkaan enkä seurannut sitä. – – [Seuraavana päivänä pudasjärvinen poika] teki semmosen suoran kysymyksen, että kuule ootko sinä uskomassa. Minä että mistä sinä tuommosen hoksit kysyä, että enhän minä ole jaksanut tunnustaakaan uskoa. Sano, että he on keskustellu täällä. He on tullu siihen tulokseen kun sinä olet niin erilainen kun hän, että sinä et kajua heidän hommiin ollenkaan. Minä sanon sitte tarkotuksella kovasti, että kaikki kuuli, että tuli tunnustetuksi uskonsa – – että minä olen uskomassa. No ei siitä sen kummempaa. Se oli kyllä rintamalla talvi ja jatkosodan aikana, että ei minulle tullut pilkkasanaa koko aikana. Ne kyllä anto aivan niin kun kunnioituksen siinä korsulla.*³⁸⁹

³⁸³ Suolinna & Sinikara 1986, 146–147.

³⁸⁴ Mm. H32M22K, H26M19K.

³⁸⁵ Mm. M5M19K, H103MxxH.

³⁸⁶ Jurvelin 2007, 22.

³⁸⁷ Ihonen 2003, 98–99. Ihonen käsittelee artikkelissaan lestadiolaisuutta yleensä, ei pelkkää vanhoillislestadiolaisuutta.

³⁸⁸ Tervaniemi 2019, 61–62. Tervaniemen tutkimukseen osallistuneet lestadiolaiset elivät monessa suhteessa erilaisissa yhteisöissä kuin lestadiolaiset sota-aikana.

³⁸⁹ H103MxxH.

Muistelijat hämmästyivät ja ”säikähtivätkin”³⁹⁰ kuinka äkkiä heidät erotettiin joukosta, vaikka he eivät olleet puhuneet uskostaan mitään. Kaikki olivat kuitenkin helpottuneita, kun heidän uskontonsa tuli ilmi. Heidän oli paljon helpompi elää arvojensa mukaisesti, kun muut tiesivät, miksi he tekivät erilaisia ratkaisuja.

Muistelijoiden kokema pelko pilkatuksi tulemisesta osoittautui turhaksi. Useimmiten lestadiolaisia kohdeltiin ystävällisesti.³⁹¹ Jatkosodan aikaisten tiedustelujen perusteella valtaosa rintamalla olleista suhtautui uskontoon myönteisesti huolimatta siitä, että vain harvan kohdalla uskonto vaikutti konkreettisesti elämään³⁹². Osa muistelijoista arvelee muiden myönteisen asenteen johtuneen siitä, että he olivat kotoisin alueelta, jossa lestadiolaisia asui paljon.³⁹³ Käytössä olleen aluejärjestelmän mukaisesti samalla alueella asuvat miehet sijoitettiin pääasiassa samoihin joukko-osastoihin³⁹⁴, eli suurin osa haastatelluista kuului lestadiolaisuuden vahvoilta kannatusalueilta koottuihin joukkueisiin. Aiemmassa tutkimuksessa on huomattu, että rintamalla erilaisista lähtökohdista tulevat miehet olivat tasa-vertaisia tovereita keskenään. Esimerkiksi kotirintamalla syrjityssä asemassa olleet romanit olivat rintamalla tasa-arvoisia muiden kanssa.³⁹⁵ Hyvän yhteishengen ylläpitäminen ja poliittisista kannoista ja muista joukkueen jäseniä erottavista tekijöistä vaikeneminen helpotti elämää ahtaissa korsuissa.³⁹⁶ Ainakin yhdessä tapauksessa ei-lestadiolaisen joukkueenjohtajan käytös lestadiolaisia kohtaan kuitenkin muuttui, kun hän luuli, ettei lestadiolainen Paavo ollut kuulemassa:

Kalle selitti korsussa pojille, että hän tuntee tämän Paavon aivan lapsesta asti. ”Paavo on pojat uskovainen nuorimies. Me emme pilkkaa Paavaa uskon vuoksi.” Se esittely tuntui mukavalle sillä olin silloin huomattavasti hiljaisempi mies kuin nyt. – Korsussa oli miesten kesken tehty päätös että juotetaan vuorotellen yksi mies kunnan känniin ja valvotaan ettei se hulluja tee. Tuolloin oli Kallen vuoro ja hän oli puhetuulella. – Kalle ym. korsussa luulivat, että minä nukun – en kuitenkaan nukkunut. Kalle alkoi puhua – seuroista ja uskovaisten liikutuksista. Korsuporukka nauroi hyvin ivallisesti kun Kalle kuvasi miten ne ovat liikutuksissa lestadiolaiset. Yht’äkkiä Kalle kysäsi: ”Nukkuuhan Paavo?” Vastasin ettei nuku. Kalle ja porukka hiljeni. Aikain päästä hiljaisuuden rikkoi Kalle joka kömpi vierelleni, tarttui kaulasta ja päihtyneen itkua itki. ”Kuule

---

³⁹⁰ H79M25H.

³⁹¹ Mm. H3M21K, H126M12H, H129M06H.

³⁹² Soikkanen 1990b, 221.

³⁹³ H3M21K.

³⁹⁴ Kivimäki 2019b, 294.

³⁹⁵ Pulma 2012, 163.

³⁹⁶ Näre 2014, 218.

*Paavo, anna – – Kallelle tämä anteeksi, tämä ei kuule toistu!” Se ei koskaan toistunut.*³⁹⁷

Vaikka Kallen puheet ja toisten ivallinen nauru eivät kohdistuneet suoraan Paavoon, vaan lestadiolaisiin yleensä, Paavo koki ne häneen itseensä kohdistuvaksi pilkaksi. Myös Kalle ymmärsi puheidensa loukanneen Paavoja ja katui niitä myöhemmin. Kallen tarkoituksena ei ollut oikeastaan lestadiolaisten pilkkaaminen, vaan hän halusi hauskuuttaa muita humalassa ollessaan. Jostakin syystä hän valitsi aiheeksi lestadiolaisten liikutukset³⁹⁸. Tästä välikohtauksesta huolimatta Paavo piti Kallea hyvänä joukkueenjohtajana.³⁹⁹

Etenkin talvisodan edellä ilmapiiri oli hengellinen, ja esimerkiksi Kuusamon harjoituskeskuksessa lestadiolaisia oli paljon⁴⁰⁰. Toivon kokemuksen perusteella kaikki eivät suhtautuneet heihin myönteisesti, vaan jotkut jopa vihasivat heitä. Toivo toteaa, että vihamielisyys ei johtunut ensisijaisesti lestadiolaisten uskosta, vaan siitä, että heitä pidettiin epäisänmaallisina ja kykenemättöminä sotimaan. Kun lestadiolaismiehet osoittivat, että he olivat valmiita taistelemaan siinä missä muutkin, viha heitä kohtaan hälveni. Toisaalta Toivo kertoo ei-lestadiolaisen komppanianpäällikön ymmärtäneen, että uskomisen asioista keskusteleminen oli todella tärkeää lestadiolaisille.⁴⁰¹ Hän kuvaa ei-lestadiolaisten suhtautumista lestadiolaisiin jatkosodan aikana seuraavasti:

*Uskon asia oli sota-aikana kannustamassa, sain kokea, että uskovainen mies arvostettiin korkealle. Ehkä se oli niin, että uskovaisiin luotettiin. Esimiesten kunnioitus ja arvostus kannusti arvaamattoman paljon. – – Vaikka [komppanianpäällikkö] oli uskoton mies, niin tavattoman huomaavainen. Ei minun uskomiseen koskaan puuttunut, sain hyvän kohtelun.*⁴⁰²

Toivo koki, että lestadiolaisia arvostettiin ja kunnioitettiin. Hän arvelee arvostuksen johtuneen lestadiolaisten luotettavuudesta. Myös lestadiolaisten isänmaallisuus ja rehellinen elämäntapa ovat voineet lisätä muiden arvostusta. Eelis ei ollut lestadiolainen rintamalla ollessaan, mutta kertoo kunnioittaneensa lestadiolaisia ”heidän jumalaisuutensa vuoksi”⁴⁰³.

---

³⁹⁷ K68M24H.

³⁹⁸ Liikutuksilla tarkoitetaan lestadiolaisten tapaa kiittää ääneen Jeesusta. Liikutukset olivat yleisiä 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen seuroissa. Näppä 1981, 586.

³⁹⁹ K68M24H.

⁴⁰⁰ Vrt. Törmänen 2011, 44.

⁴⁰¹ H26M19K.

⁴⁰² H26M19K.

⁴⁰³ M102M20H.

Rintamalla uskonto tuli selvimmin esille sotilaspappien toiminnan kautta. Sotilaspappien tärkeimpiä tehtäviä olivat sotilaiden sielunhoito, mielialoja kohottava valistustoiminta ja kaatuneiden huolto.⁴⁰⁴ Kirkon piirissä eli sotavuosiin saakka vahvana käsitys, että kirkko edusti ”uskovaisia” ihmisiä. Käsitukset siitä, ketä uskovaisten olivat, vaihteli, mutta esimerkiksi kaikissa herätysliikkeissä puhuttiin uskovaisten seurakunnasta. Sodan aikana alkoi muotoutua kuva kirkosta koko kansan kirkkona. Tällöin papisto ei voinut enää jaotella ihmisiä ”uskovaisuuden” perusteella eri ryhmiin eikä määrittellä tiettyjä käytösnormeja seurakuntaan kuulumisen ehdoksi.⁴⁰⁵ Tämä kehitys erkaannutti kirkon ja lestadiolaisen herätysliikkeen ajattelutapoja kauemmaksi toisistaan. Tutkimissani haastatteluissa lestadiolaiset sotilaat arvostelevat ei-lestadiolaisten pappien toimintaa. Haastatellut eivät pitäneet heitä uskovaistena, ja myös heidän opetuksensa tuomittiin virheelliseksi:

*Uskovaisia pappeja siellä en nähnyt, vaikka pappeja siellä oli, joka pataljoonassa. — Hartaustilaisuuksia kyllä pidettiin, milloin oli tilaisuutta, korsuissakin. Ei niistä pappien puheista saanut oikein selvää, paremmin sekin pappi selitti moottoreista. ”Että hoida sinä Jumalansana, minä hoidan moottorit”. — Ja puhui, että sotakin on Jumalan sallima. Mutta sehän oli vähän, että jos siellä kaatuukin, se on silloin taivaaseen meno. Sankarina. Kun isänmaan puolesta kaatui.*⁴⁰⁶

Lupaus siitä, että jokainen isänmaan puolesta kaatunut pääsee taivaaseen, oli yksi pappien käyttämistä keinoista kannustaa sotilaista uhrivalmiuteen.⁴⁰⁷ Edellisen lainauksen lestadiolaissotilas ei hyväksynyt tällaista opetusta.⁴⁰⁸ Toinen muistelijä toteaa, että heidän pataljoonassaan ”oli valitettavasti körttiläinen pappi”.⁴⁰⁹ Haastatellut kokivat, että jos lestadiolaisia pappeja ei rintamalla ollut, jäi lestadiolaisten sotilaiden tehtäväksi tehdä sielunhoitotyötä ja puhua oikeasta uskosta muille. Kuten edellisestä lainauksesta käy ilmi, joillekin papeille tällainen järjestely sopi hyvin⁴¹⁰.

Sellaisetkin muistelijat, jotka eivät olleet vielä sota-aikana lestadiolaisia, väheksyvät haastatteluissa pappien puheita:

---

⁴⁰⁴ Murtorinne 1995, 257–262.

⁴⁰⁵ Soikkanen 1990b, 212, 216.

⁴⁰⁶ H9M18K.

⁴⁰⁷ Tilli 2014, 146.

⁴⁰⁸ Samalla tavalla ajattelivat myös Heinisen tutkimat Annikki ja Kullervo Hulkko, jotka olivat vahvasti isänmaallisia lestadiolaisia teologeja. He sovittivat kirjeissään yhteen lestadiolaisen ja isänmaallisen aatemaailman esimerkiksi toteamalla, että Jumala on sodassa Suomen puolella, mutta Suomen kansa ansaitsee rikkomustensa vuoksi sodan tuomat koetelemukset. Heininen 2006, 15.

⁴⁰⁹ H26M19K.

⁴¹⁰ Myös mm. H32M22K.

*Kyllähän siellä pappeja oli ja joskus puhuivat synnistä. Mutta ei se puhe puhutellut, se oli vähän niin kuin virkamiehen puhetta. Ei niillä ollut omaa käsitystä uskon asioista.*⁴¹¹

Lähes kaikki ei-lestadiolaisena eläneet kertovat pohtineensa sota-aikana omaa uskoaan ja suhdettaan Jumalaan. He eivät kuitenkaan vakuuttuneet sen paremmin virkaansa hoitavien pappien puheista kuin omakohtaisista hengellisistä kokemuksista kertovien julistuksestakaan⁴¹². Myöhemmin he kokivat löytäneensä pelastuksen vanhoillislestadiolaisuudesta. Aiemmassa tutkimuksen mukaan suurin osa rintamasotilaista oli enemmän tai vähemmän uskonnollisia, mutta useimmat heistä silti välttelivät sotilaspappeja. Ilmiötä on selitetty esimerkiksi sillä, että rintamapapit julistivat voimakkaasti sotilaiden vieroksuman Suur-Suomi-ideologian puolesta.⁴¹³

Vanhoillislestadiolaiset suhtautuivat kielteisesti muiden herätysliikkeiden ja uskontokuntien opetukseen, kuten lainaus körttiläisestä papistakin osoittaa. Muiden herätysliikkeiden ja uskontojen ajateltiin johdattavan ihmisiä harhaan ja niiden jäseniä kehoitettiin parannukseen.⁴¹⁴ Törmänen kertoo Kuusamon herännäistaustaisen kirkkoherran iloinneen talvisodan jälkeen siitä, että rintamalla eri herätysliikkeisiin kuuluneet kokivat ”hengen yhteyttä keskenään”. Törmänen kuitenkin korostaa, että tämä oli herännäispapin näkemys, ja vanhoillislestadiolaiset olivat todennäköisesti asiasta aivan eri mieltä.⁴¹⁵ Muiden herätysliikkeiden suhtautuminen lestadiolaisiin vaihteli, mutta yleensä heränneet pitivät lestadiolaisia, kuten muidenkin herätysliikkeiden jäseniä uskovaisina.⁴¹⁶ Toisaalta joillakin alueilla eri herätysliikkeiden keskinäinen ”kilpailu” kannattajista oli huonontanut niiden välejä.⁴¹⁷ Haastateltujen kotiseudulla lestadiolaisuus oli ainoa merkittävä herätysliike, mutta hajaannukset, etenkin 1930-luvulla pikkuesikoisuudeksi kutsutun suuntauksen eroaminen vanhoillislestadiolaisuudesta⁴¹⁸ pakottivat määrittelemään entistä tarkemmin, ketkä kuuluivat uskovaisten joukkoon. Tuomitseva suhtautuminen erilaisia uskonkäsityksiä kohtaan tulee selvästi esille kohdassa, jossa Veikko kertoo isoveljestään:

Sitten perääntymisvaiheen aikana oli se kolmas haavottuminen Vilholla Vuorlammen taisteluissa – – mutta sehän siinä oli ikävintä sitte sairaalassa oli – – monen uskontosuunnan edustajaa tervehdyskäynnillä, ja sitte se Anja – – sehän oli helluntalaisia ja ne

---

⁴¹¹ H92M21H.

⁴¹² H113M17H, M102M20H.

⁴¹³ Näre 2014, 222.

⁴¹⁴ M. Kinnunen 2004, 27, 185; Palola 2010, 108.

⁴¹⁵ Törmänen 2011, 45.

⁴¹⁶ M. Kinnunen 2004, 186–187.

⁴¹⁷ M. Kinnunen 2004, 185–187.

⁴¹⁸ S. Kinnunen 2005, 90–99; Palola 2010, 289–299.

*mielistyivät... ja sitte uskonelämässä sillä tavalla ikävästi kävi, että hän meni helluntalaisuuteen.*⁴¹⁹

Veikon mielestä isoveljen haavoittuminen ei ollut läheskään niin paha asia kuin se, että tämä rakastui helluntailaiseen naiseen ja kääntyi helluntailaiseksi. Toisaalta haastattelujen perusteella ei voi sanoa, että lestadiolaiset olisivat suhtautuneet muiden uskontokuntien edustajiin kielteisemmin kuin ihmisiin, jotka eivät olleet lainkaan kiinnostuneet uskonnosta. Todennäköisesti Veikko olisi pitänyt aivan yhtä huonona asiana sitä, että hänen veljensä olisi luopunut lestadiolaisesta uskosta ilman että olisi liittynyt mihinkään muuhun uskontokuntaan.

Siionin Lähetyslehdessä kehoitettiin rintamalla olevia puhumaan uskostaan⁴²⁰. Osa muistelijoista kerroikin sopivan tilaisuuden tullen puhutelleensa ei-lestadiolaisia tovereitaan ja neuvoneensa heitä tekemään parannuksen. Muutamat olivat itse aktiivisia ottamaan uskonasiat puheeksi⁴²¹, mutta yleisempiä vaikuttavat olleen tilanteet, jossa keskustelualoitteen teki ei-lestadiolainen osapuoli.⁴²² Useimmat lestadiolaiset eivät yrittäneet tyrkyttää uskoaan muille, mutta kertoivat siitä, jos joku vaikutti kiinnostuneelta asiasta. Toivo kertoo huomanneensa, että ”jos puhutteli juoppoakin miestä, hänellä saattoi olla hyvinkin herkkä tunto, vaikka se tunnolla olevien tekojen peitteeksi tekee syntiä.”⁴²³ Soikkanen huomauttaa, että sota-aikana paheita ja uskontoa pidettiin toisensa poissulkevinä. Kuitenkin moni sotilas oli juopottelusta ja muista paheista huolimatta kiinnostunut uskonnosta ja kaipasi sielunhoitoa. Kirkonmiesten tuomitseva suhtautuminen esti usein sielunhoitosuhteiden synnyn.⁴²⁴ Kun lestadiolaiset huomasivat, että ”syntistä” elämää elävät ihmiset pohtivat syvällisiä asioita ja esimerkiksi pelkäsivät kadotukseen joutumista, lestadiolaiset alkoivat nähdä heidät inhimillisempinä.

Lestadiolaisten ja ei-lestadiolaisten välejä voi pitää niin kotirintamalla, evakkomatkoilla kuin taistelurintamillakin pääasiassa ystävällisenä. Käytännön asioissa lestadiolaiset olivat valmiita tekemään yhteistyötä erilaisen vakaumuksen omaavien kanssa. Joskus erilaiset uskonkäsitykset kuitenkin johdivat molemminpuoliseen epäluuloon toisenlaisen vakaumuksen omaavia kohtaan. Lestadiolaiset suhtautuivat kielteisesti ihmisiin, jotka eivät heidän uskoaan hyväksyneet. Toisaalta lestadiolaiset arvostivat henkilöitä, jotka hyväksyivät heidän uskonsa, vaikka eivät itse olisikaan samalla tavalla uskoneet.

---

⁴¹⁹ H90M27H.

⁴²⁰ Jurvelin 2007, 24, 77.

⁴²¹ Mm. K46M03H.

⁴²² Mm. H32M22K.

⁴²³ H26M19K.

⁴²⁴ Soikkanen 1990b, 217.

3. Uskon merkitys korostui sodan keskellä

3.1. ”Piti rukoilla, että Taivaan Isä varjelisi”

Kaikissa suomalaisissa herätysliikkeissä korostetaan henkilökohtaisen uskon merkitystä. Samaan aikaan painotetaan jäseniä yhdistävästä vakaumuksesta kumpuavaa vahvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.⁴²⁵ Aiemmissa luvuissa olen käsitellyt sitä, miten uskonto ja vakaumus näkyivät haastateltujen toiminnassa sota-aikana. Näiden konkreettisten asioiden lisäksi usko vaikutti siihen, miten sotaan ja sen mukanaan tuomiin asioihin suhtauduttiin. Tässä luvussa kiinnitän huomiota nimenomaan haastateltujen henkilökohtaiseen uskoon ja sen merkitykseen sodan keskellä.

*Se oli silloin kun tuli lähtö sotaan, että minä Raamatusta aukasin semmoisen paikan, jossa oli sillä lailla, että Jumala voipi varjella sodastakin. Toista kertaa en ole löytänyt, missä kohti se oli.*⁴²⁶

Sota sai muistelijat turvautumaan Jumalaan. Jos koko aineistosta pitäisi tiivistää yksi ydinsanoma, olisi se vakuutus siitä, että Jumala voi varjella sodassakin. Lähes jokaisessa haastattelussa ja muistelussa toistetaan tämä ajatus jossakin muodossa.

Jumalaan turvautuminen näkyi runsaana rukoilemisena. Sodan keskellä jokaisen ”piti rukoilla, että Taivaan Isä varjelisi”.⁴²⁷ Haastatellut kertovat rukoilleensa itse, mutta korostavat myös, että sota-aikana Jumalan puoleen kääntyivät kaikki, eivät vain lestadiolaiset ja muut uskonnolliset ihmiset.⁴²⁸ Väite pitänee paikkaansa ainakin talvisodan osalta, sillä silloin valtaosa suomalaisista turvautui Jumalaan⁴²⁹ ja moni koki sodasta selviämisen Jumalan varjeluksena.⁴³⁰ Sotien aikana uskonnon merkitys on yleensä kasvanut, sillä uskonto tarjoaa turvaa ja lohtua kärsimyksen ja surusanomien keskellä.⁴³¹ Välittömässä kuolemanvaarassa uskontoon halveksuvasti suhtautuvatkin voivat rukoilla Jumalaa.⁴³² Jatkosodan aikana näkyvä uskonnollisuus väheni, mutta siitä huolimatta vain pieni osa rintamasotilaista suhtautui uskontoon kielteisesti tai välinpitämättömästi.⁴³³

Martti selittää hieman tarkemmin asioita, joita Jumalan varjelusta pyydetessä toivottiin:

---

⁴²⁵ M. Kinnunen 2004, 25.

⁴²⁶ H14N14K.

⁴²⁷ H123N13H.

⁴²⁸ Mm. H30N18K, H129M06H.

⁴²⁹ Raninen-Siiskonen 1999, 143; Huuhtanen 1984, 16.

⁴³⁰ Murtorinne 1995, 270.

⁴³¹ Sulamaa 2009, 39.

⁴³² Sulamaa 2009, 162–163; Näre 2014, 222.

⁴³³ Soikkanen 1990b, 221.

*Että kyllä siinä seuroissa siitä [sodasta] puhuttiin aina – – sitä sanottiin, että ku uskovaainen rukkoilee nii ja ne rukkoili uskovaiset siihen aikaan aina. Että varjelis että säilyisi itsenäisyys. Ja sitte, että kellä oli siellä omaisia että ne säilyis siellä ja tekisivät parannuksen ja säilyisivät uskomassa – –.*⁴³⁴

Isänmaan itsenäisyyden ja omaisten terveyden säilymisen lisäksi vanhoillilestadiolaisten näkökulmasta oli tärkeää uskon säilyttäminen ja se, että ei-lestadiolaiset läheisetkin pääsisivät uskovaisten joukkoon. Myös *Siionin Lähetyslehdessä* kehoitettiin lestadiolaisia rukoilemaan ja jopa pidettiin heidän rukoilemattomuuttaan syynä kärsimykseen.⁴³⁵ Haastatellut, jotka eivät sota-aikana olleet lestadiolaisia, kertovat hekin rukoilleensa oman tai läheistensä hengen puolesta.⁴³⁶

Monet haastatellut kuvailevat tilanteita, joissa Jumalan varjelus näkyi heidän mielestään konkreettisesti. Jumalan läsnäolo koettiin voimakkaasti esimerkiksi silloin, jos omat rukoukset kävivät toteen. Tauno päätyi epäonnistuneen tiedusteluretken seurauksena harhailemaan yksin talviseen metsään ilman suksia tai muita varusteita. Hän kertoo rukoilleensa hädissään Jumalaa ja kohdanneensa pian sen jälkeen saman kohtalon kokeneen ryhmänjohtajan ja myöhemmin heitä etsimään lähteneen vapaaehtoisen. Tauno uskoi Jumalan kuulleen hänen rukouksensa.⁴³⁷

Haastatellut uskovat Jumalan suojelleen heitä tilanteissa, joissa he täpärästi, välillä järjenvastaisestikin, säästyivät kuolemalta tai haavoittumiselta. Oskari ei kerran kuullut vetäytymiskäskyä ja joutui juoksemaan pakoon konekiväärin ampuessa läheltä:

[J]a se oli niin ihme, että sitä ei kyllä tavallinen, sitä ei usko, ainakaan epäuskonen ihminen. Se on totta – – tuntu, että sitä meni joka paikka ympäri, mutta ei sattunu. Minä vaan ootin silloin, että milloin... – – Että siinäkin oli Jumalan varjelus, ettei luoti sattunut yhtään, vaikka niitä meni ympäri joka paikkaan. Näytti, että niitä menee kainalon alta ja niitä menee...⁴³⁸

Oskari korostaa sitä, kuinka käsittämätön ihme on se, että hän säilyi hengissä. Vastaavia kertomuksia on aineistossa paljon. Rintamalla olleet kertovat esimerkiksi tilanteista, joissa he syystä tai toisesta siirtyivät eri paikkaan, ja hetken kuluttua kohtaan, jossa he olivat olleet, tuli täysosuma.⁴³⁹ Mauno

⁴³⁴ H116M29H.

⁴³⁵ Jurvelin 2007, 72.

⁴³⁶ Mm. H121M11H, H122N11H.

⁴³⁷ H101M16H.

⁴³⁸ H129M06H.

⁴³⁹ Mm. H17M17K, H100M23H.

koki monta ihmepelastumisista. Eräästä hän kirjoittaa: ”Jos kranaatti olisi pudonnut 20 senttiä lyhemmäksi, se olisi osunut suoraan päähäni. Jumala ohjasi kranaatin lentorataa.”⁴⁴⁰

Muun muassa uskonto, poliittinen kanta ja elämäntilanne vaikuttivat siihen, miten yksilö havainnoi ja tulkitsi sota-ajan tapahtumia. Tällainen tietoisuuden esileimautuminen heijastuu muistelutilanteissa asioille annettuihin merkityksiin.⁴⁴¹ Vahva usko Jumalan olemassaoloon mahdollisti pelastuskokemusten selittämisen Jumalan varjeluksella. Ihmeellisistä pelastumisista kertovat myös haastatellut, jotka eivät sota-aikana olleet lestadiolaisia. Jälkikäteen hekin näkevät tilanteissa Jumalan varjeluksen. Osalle käsitys Jumalan huolenpidosta on syntynyt vasta uskonnollisen heräämisen jälkeen⁴⁴², mutta toiset kertovat ymmärtäneensä jo sota-aikana ihmeelliset pelastumiset Jumalan tekoina:

*Vaikka en omistanutkaan pelastavaa, elävää uskoa – – oli tunne, että on Jumala, joka varjelee kenet Hän tahtoo, sodassakin. – – kyllä tuo näkymätön käsi monta kertaa siirsi täys osumankin alta turvaan siksi aikaa.*⁴⁴³

Vaikka elossa säilyminen nähtiin Jumalan työnä, toisinaan omalle kohdalle sattunut pelastuminen herätti ristiriitaisia tunteita. Veikko pohtii hänen joukkueensa tilalle tulleen joukkueen kohtaloa:

*Edellisenä iltana nimittäin meidän joukkueemme vaihdettiin siltä lohkolta pois, joka menetettiin yhdeksi päiväksi vihollisille. Sen joukkueen kaikki miehet – – kaatuivat. Joukkueemme vaihto pitää ottaa Jumalan suureksi varjelukseksi. Tuo on vaikea ajatella, että itselle osunut Jumalan varjelus on toiselle kohtalo. Onko se sodan laki?*⁴⁴⁴

Jumalan varjelusta ja siunausta nähtiin monissa muissakin asioissa kuin täpärisissä pelastumisissa. Esimerkiksi oman kotitalon säästymistä Lapin sodasta voitiin pitää Jumalan ihmetekona.⁴⁴⁵ Haastellut kertovat myös omaan haavoittumiseen tai läheisen kuolemaan liittyvistä enneunista.⁴⁴⁶ Sotaan liittyvistä enneunista ovat puhuneet monet muutkin kuin lestadiolaiset⁴⁴⁷, mutta lestadiolaiset selittävät ne aina Jumalan varjeluksella.

Vahva luottamus Jumalan varjelukseen hälvensi pelkoja. Eräs rintamaveteraani vakuuttaa olleensa niin varma Jumalan varjeluksesta, ettei pelännyt missään tilanteessa kuolevansa.⁴⁴⁸ Joissakin tapauksissa vahva luottamus johti jonkinasteiseen uhkarohkeuteen; muutama haastateltu toteaa, ettei heidän

---

⁴⁴⁰ M5M19K.

⁴⁴¹ Kivimäki 2006a, 75–76.

⁴⁴² M78M21H.

⁴⁴³ M86M24H.

⁴⁴⁴ M107M24H.

⁴⁴⁵ H125N12H.

⁴⁴⁶ M78M21H, H79M25H, H43M06H.

⁴⁴⁷ Näre 2014, 219–220; Kivimäki 2019b, 290, 295.

⁴⁴⁸ H14M12K.

kotoaan lähdetty ikinä pommisuojaan, sillä luotettiin ”Jumalaan, että hän voi varjella omat lapsensa siihen saakka, kun elonpäivät tulevat täyteen”.⁴⁴⁹ Lestadiolaisten kohdalla usko toi turvaa myös siksi, että he uskoivat pääsevänsä taivaaseen, jos he kuolevat sodassa.⁴⁵⁰ Useimmat haastatellut kuitenkin kertovat uskostaan huolimatta pelänneensä.⁴⁵¹ Sari Näre on todennut, että nimenomaan uskonto auttoi monia rintamalla olleita näkemään elämän mielekkyyden pitkän ja turhauttavan sodan keskellä.⁴⁵² Myös kotirintamalla lisääntynyt uskonnollisuus oli keino selviytyä sodasta.⁴⁵³ Uskonnon avulla yritettiin ymmärtää ja selittää järkyttävää tilannetta.⁴⁵⁴

Lestadiolaiset kokivat, että usko antoi voimaa ja rohkeutta taisteluihin. Eräässä haastattelussa jopa vakuutetaan, että lestadiolaiset olivat kaikkein ”varmimpia” isänmaan puolustajia.⁴⁵⁵ Toisen muistelijan mukaan pohjoisesta kootut joukot eivät peräänntyneet Ihantalan ankarissa taisteluissa, koska heidän uskonsa ”antoi sen voiman, ettei tunnettu muuta vaihtoehtoa kuin puolustaa viimeiseen asti”.⁴⁵⁶ Vaikka lestadiolaiseen vakaumukseen todellakin liittyi vahva maanpuolustustahto, tällaiset väitteet ovat uskon ylikorostamista. Väitteet kertovat kuitenkin siitä, kuinka suuren merkityksen jotkut muistelijat antavat uskolleen.

Haastatellut näkevät sodassa ja sen kulussa Jumalan johdatuksen. Heidän mukaansa suomalaisten voitot johtuivat siitä, että Jumala oli heidän puolellaan. He puhuvat suomalaisten sisukkuudesta ja taistelutahdosta, mutta toteavat, ettei niillä olisi ollut mitään merkitystä, jos Jumala ei olisi suomalaisia varjellut.⁴⁵⁷ Sota-ajan seurapuheissa he muistelevat sotaa kutsutun Jumalan sallimaksi koettelemukseksi tai rangaistukseksi.⁴⁵⁸ Samankaltaisia käsityksiä oli muillakin kuin lestadiolaisilla. Kirkonmiehet saarnasivat Jumalan olevan suomalaisten rinnalla taistelussa jumalankieltäjiä vastaan.⁴⁵⁹ Osa lestadiolaista näki sodan tuoneen mukanaan myös hyviä asioita, joista merkittävin oli lisääntynyt kiinnostus uskontoa kohtaan.⁴⁶⁰

---

⁴⁴⁹ M31M27K, myös H14N14K.

⁴⁵⁰ Mm. H3M21K, H14N14K; Vrt. Jurvelin 2007, 25.

⁴⁵¹ Mm. H18M10K.

⁴⁵² Junila 2011, 206; Näre 2014, 221.

⁴⁵³ Olsson 2005, 178.

⁴⁵⁴ Kemppainen 2006, 250–251; 2011, 107.

⁴⁵⁵ H19M29K.

⁴⁵⁶ M86M24H.

⁴⁵⁷ Mm. H88M17H, H32M22K.

⁴⁵⁸ Mm. H32M22K, H116M29H; Vrt. Jurvelin 2007, 20–22.

⁴⁵⁹ Soikkanen 1990b, 214; Tilli 2014.

⁴⁶⁰ Heininen 2006, 64, 66; Vrt. Junila 2011, 201.

Osa haastatelluista ilmoittaa, ettei heille tullut mieleenkään mahdollisuutta, että Suomi olisi val-
lattu.⁴⁶¹ Jatkosodan aikana muutamat alkoivat kuitenkin epäillä, ettei Jumala välttämättä olekaan Suo-
men puolella.⁴⁶² Osa lestadiolaisista pelkäsikin sodan lopputulosta. Hilda kertoo suurimmasta pelos-
taan:

*Sitten kun se oli meillä uskovaisilla ja kaikki, jotka ei ollu kommunistia, että siellä on
se jumalankielteinen kansa. Ja että jos se miehittää, niin se on meillä se uskonasia
kanssa mennyt. Eihän sitä silloin niin tiedetty, mutta olihan näitä jonkinlaisia, että siellä
on kirkot ja kaikki, se uskonto... Kun sitä ei ollut sitä sananvapautta.*⁴⁶³

Hilda kertoo pelänneensä vapauden menetystä, mutta ennen kaikkea uskonvainoa. Hän ajatteli, että
jos Neuvostoliitto valtaa Suomen, ”jumalankielteinen” valtio kieltää vanhoillislestadiolaisen uskon-
non harjoittamisen ja Hilda, niin kuin muutkin lestadiolaiset, menettävät tärkeimmän asian, uskonsa.
Hilda toivoi myös, ettei saksalaistenkaan vallan alle tarvitsisi jäädä, sillä hän oli kuullut kauheita
huhuja ja pelkäsi uskonvainoa Saksankin taholta.⁴⁶⁴ Samantapaista pelkoa heijastelee Itä-Karjalassa
lottana olleen Ullan kuvaus keskusteluista paikallisten kanssa. Hänelle kerrottiin, että erään perheen
isä oli haettu yöllä kotoaan siksi, että lapset olivat paljastaneet koulussa vanhempien puhuneen heille
Jumalasta.⁴⁶⁵ Vanhoillislestadiolaiset papit esittivät muiden kirkonmiesten tavoin tulkintoja, joiden
mukaan hyökkäys Neuvostoliittoon oli kristinuskoa ja länsimaista sivistystä puolustava uskonsota
ateismia vastaan.⁴⁶⁶ Papit kauhistelivat Itä-Karjalassa tapahtunutta uskonnon häpäisemistä ja olivat
innokkaita kastamaan vallattujen alueiden lapsia luterilaisiksi.⁴⁶⁷ Uskonnon käyttäminen propagan-
dan välineenä herätti jatkosodan aikana runsaasti kritiikkiä.⁴⁶⁸

Paitsi isänmaan vaiheissa, myös henkilökohtaisessa elämässään haastatellut näkevät Jumalan johda-
tuksen. Taimin koti jäi Neuvostoliiton puolelle. Hän kertoo menetyksen aiheuttamasta surusta, mutta
toteaa myöhemmin ymmärtäneensä, ”että no näin se on pitänyt tapahtua”.⁴⁶⁹ Toisessa haastattelussa
sanotaan, että ”uskovaiset ottivat Jumalan kädestä” kotipaikan menetyksen.⁴⁷⁰ Erityisen vahvasti
haastatellut kokivat Jumalan johdatuksen tilanteissa, joissa haastateltu itse tai joku hänen läheisensä

---

⁴⁶¹ Mm. H16M11K.

⁴⁶² H36M29K.

⁴⁶³ H30N18K.

⁴⁶⁴ H30N18K.

⁴⁶⁵ H110N12H.

⁴⁶⁶ Jurvelin 2007, 25.

⁴⁶⁷ Suutala 2012, 211–213; Soikkanen 1990b, 214, 216–217.

⁴⁶⁸ Murtorinne 1995, 239–240.

⁴⁶⁹ H40N14H.

⁴⁷⁰ H25M27K.

kääntyi sodan vuoksi vanhoillislestadiolaiseksi.⁴⁷¹ Jälkeenpäin haastatellut katsovat elämäänsä kiittolisin mielin. He kertovat kiittäneensä Jumalaa siitä, että he itse ja heidän läheisensä selvisivät sodasta, sekä siitä, että Jumala on varjellut ja johdattanut heidän elämäänsä niin sota-aikana kuin sen jälkeenkin.⁴⁷²

Usko näkyy vahvasti vanhoillislestadiolaisten haastatteluissa. Haastatteluista syntyy kuva, että haastatellut uskovat aidosti siihen, mistä he puhuvat. Kohdissa, joissa uskonkäsitykset nousevat esiin, korostuu haastattelutilanteen merkitys. Haastatellut ovat valikoineet kerrottaviksi kokemuksia, jotka sopivat juuri siinä tilanteessa muisteltaviksi⁴⁷³. Vanhoillislestadiolaisten kokoamissa haastatteluissa ja muisteluissa he ovat puhuneet avoimesti uskostaan, mutta toisaalta he ovat myös voineet sovitella muistojaan vanhoillislestadiolaisten ihanteiden mukaisiksi ja jättää kertomatta uskon näkökulmasta kyseenalaisia muistoja.

3.2. ”Toiset saarnasi synnit anteeksi, ja silloinhan oli hyvä lähteä taas liikkeelle”

Vanhoillislestadiolaiset ajattelevat, että heillä on hallussaan ”taivasten valtakunnan avaimet” eli lupa antaa syntejä anteeksi.⁴⁷⁴ Vanhoillislestadiolaisessa uskossa evankeliumilla siunaaminen eli syntien anteeksi antaminen onkin keskeistä. Evankeliumin uskomisen kautta tullaan liikkeen jäseneksi, mutta myös lestadiolaiset kokevat tarvitsevansa toistuvasti evankeliumia säilyttääkseen uskonsa, sillä hekin lankeavat syntiin.⁴⁷⁵ Vanhoillislestadiolaisuuden, niin kuin muidenkin suomalaisten herätysliikkeiden perustana ovat olleet yksilöiden uskonnolliset kokemukset herätyksestä, kääntymyksestä ja parannuksesta.⁴⁷⁶ Tässä luvussa kiinnitän huomiota tällaisiin kokemuksiin.

Haastatellut painottavat, että uskovaisena pysyminen ja taivaaseen pääseminen ovat olleet kaikkein tärkeimmät asiat heidän elämässään.⁴⁷⁷ Paavo kertoo pelänneensä sodassa eniten vangiksi joutumista, sillä hän oli arvellut, ettei vankileirillä olisi muita lestadiolaisia, joten hän saattaisi menettää uskonsa, jos joutuisi sinne.⁴⁷⁸ Myös läheisten uskon säilymisestä oltiin huolissaan.⁴⁷⁹ Vaikka uskomisen oli haastatelluille tärkeää, se ei ollut aina helppoa. Etenkin rintamalla uskomista vaikeutti se, että seuroja

⁴⁷¹ Mm. M107M24H, H33M37K.

⁴⁷² Mm. H89N28H, H26M19K, H105N26H.

⁴⁷³ Olsson 2005, 196.

⁴⁷⁴ M. Kinnunen 2004, 26, 28.

⁴⁷⁵ Palola 2010, 107; Keränen 2008, 10.

⁴⁷⁶ M. Kinnunen 2004, 20.

⁴⁷⁷ Mm. H32M22K, H10M29K.

⁴⁷⁸ M68M24H.

⁴⁷⁹ Mm. H32M22K, H116M29H.

oli harvoin tai ei ollenkaan eikä uskovaisia tovereitakaan välttämättä ollut.⁴⁸⁰ Useat haastatellut kertovat välillä epäilleensä, olivatko he oikealla tavalla uskomassa ja pääsevätkö he taivaaseen, jos kaatuvat sodassa.⁴⁸¹ Monet toteavat, että kaikkein vaikeinta oli silloin, jos ei rojhennut tunnustaa toisille olevansa lestadiolainen.⁴⁸²

Epäilysten keskellä auttoi, jos oli lestadiolainen toveri tukena:

*[S]itten tuli uus, tämä kesäsota tuli niin, oltiin justiin Nurmen asemalla taistelussa – ja minä olin hyvin kiusattuna. Että mitenkähän tuossa kävis, jos kuolema nyt tulis ja... Tuli mieleen siinä, että missähän se talvisodan kaveri nyt lienee sekin että... Justiin katton, niin se onkin tuossa vastaantulevassa... – Hän oli kans ajatellu sammaa juttua. Hyppäs tienpuoleen niinkuin minäkin ja siinä toisiamma siunattiin ja... Se oli niin merkittävä juttu, että sitä sai ihmetellä, että miten sen oli nuin Jumala sallinu tuon asian. Siinä hän sitä sai suurta voimaa tuntea, enkä koskaan ole ollut niin lähellä taivasta kuin silloin.*⁴⁸³

Vanhoillislestadiolaiset uskovat, että synnit voi saada anteeksi vain uskovaisen lausuman synninpäästön kautta, ei esimerkiksi lukemalla Raamattua tai rukoilemalla anteeksiantoa Jumalalta.⁴⁸⁴ Siksi lestadiolaiset tarvitsivat lähelleen toisia samalla tavoin uskovia, joiden kanssa he voivat keskustella uskosta ja antaa toisilleen synnit anteeksi.⁴⁸⁵ Edellisessä lainauksessa tämä näkyy selvästi, kun haastatellun epäilykset ja pelot vaihtuivat hetkessä vahvaan kokemukseen Jumalan läsnäolosta.⁴⁸⁶ Uskon vahvistaminen antoi voimaa myös ankaraan arkeen kotona tai rintamalla.⁴⁸⁷

Muutkin haastatellut kuvailevat tilanteita, joissa heitä siunattiin evankeliumilla. Kun nuori lähti kotiaan rintamalle tai vaikkapa evakkomatkalle, lestadiolaiset vanhemmat siunasivat häntä.⁴⁸⁸ Samoin lestadiolaiset puoliset siunasivat toisiaan erotessaan.⁴⁸⁹ Tieto siitä, että kaikki eivät palaa rintamalta elävänä korosti entisestään evankeliumin uskomisen tärkeyttä.⁴⁹⁰ Rintamalla lestadiolaiset sotilaat siunasivat toisiaan, toisinaan kiivaidenkin taistelujen keskellä:

---

⁴⁸⁰ Mm. H9M18K.

⁴⁸¹ Mm. H3M21K, H32M22K.

⁴⁸² Mm. H103MxxH, M5M19K.

⁴⁸³ H129M06H.

⁴⁸⁴ Palola 2010, 109; Keränen 2008, 10.

⁴⁸⁵ Näppä, 1981, 635; M. Kinnunen 2004, 28.

⁴⁸⁶ H129M06H.

⁴⁸⁷ Vrt. Lähteenmäki 1999, 21.

⁴⁸⁸ Mm. H3M21K, H103MxxH, H105N26H.

⁴⁸⁹ H80N10H.

⁴⁹⁰ M5M19K.

[S]iellä rintamalla – – meni viesti sitte että minä oon uskovainen – – yks mies tuli minun luokse siellä ku oltiin etulinjassa ja siinä oli semmonen paikka, johon käsituliassella ampu ryssät meleko kiivaasti toisin ajoin – – nii se tuli se uskovainen mies minun luokse ja sano, että istutaan tuolla tuon ison kiven kupeella. Minä sanoin, että ei, ei oikeen sinne kärsi mennä, se ampuu siihen niin palijo. Nii se sano että eikait se, että mennään ja istutaan, niin siellä puhuttiin näistä ikuisuusasioista hetki, oikeen lyhyen ajan. Ja sitte hän lähti taas. – – vaikka oli taistelutilannekki niin sielunasiat niin ne oli tärkeät hoitaa.⁴⁹¹

Myös tämä muisto kertoo syntien anteeksiantamisen merkityksestä lestadiolaisille. Se oli heille niin tärkeää, että se meni kaiken muun edelle. Vastaavia kuvauksia löytyy myös muista haastatteluista.⁴⁹²

Erkki oli pitkään ainoa vanhoillislestadiolainen yksikössään, ja uskominen oli sen vuoksi vaikeaa.

Erkki kertoo eräällä lomalla tapahtuneesta kohtaamisesta:

Minä muistan kerran sen, minämenin aika turriuskoon, vanhemmathan minulla oli uskomassa, niin minä tänne kirkolle mennä jykkäsin. – – Siellä lähellä kirkonkylää se Hatus-vainaja ja se Näppä-Kalle tulla nappasi vastaan. Kumpikin ne oli puhujia. Siellähän tuli meillä seuranpito, tiellä. Ensinnä siinä tervehdittiin, ja sitten Jumala antoi tunnustaa, että on niin turriuskoonkin joutunut. Siinä tuli seuranpito vaan. Toiset saarnasi synnit anteeksi, ja silloinhan oli hyvä lähteä taas liikkeelle. Nousta junaan.⁴⁹³

Erkki tarkoittaa ”turriuskolla” tilaa, jossa hän ei ollut varsinaisesti kieltänyt uskoaan, mutta ei myöskään enää jaksanut uskoa. Kun Erkki sai syntinsä anteeksi, hänelle tuli hyvä olo ja uskominen oli taas helppoa. Haastatteluista käy ilmi, ettei syntien anteeksiantaminen ollut vanhoillislestadiolaisille vain tapa tai muodollinen uskonnon harjoittamisen muoto, vaan sillä oli heille paljon suurempi merkitys. He todellakin uskoivat saavansa syntinsä anteeksi toisen lestadiolaisen heitä siunatessa, ja tämä usko lisäsi turvallisuudentunnetta ja teki heistä onnellisempia. Ilona Kemppainen on huomauttanut, että monissa tutkimuksissa uskontoa tarkastellaan rationaalisena ilmiönä ja sivuutetaan kokonaan se tosiasia, että uskontoihin liittyy todella voimakkaita kokemuksia ja tunteita.⁴⁹⁴

Vanhoillislestadiolaiset opettavat, että jokaisen ihmisen pitäisi tehdä parannus vanhoillislestadiolaisuuteen, sillä vain sen kautta voi pelastua ja päästä taivaaseen.⁴⁹⁵ He ajattelevat, että kun liikkeen

---

⁴⁹¹ H32M22K.

⁴⁹² Mm. H3M21K.

⁴⁹³ H9M18K.

⁴⁹⁴ Kemppainen 2006, 47.

⁴⁹⁵ Jurvelin 2007, 22.

ulkopuolinen henkilö uskoo vanhoillislestadiolaisen lausuman synninpäästön, hänestä tulee uskovainen ja herätysliikkeen jäsen.⁴⁹⁶ Koska lestadiolaiseksi voi kääntyä vain uskovaisen lausuman synnin päästön kautta, liike leviää ainoastaan henkilökontaktien välityksellä.⁴⁹⁷ Ei-lestadiolaisten kääntymisen tärkeys korostui vanhoillislestadiolaisuudessa 1900-luvun puoliväliin saakka. Vähitellen tämä painotus on vaipunut taka-alalle, ja huomio on kiinnitetty sen sijaan kristilliseen kasvatustyöhön.⁴⁹⁸ Sama kehityskulku koskee useimpia uskonnollisia yhteisöjä. Aluksi niiden jatkuvuus ja leviäminen perustuvat nimenomaan uusien jäsenien kääntymiseen. Yhteisöjen vakiintuessa kääntymisen sijaan alkaa painottua yhteisöön syntyneiden kasvattaminen ja uskon siirtäminen sukupolvelta toiselle yhteisön sisällä.⁴⁹⁹

Valtaosa haastatelluista kertoo jostakusta, joka teki sota-aikana parannuksen. Etenkin talvisodan alussa parannusentekijöitä oli paljon. Moni rintamalle lähtevä halusi kuulla synninpäästön vanhoillislestadiolaisilta sukulaisilta tai naapureilta tai rintamalla lestadiolaisilta aseveljiltä.⁵⁰⁰ Jotkut haastatellut sanovat syksyllä 1939 eletyn ”herätyksen aikoja”, jolloin kymmenet ihmiset kääntyivät vanhoillislestadiolaisiksi.⁵⁰¹ Tämä lestadiolaisuuteen kääntymisen aalto oli osa talvisodan aikaista uskonnollisuuden lisääntymistä. Samaan aikaan kiinnostus hengellisiä tilaisuuksia kohtaan kasvoi koko maassa ja kirkkoon liittyvien määrä nousi selvästi. Sen sijaan pitkän ja turruttavan jatkosodan aikana kiinnostus uskontoa kohtaan laski.⁵⁰² Tämä näkyy myös aineistossa, sillä vain muutama haastatelluista tietää jonkun, joka liittyi jatkosodan aikana vanhoillislestadiolaisuuteen.⁵⁰³

Erityisesti muistelijoiden mieleen ovat jääneet tilanteet, joissa parannuksen tekijä oli joku muistelijalle läheinen ihminen, kuten oma isä.⁵⁰⁴ Myös tilanteet, jossa haastateltu itse antoi ei-lestadiolaiselle synnit anteeksi, muistetaan selvästi.⁵⁰⁵ Ville oli talvisodan alkupuolella hiihtämässä joukkueenjohtajan kanssa, kun tuli kova tykistökeskitys:

Sillon joukkueenjohtaja nakkasi sukset tien puoleen ja istu suksien päälle – –. Minä seison siinä vierellä ja nojasin suksisauvoihin ja sanon että kuule, että meillä pitää lähtä joukkueen luokse – – se hyökkää tuon perästä kun se loppuu tuo keskitys. – – Se sano – – että minä en pääse mihinkään ja jatko siihen, että kyllä minä en kierrä seuroja jos

⁴⁹⁶ Palola 2010, 107; Ihonen 2003, 92.

⁴⁹⁷ M. Kinnunen 2004, 28.

⁴⁹⁸ Ihonen 2003, 92.

⁴⁹⁹ Väyrynen 1975, 176–177.

⁵⁰⁰ Mm. K68M24H, H18M10K, H26M19K; Vrt. Jurvelin 2007, 26; Näppä 1981, 628.

⁵⁰¹ Mm. H8N27K, H25M27K; Vrt. Näppä 1981, 589, 627.

⁵⁰² Murtorinne 1995, 269–270.

⁵⁰³ Mm. H3M21K. Vrt. Näppä 1981, 634.

⁵⁰⁴ Mm. H10M29K.

⁵⁰⁵ Mm. H3M21K.

täältä siviiliin pääsen niin kun tähän asti olen tehnyt. – – Minä sanon sille, että kuulepa jos sinä et vielä sitä tiedä, että minä olen uskomassa niin nyt sen saat tietää. Se parannuksen teko on vaarallista jättää sinne siviiliin, koska meistä ei kumpikaan tiedä pääsemmekö me koskaan enää siviiliin. Minä sanoin että voi sen tehdä sen parannuksen täällä rintamallakin. Silloin nousi sillä jo pää pystyyn ja sanoi että voipiko. – – Minä saarnasin sille evankeliumin ja tuli tuommonen mieleen heti kohta että ois toinen joka saarnais evankeliumin niin sitte siitä hyvä tulis. Se heti sitte häipy mielestä kun joukkueenjohtaja hyppäsi suksille ja lähti hiihtamaan. Tuli heti hyvä mieli, että kyllä siitä uskovainen tuli.⁵⁰⁶

Haastatellut arvelevat, että useimpien kohdalla halu liittyä vanhoillislestadiolaisten joukkoon johtui kuoleman läheisyydestä ja siihen liittyvistä peloista.⁵⁰⁷ Näin oli Villen joukkueenjohtajankin kohdalla. Kuoleman läheisyys sai monet pohtimaan uskontoa ja suhdettaan Jumalaan uudella tavalla⁵⁰⁸. Vaikka Ville kertoo puhuneensa joukkueenjohtajalle avoimesti uskostaan, sanoo hän myös epäilleensä olevansa liian huono uskovainen, jotta voisi antaa tälle synnit anteeksi. Kun hän huomasi joukkueenjohtajassa tapahtuvan muutoksen, hän kuitenkin uskoi, että tämä todella sai syntinsä anteeksi.⁵⁰⁹ Muutkin muistelijat kertovat ilahtuneensa, kun kuulivat jonkun tehneen parannuksen.⁵¹⁰

Osa haastateltujen tietämistä lestadiolaisiksi kääntyneistä kaatui pian parannusentekonsa jälkeen.⁵¹¹ Muut sodan vuoksi vanhoillislestadiolaisiksi kääntyneet voidaan jakaa aineiston perusteella kahteen ryhmään. Ensinnäkin oli paljon sellaisia, jotka tekivät kuolemanpelossa ”hätäparannuksen” ja luopuivat lestadiolaisesta uskosta pian sodan päätyttyä.⁵¹² Talvisodan aikana havaittiin, että pelko sai monet suomalaiset turvautumaan kirkkoon. Kun välitön kuolemanvaara välirauhan tultua hälveni, osallistuminen hengellisiin tilaisuuksiin väheni, eikä jatkosodan syttyminen enää herättänyt samantyyppistä kiinnostusta hengellisiä asioita kohtaan.⁵¹³ Nopeasti syttynyt ja sammunut kiinnostus lestadiolaisuutta kohtaan heijastelee tätä kehityskulkua. Toisaalta samankaltainen ilmiö on nähtävissä myös muiden lestadiolaisherätysten kohdalla. Niiden seurauksena herätysliikkeeseen liittyi lyhyessä ajassa suuri määrä ihmisiä, mutta heistä huomattava osa luopui uskosta melko nopeasti.⁵¹⁴

⁵⁰⁶ H103MxxH.

⁵⁰⁷ Mm. H30N18K; Vrt. Törmänen 2011, 47.

⁵⁰⁸ Kemppainen 2006, 103.

⁵⁰⁹ H103MxxH.

⁵¹⁰ Mm. H10M29K.

⁵¹¹ Mm. H101M16H.

⁵¹² Mm. H18M10K; Vrt. Jurvelin 2007, 63.

⁵¹³ Junila 2011, 200, 208.

⁵¹⁴ Suolinna & Sinikara 1986, 113, 115.

Toisen ryhmän muodostavat sellaiset, jotka pysyivät osana lestadiolaista yhteisöä sodan jälkeenkin.⁵¹⁵ Vanhoillislestadiolaisesta kodista lähtöisin oleva Toivo oli yksi talvisodan alussa parannuksen tehneistä:

*Näillä vuorokausilla minulle tapahtui elämäni kallein asia, minulla rupesi vaivaamaan, että ei minusta ole sotaan kun minulla on synnit tunnolla. – Tuli paljon muitakin, he eivät voineet lähteä sotaan. Se on vakava asia, lähteä kuolemaan epäuskoisena. – Minulla oli yksi uskovainen kersantti samassa komppaniassa, hän puhutteli minua jatkuvasti. – En väitellyt vastaan. Minulla oli sellainen tunne, että minut on riisuttu tyhjäksi. – Sinä iltana tapahtui niin, että hän saarnasi minulle synnit anteeksi. Minä ajattelin sitä, että voi ihmettä, minkälainen valta ihmisellä on maan päällä, kun ihmisen korville saarnataan evankeliumilla, niin joka ruumiinjäseneen vuotaa lämmin virta. Se oli ihmeellinen tapaus. Ajattelin silloin, kun hän minut siunasi, että kyllä tämä on kokonaan Jumalan työ.*⁵¹⁶

Myös Toivon parannuksenteon taustalla vaikutti pelko. Kuolemaa enemmän hän kertoo pelänneensä Jumalan tuomiota, sillä hän piti itseään syntisenä. Isänmaan puolustaminen tuntui hänestä raskaalta velvollisuudelta.⁵¹⁷ Nimenomaan tunne omasta syntisyydestä ja pelko kadotukseen joutumisesta ovat saaneet eri aikoina ihmiset etsimään Jumalaa ja kääntymään jonkin uskontokunnan kannattajiksi.⁵¹⁸

Muistelijoiden joukossa oli Toivon lisäksi muitakin, jotka päättivät kuoleman läheisyyden ja oman syntisyytensä tuoman tuskan vuoksi etsiä Jumalaa. He saattoivat esimerkiksi luvata rukouksissaan Jumalalle tekevänsä parannuksen, jos säästyisivät sodasta. Tällaiset miehet olivat varmoja siitä, että Jumala oli olemassa, mutta pitivät itseään liian syntisinä, jotta olisivat voineet kelvata Jumalalle.⁵¹⁹ Osalle heistä oli jo kauan ennen heidän vanhoillislestadiolaisuuteen liittymistään selvää, että he löytäisivät etsimänsä juuri tästä yhteisöstä.⁵²⁰ Toiset taas etsivät pelastusta useista uskonnollisista liikkeistä tai kirkon toiminnasta. Eräs toinen Toivo kertoo, että hänen uskovaiset kirjeenvaihtokaverinsa saivat hänet ajattelemaan, ”että olen menettänyt lapsuudenuskoni ja tunsin, että tulevaisuus on huono, jos kaadun”. Niinpä hän kertoi rintamapapille haluavansa tehdä parannuksen:

Pappi sanoi, että olet kyllä tullut hyviin ajatuksiin, luki Raamatusta sieltä sopivaksi katsomiaan kappaleita ja sanoi sitten, ettei tässä nyt sitten ole sen kummempaa kuin

⁵¹⁵ Mm. H16M11K; Vrt. Näppä 1981, 628.

⁵¹⁶ H26M19K.

⁵¹⁷ H26M19K.

⁵¹⁸ Viitaniemi 2019, 100–101.

⁵¹⁹ Mm. M28M24K.

⁵²⁰ Mm. H127M18H.

*että kun et nyt sitten tästä lähtien tee enää syntiä niin kyllä olet autuas. Tuli semmoinen tuntu, että tässä nyt ei tapahtunut yhtään mitään. Kun lähdin siitä kävelemään, sanoin mielessäni Jumalalle, että jos annat säilyä hengissä siihen asti kun löydän uskavaiset ihmiset, teen parannuksen.*⁵²¹

Myöhemmin Toivo päätyi seuroihin ja kääntyi siellä vanhoillislestadiolaiseksi. Tästä parannuksesta ”ei jäänyt sellaista tunnetta kuin rintamapapin avulla tehdyn ’parannuksen’ jälkeen. Oli hyvänolon tunne ja pyrkimys pysyä uskomassa.”⁵²² Koska kaikki haastatellut ovat haastatteluhetkellä vanhoillislestadiolaisia, on selvää, että heidän joukossaan olevat henkilöt, jotka eivät ole aina olleet liikkeen jäseniä, ovat kokeneet löytävänsä juuri vanhoillislestadiolaisten keskuudesta oikean uskon. Aineistoni perusteella ei voi tietää, oliko myös sellaisia, jotka etsivät pelastusta vanhoillislestadiolaisten joukosta, mutta kokivat sen vääräksi opiksi ja liittyivät johonkin toiseen uskonnolliseen liikkeeseen.

Kaikki lestadiolaisiksi kääntyneet eivät etsineet pelastusta aktiivisesti, vaan osa päätyi tekemään parannuksen lähes sattumalta. Mikko ei kokenut tarvetta parannukseen, sillä hän ei tuntenut ”kuoleman pelkoa tai tunnon hätää”. Jatkosodan lopussa hän kuitenkin meni uteliaisuuttaan seuroihin ja teki niissä parannuksen. Mikko oli kotoisin vanhoillislestadiolaisesta kodista, ja lapsuuden seurakokemukset vaikuttivat hänen parannuspäätöksensä taustalla.⁵²³

Sotavuosina vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen sisällä kiinnitettiin entistä enemmän huomiota kristilliseen kasvatustyöhön.⁵²⁴ Joillakin paikkakunnilla järjestettiin pyhäkouluja tai nuorten keskustelutilaisuuksia.⁵²⁵ *Siionin Lähetyslehdessä* alettiin korostaa uskonnollisen kasvatuksen merkitystä. Taustalla oli huoli siitä, että monet lestadiolaiskotien nuoret luopuivat uskosta ja toisaalta ilo siitä, että useat uskosta luopuneet nuoret olivat rintamalla tehneet parannuksen tai kertoneet vanhempiansa uskosta rintamapapeille.⁵²⁶ Lestadiolaisesta kodista lähtöisin oleva Arvo kertailee keskusteluaan so-tilaspastorin kanssa:

Niin se sano mulle, että sinähän olet uskovainen. Minä sanoin, että minä en ole uskovainen, että olisin onnellinen mies jos minä olisin uskovainen, mutta minä en ole uskovainen. Ja minä sanoin minä kyllä tiiän, täällä on uskovaisia, tässä mejänki porukassa

---

⁵²¹ H82M17H.

⁵²² H82M17H.

⁵²³ H92M21H.

⁵²⁴ Palola 2010, 348–351.

⁵²⁵ S. Kinnunen 2005, 78–79; Kupsala 1995, 134.

⁵²⁶ Jurvelin 2007, 92.

*on kaks poikaa, tässä komppaniassa uskovaisia, että täällä on kyllä semmosiaki poikia, jotka pystyy antamaan synnit anteeksi tuolla, jos joku pyytää.*⁵²⁷

Arvon suhde lestadiolaisuuteen oli mielenkiintoinen. Hän oli varma lestadiolaisen uskon olevan oikea usko ja hän puolusti sitä vahvasti ei-lestadiolaisen sotilaspastorin edessä. Hän kuitenkin piti itseään epäuskoisena ja ajatteli, että jos hän kaatuu sodassa, hän joutuu kadotukseen. Tästä käsityksestä huolimatta hän kieltäytyi sodan loppuun asti synninpäästöstä, koska ei halunnut, ”että ne luulee, että minä pelon takia teen parannuksen”.⁵²⁸ Toisin kuin monelle muulle, kuolemanpelko ei ollut Arvolle syy parannuksenteon, vaan pikemminkin parannuksenteon este. Hänelle oli todella tärkeää, että hän säilyttää kunniansa muiden silmissä eikä näytä pelkoaan kenellekään. Kun hän sodan päätyttyä palasi kotiin, vanhempien vastaanotto sai hänet miettimään asiaa uudelleen:

”Kuule poika, on se mukava ko sie tulit kottiin. Me ollaan isän kans rukkoiltu, että sinä säästysit siellä sotahommissa, että Jumala on sinut sentakia säästäny, ko me ollaan rukkoiltu sinun puolesta.” Mulle tuli niin paha olo vaikka minä en ollu varmasti monneen vuoteen, varmaan kymmeneen vuoteen itkeny. Minun piti mennä pois, piti itkeä, ulos ko en kehannu siinä. Ja minä ajattelin, että minun on nyt hyvä tehdä joskus parannus
— —.⁵²⁹

Uskontopsykologisissa tutkimuksissa on huomattu uskonnollisten kääntymiskokemusten noudattavan usein samaa kaavaa kääntymistä edeltävästä syyllisyyden ja ahdistuneisuuden tunteista voimakkaan taitekokemuksen kautta ilon ja onnen tuntemuksiin ja elämäntavoissa tapahtuneisiin muutoksiin.⁵³⁰ Nämä elementit toistuvat myös omasta parannuksestaan kertovien lestadiolaisten haastattelussa. Haastatellut kuvailevat parannuksenteoan elämänsä suurimmaksi tapahtumaksi ja liittävät siihen ”ihmeellisen onnen tunteen”⁵³¹. Monet kertovat sen seurauksena tapahtuneista konkreettisista muutoksista, kuten alkoholinkäytön lopettamisesta.⁵³² Parannuksen teon suuresta merkityksestä haastatelluille kertoo myös se, että useimmat kertovat kääntymyksestään, vaikka haastattelijat eivät siitä kysyisi mitään, eivätkä tapahtumat liittyisi sota-aikaan mitenkään.⁵³³ Uskonnollinen herääminen

---

⁵²⁷ H127M18H.

⁵²⁸ H127M18H.

⁵²⁹ H127M18H.

⁵³⁰ Väyrynen 1975, 171–173.

⁵³¹ M102M20H.

⁵³² Mm. M102M20H, H130M18H; Vrt. Suolinna & Sinikara 1986, 113–114.

⁵³³ Mm. M31M27K, H130M18H.

on voimakas kokemus, jota on vaikea jakaa sellaisen kanssa, joka ei ole itse kokenut samaa.⁵³⁴ Vanhoillislestadiolainen haastattelija on vaikuttanut kuulijalta, joka ymmärtää ja haluaa kuulla haastattelulle merkittävästä parannuskokemuksesta.

Vanhoillislestadiolaiset muodostavat kokemusyhteisön, joka määrittelee, millaiset kokemukset omaava voi siihen kuulua ja millaiset kokemukset ovat ”oikeita”. Jokaisella jäsenellä on henkilökohtaiset kokemuksensa, mutta niitä tulkitaan yhteisön kontekstissa.⁵³⁵ Vanhoillislestadiolaisen kokemusyhteisön jäseniä yhdistävät samanlaiset käsitykset syntien anteeksi saamisesta ja parannuksen teosta. Esimerkiksi parannuskertomuksia on kerrottu eteenpäin vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen sisällä, ja niiden pohjalta on muotoutunut kuva oikeasta parannuskokemuksesta. Jos joku kertoisi tästä kuvasta poikkeavan kokemuksen, hänen kertomustaan pidettäisiin vääränlaisena, ja kertoja voitaisiin jopa sulkea kokemusyhteisön ulkopuolelle. Tämä on voinut vaikuttaa jonkun haastattelun kohdalla siihen, millaisia muistoja haastateltu on kertonut.

3.3. ”Uskovaisen veljen kuolema ei niinkään riipaissut kuin epäuskoisen”

Kuoleman läheisyys oli osa sota-ajan arkea. Rintamalla monen terveen nuorukaisen elämä saattoi loppua hyvinkin äkkiä. Suhteellisesti eniten miehiä kaatui Itä- ja Pohjois-Suomen maaseudulta, todennäköisesti siksi, että kouluttamatonta maalaisväestöä päätyi koulutettua väestöä enemmän etulinjaan.⁵³⁶ Sotilaiden lisäksi myös jonkin verran siviilejä kuoli sodan vuoksi, ja luonnollisesti ihmisiä kuoli sotavuosinakin erilaisiin sairauksiin. Evakkomatkojen aikana vanhusten ja pienten lasten kuolleisuus kohosi.⁵³⁷ Uskonto ja kuolema ovat kaikissa kulttuureissa kytkeytyneet toisiinsa⁵³⁸, ja sota-aikana jatkuva kuoleman läheisyys kasvatti uskonnon merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa.⁵³⁹ Tässä luvussa käsitelen vanhoillislestadiolaisten suhtautumista kuolemaan ja erityisesti sitä, miten usko vaikutti siihen.

Talvisodan syttyessä muotoutui käytännöksi kuljettaa sankarivainajat kotikunnan kirkkomaahan haudattavaksi.⁵⁴⁰ Lähes kaikki haastatellut kertovat kaatuneista tuttavistaan, ja useimmat olivat vähintään

---

⁵³⁴ Viitaniemi 2019, 100, 102.

⁵³⁵ Viitaniemi 2019, 76–77.

⁵³⁶ Kivimäki 2019b, 281–282.

⁵³⁷ Kivimäki 2019b, 280; Lähteenmäki 1999, 68.

⁵³⁸ Sulamaa 2009, 162.

⁵³⁹ Sulamaa 1999, 28.

⁵⁴⁰ Kemppainen 2011, 102–103.

kerran mukana sankarihautajaisissa.⁵⁴¹ Sankarihautajaiset muotoutuivat koko paikallisyhteisöä yhdistäneiksi surujuhliksi, joilla oli merkitystä myös taistelutahdon nostattamisen kannalta.⁵⁴² Monien haastateltujen mieleen on jäänyt voimakkaita muistikuvia kaatuneista sotilaista ja surevista omaisista. Erityisesti pysähdyttivät tilanteet, joissa vainaja oli tuttu ihminen, jonka vasta oli tavannut terveenä.⁵⁴³ Läheiseksi asia tunnettiin myös silloin, kun surusanoma saapui johonkin kotikylän lestadiolaisperheeseen.⁵⁴⁴

Monet haastatelluista menettivät sodassa jonkun lähiomaisensa – isän, veljen tai puolison. He kuvaavat samanlaisia tuntemuksia, joita kaikki läheisensä menettäneet kävivät läpi: ensijärkytystä, surua ja jatkuvaa ikävää.⁵⁴⁵ Toisaalta osa korostaa kuolinsanomat vastaanotetun ”niin kuin suomalainen äiti – tyynesti ja salaten niitä tuntemisia – – mitä sisällä liikkuu”.⁵⁴⁶ Aikakauden henkeen kuului kaatuneiden näkeminen isänmaalle annettuina uhreina, ja omaisten kykyä pysyä vahvana suuren menetyksen keskellä ihailtiin.⁵⁴⁷ Vaikka sodan tiedettiin vaativan uhreja, isänmaalaiset ihmisetkin saattoivat kokea läheisensä menettämisen liian kovaksi iskuksi.⁵⁴⁸ Vanhoillislestadiolaisetkin tulkitsivat sodassa kaatumisen olevan Jumalan tahto ja isänmaan puolesta annettu uhri. Kuitenkin etenkin pienten lasten isän tai nuoren pojan kaatumista oli vaikea ymmärtää.⁵⁴⁹ Erityisen ahdistavaa suru oli silloin, kun kaatuneen ruumista ei löytynyt, eikä kuolemasta siksi ollut täyttä varmuutta.⁵⁵⁰ Myös pelko siitä, että uhrin ovat turhia, lisäsi tuskaa.⁵⁵¹

Vainajien suremisen kieltäminen kuului suomalaiseen kulttuuriin myös siksi, että kristinuskon mukaan uskovat eivät kuole, vaan nauttivat iankaikkista onnea taivaassa.⁵⁵² Oppi sielujen päätyemisestä taivaaseen tai kadotukseen on kristinuskon peruskäsityksiä. Perinteisen protestanttisten opin mukaan sielun kohtalo sinetöidään kuolinhetkellä, eikä siihen enää sen jälkeen voi vaikuttaa.⁵⁵³ 1800-luvulla alkaneen kirkkojen opetuksen liberalisoitumisen myötä perinteinen käsitys taivaasta ja helvetistä muuttui. Jo ensimmäisen maailmansodan aikana eri puolilla Eurooppaa lohdutettiin omaisia sillä, että jokainen henkensä sodassa uhrannut oli ansainnut pelastuksen. Konservatiivisimmat kirkkokunnat kuitenkin kritisoivat tätä näkemystä ja opettivat, että sodassa kaatuneetkin voivat joutua kadotukseen,

---

⁵⁴¹ Mm. H19M29K.

⁵⁴² Soikkanen 1990b, 214.

⁵⁴³ Mm. M31M27K.

⁵⁴⁴ H25M27K.

⁵⁴⁵ Mm. H30N18K, H33M37K; Vrt. Näre 2010, 124–127, Kivimäki 2019b, 295–368.

⁵⁴⁶ H10M29K.

⁵⁴⁷ Olsson 2005, 65.

⁵⁴⁸ Kemppainen 2006, 63.

⁵⁴⁹ Jurvelin 2007, 89.

⁵⁵⁰ Mm. H79M25H.

⁵⁵¹ H120N21H.

⁵⁵² Kemppainen 2011, 108.

⁵⁵³ Gittings 2019, 33; Koski & Moilanen 2019, 78.

jos eivät ole löytäneet pelastusta elämänsä aikana.⁵⁵⁴ Myös Suomessa osa papeista lupasi jokaiselle sankarivainajalle taivaspaikan, kun taas toiset painottivat henkilökohtaisen uskon tärkeyttä.⁵⁵⁵ Valtavaa eroa kuolemanjälkeisessä kohtalossa uskovaisten ja ei-uskovaisten välillä korostettiin etenkin vanhoillislestadiolaisuuden kaltaisissa ihmisiä käännyttämään pyrkivissä liikkeissä⁵⁵⁶, koska juuri se kannusti parannuksen tekoon. Haastateltujen tapaan suhtautua kuolemaan vaikuttikin vahva usko kuolemanjälkeiseen elämään, uskovaisilla taivaassa ja muilla kadotuksessa. Siksi haastatellut kokivat läheisen kuoleman eri tavalla riippuen siitä, kuoliko hän uskovaisena (vanhoillislestadiolaisena) vai ei.

Haastattelija: Oliko Veikko uskomassa?

Pauli: Oli kuitenni. Äiti itki ja tyttäret itkivät ja Olli siellä oli pellolla vissiin kans – – minä olin joskus luku Raamatusta – – sen kohan jossa sanotaan, että elekkää te surko niinkuin surevat ne, joilla ei toivoa ole.⁵⁵⁷

Vaikka läheisen kuolema oli aina raskas isku, suru ei ollut yhtä musertavaa, jos vainaja oli lestadiolainen. Silloin kuolemaan liittyi toivo siitä, että läheinen on päässyt taivaaseen, missä hänet saisi vielä joskus tavata.⁵⁵⁸ Koska taivaaseen pääsy oli uskon näkökulmasta elämän päämäärä, oli vanhoillislestadiolaisen kuolema oikeastaan todella hyvä asia. Tähän ajattelutapaan liittyvät muutamien haastateltujen maininnat voimakkaista kiitosliikutuksista lestadiolaisten hautajaisissa.⁵⁵⁹ Lestadiolaisen kuolemaan liittyvän surun ja helpotuksen samanaikaisuuteen on kiinnitetty huomiota aikaisemmassakin tutkimuksessa.⁵⁶⁰

Uskonto ja isänmaa kietoutuivat sankarihautajaisia toimittavien pappien puheissa lujasti toisiinsa. Surevia omaisia voitiin lohduttaa suomalaisten sotilaiden uskonnollisuudella ja sillä, ettei kaatunut olisi kyennyt uhrautumaan ilman omantunnon rauhaa. Yksittäisen sotilaan sieluntilaan varottiin ottamasta kantaa.⁵⁶¹ Myös sotilaiden ja omaisten antaman uhrin merkitystä korostettiin⁵⁶², ja jokainen kaatunut sai sankarivainajan maineen riippumatta siitä, kuinka sankarillisia hänen tekonsa olivat olleet.⁵⁶³ Vaikka vanhoillislestadiolaiset olivat isänmaallisia, heille henkilökohtainen usko merkitsi

⁵⁵⁴ Macleod 2002, 74, 92–95.

⁵⁵⁵ Kemppainen 2006, 158.

⁵⁵⁶ Vrt. Viitaniemi 2019, 101.

⁵⁵⁷ H32M22K.

⁵⁵⁸ Mm. M5M19K, H10M29K.

⁵⁵⁹ Mm. H94N16H.

⁵⁶⁰ Jurvelin 2007, 38; Heininen 2006, 17.

⁵⁶¹ Kemppainen 2006, 156–157.

⁵⁶² Tilli 2014, 147, 150–151.

⁵⁶³ Kemppainen 2011, 105.

enemmän kuin ajallisen isänmaan puolesta annettu uhri. Sotavuosina *Siionin Lähetyslehdessä* julkaistiin runsaasti sankarivainajien muistokirjoituksia, joissa lestadiolaiset sankarivainajat kuvattiin sankarillisiksi nimenomaan uskonsa vuoksi.⁵⁶⁴ Sodassa taistelemista tärkeämpää oli se, että he olivat selvinneet voittajana taistelussa sielunvihollista vastaan ja päässeet taivaaseen.⁵⁶⁵

Joidenkin lestadiolaisten kaatumisesta muodostui tarinoita, jotka kaikki tietyn alueen lestadiolaiset tunsivat. Yksittäisen lestadiolaisen kertomus laajeni koko yhteisön omaksumaksi kollektiiviseksi muistoksi, jonka tunsivat sellaisetkin, jotka eivät olleet tapahtuma-aikana olleet paikalla.⁵⁶⁶ Esimerkiksi monet taivalkoskelaiset kertovat hieman toisistaan poikkeavia kertomuksia Vaalamon joukkueen tuhoutumisesta talvisodassa ja erityisesti lestadiolaisen Einon kaatumisesta.⁵⁶⁷ Arttu oli ainoa lestadiolainen, joka oli paikalla tapahtumahetkellä:

Haastattelija: Mutta Einon viimeiset äänet kuulit siinä? Mitä se Eino, huutiko se isosti siinä? Kävikö sille pahasti?

Arttu: Ei, ei se huutanut.

Naisääni taustalta: Olihan se huutanut, että synnit on anteeksi, se oli kaatunut.

A: No se, sehän oli jokapäiväiseen asiaan kuuluvata se.

H: Niin uskomisen asia?

*A: Niin.*⁵⁶⁸

Haastattelusta käy ilmi, että Artun kertomus on osittein ristiriidassa hänen aiemmin kertomansa kanssa. Haastattelija onkin liittänyt haastatteluun huomautuksen, että Artun muisti on selvästi huonontunut.⁵⁶⁹ Muissa haastatteluissa kerrotaan samasta tilanteesta esimerkiksi, että Eino oli viimeisenä tekonaan kiittänyt ääneen.⁵⁷⁰ Mielenkiintoista on, että eri versiot Einon viimeisistä hetkistä pohjautuvat todennäköisesti juuri Artun kertomaan, sillä Arttu oli yksi harvoista tilanteessa hengissä selvinneistä. Haastatteluhetkellä Arttu sivuuttaa Einon kuoleman liittyvät uskonnolliset elementit arkipäiväisenä asiana.

Kaikki haastateltujen sota-aikana menettämistä läheisistä eivät kaatuneet rintamalla. Pienen lapsen kuolemasta puhutaan useissa haastatteluissa. Myös kuolleita lapsia ja sisaruksia surtiin, mutta samalla heidän kuolemansa nähtiin Jumalan työnä.⁵⁷¹ Eräs äiti toteaa evakkomatalla kuolleesta vauvastaan:

⁵⁶⁴ Jurvelin 2007, 34, 38.

⁵⁶⁵ Palola 2010, 379.

⁵⁶⁶ Kucia et al. 2013, 139–140.

⁵⁶⁷ H14N14K, H18M10K, H35M07K.

⁵⁶⁸ H35M07K.

⁵⁶⁹ H35M07K.

⁵⁷⁰ H14N14K.

⁵⁷¹ Mm. H16M11K, M98M36H.

”Olen aina sanonut, että hän ei kuollut, hänet otettiin Taivaaseen. Hänellä ei ollut vielä syntiä.”⁵⁷² Lestadiolaisen opetuksen mukaan kaikki pienet lapset olivat uskovaisia.⁵⁷³ Yhden äidin kuvaus lasten kuolemasta eroaa sävyltään muiden läheisiään menettäneiden kertomuksista:

*Mutta se vain ku piti ne kaksi poikaa sota-aikanahi tehä, vaan ne onneksi kuoli, että otti Jumala ne pois. Sillon ku minä jäin oottamaan sitä lasta ku ensikerran lähti sillon talvisovan aikana, niin sehän sitte synty se lapsi ja eli vähäsen toista vuotta, vaan minen muista mikä siihen tuli, vaan se kuoli ja minä ajattelin, että nyt on heleppo kesällä tehä heinä.*⁵⁷⁴

Äidin suhtautuminen lapsiinsa kuulostaa välinpitämättömältä, sillä hän oli helpottunut, kun kaksi lapsista kuoli pienenä. Asenteen taustalla vaikutti varmasti väsymys, sillä haastatellulla oli monta pientä lasta ja lisäksi maatilan työt yksin hoidettavanaan miehen ollessa rintamalla.⁵⁷⁵ Haastateltu kuitenkin ajatteli, että jokaisen lapsen synnyin- ja kuolinhetki oli Jumalan säätämä. Hän voi olla jopa kiitollinen Jumalalle siitä, että lapset pääsivät taivaaseen, eivätkä jääneet hankaloittamaan hänen arkeaan. Myös muista haastatteluista näkyy usko siihen, että jokaisen ihmisen elämä on Jumalan lahja ja kuolinhetki Jumalan edeltäpäin määräämä⁵⁷⁶. Tämä ajatus yhdistää kaikkien kristillisten uskontokuntien opetusta,⁵⁷⁷ ja se toi lohtua suurelle osalle omaisensa sota-aikana menettäneistä suomalaisista.⁵⁷⁸

Haastateltujen suhtautuminen kuolemaan on selvästi erilainen, jos läheinen ei ollut kuollessaan lestadiolainen. ”Uskovaisen veljen kuolema ei niinkään riipaissut kuin epäuskoisen”, kiteyttää Toivo eron lestadiolaisen ja ei-lestadiolaisen veljensä kaatumisen herättämistä tuntemuksista.⁵⁷⁹ Myös muut haastatellut toteavat ei-lestadiolaisten läheisten kuoleman olleen raskas isku ja valtava surunaihe.⁵⁸⁰ Pauliltakin kuoli kaksi veljeä, joista toinen oli vanhoillislestadiolainen ja toinen ei:

Pauli: Veikko kun kaatu, niin se ei tuntunu niin kauhian raskaalta sen hautajaisissa olo, koska hän oli uskovainen. Niin se oli erilainen tunne, mutta sitte ku Kalle kaatu, ja eikä ollu toivoa, niin se oli erittäin raskasta. Mutta se oli äitille ja sisarille niin raskasta, että ne ei meinanneet lähtii sieltä haudalta. Ne vain jäi itkemään sinne sen hautalestin kohalle. – – saksalainen kunniavartio oli siinä, – – niin ne mahto vähän

---

⁵⁷² H17NxxK.

⁵⁷³ Juva 1989, 197.

⁵⁷⁴ H84N08H.

⁵⁷⁵ H84N08H.

⁵⁷⁶ Mm. M31M27K.

⁵⁷⁷ Gittings 2019, 54.

⁵⁷⁸ Kemppainen 2006, 85.

⁵⁷⁹ H26M19K.

⁵⁸⁰ Mm. H125N12H, H17M17K.

ihmetellä sitä – –.

Haastattelija: Ne eivät varmaan ymmärtäneet, mikä siinä oli se syy?

P: Nii ei mahtaneet kaikki ymmärtää, minusta tuntuu, että se vähän ivallisestikki joku suhtautu. Niin niin se oli kyllä raskasta se sankarihaualla olo.⁵⁸¹

Ei-lestadiolaisen omaisen kuolemasta seurannutta tuskaa pahensi käsitys siitä, että oma veli, lapsi tai puoliso oli joutunut kadotukseen. Epäuskoisena kuoleminen oli vanhoillislestadiolaisten käsityksen mukaan pahinta, mitä ihmiselle voi tapahtua. He eivät olisi halunneet kenellekään sellaista kohtaloa, kaikkein vähiten heille tärkeille ihmisille.⁵⁸² Paavo vei sanoman pojan kuolemasta eräälle lestadiolaiselle äidille:

Kun minä aloin siitä puhua, että sehän taisi mennä lomalta pois vasta. Niin se arvasi, että... Ja ensimmäiseksi se sanoi sitten, että ei hän ollut lomalla ollessa vielä uskovainen, lieköhän mennessä tehnyt parannuksen. Tai siellä. Siitä oli vain murhe siitä, että oliko uskovainen.⁵⁸³

Kuolinsanomana vastaanottanut äiti suri enemmän sitä, että hänen poikansa ei ollut ollut uskovainen kuin sitä, että poika oli kuollut. Kuolinviestin merkitys olisi muuttunut erilaiseksi, jos siihen olisi liitetty tietoa siitä, että hänen poikansa oli tehnyt parannuksen. Joku muistelee tapausta, jossa lestadiolaiset vanhemmat olivat luulleet poikansa kaatuneet ei-lestadiolaisena, mutta saivat vuosia myöhemmin kuulla, että poika oli vähän ennen kuolemaansa kääntynyt lestadiolaiseksi. Tämä oli vanhemmille niin suuri ilo, että peitti alleen pojan kuolemasta aiheutuneen surun. ”Jälleennäkemisen toivo syntyi”.⁵⁸⁴ Luterilaiseen kuolemakulttuuriin kuuluu jälleennäkemisen odotus, jonka edellytyksenä on uskossa kuoleminen. 1900-luvun alkupuolella syntyneistä suurin osa uskoi tapaavansa läheisensä taivaassa ja samalla pelkäsi, ettei uskonottomia läheisiä saa nähdä kuoleman jälkeen.⁵⁸⁵ Vanhoillislestadiolaiset toivoivat, että heidän läheisensä kanssa samoissa joukkueissa olisi ollut muita lestadiolaisia siksikin, että nämä olisivat voineet tarvittaessa ”todistaa”, oliko kaatunut ollut uskovainen. Toisinaan vastaus tiedusteluihin saattoi olla ”ei jääny totistusta”⁵⁸⁶.

Tavallisesti haastatellut kertovat, olivatko heidän kaatuneet tuttavansa lestadiolaisia vai eivät. Muutammat eivät kuitenkaan tätä jaottelua tee.⁵⁸⁷ Syytä asian mainitsematta jättämiseen on varmasti monia,

⁵⁸¹ H32M22K.

⁵⁸² Vrt. Heininen 2006, 38–39; Jurvelin 2007, 23.

⁵⁸³ H36M29K.

⁵⁸⁴ M104MxxH.

⁵⁸⁵ Koski & Moilanen 2019, 96.

⁵⁸⁶ H32M22K.

⁵⁸⁷ Mm. H38M13H, H88M17H.

mutta yksi on se, että tuntuisi liian pahalta sanoa läheisten ihmisten tai hyvien toverien joutuneen kadotukseen. Etenkään vasta myöhemmin lestadiolaisiksi kääntyneet eivät ota kantaa sota-aikana kuolleiden uskontoon.⁵⁸⁸ Myöskään rintamalla olleet eivät välttämättä suoraan puutu aseveljiensä kuolemanjälkeiseen kohtaloon.⁵⁸⁹ Rintamalla ei ollut tapana puhua suoraan kuolemasta, mutta useimmiten rintamamiehet suhtautuivat kaatuneisiin tovereihinsa kunnioittavasti.⁵⁹⁰ Useimmat rintamalla olleet toteavat, että kaatuneita aseveljiä surtiin, mutta kuolleiden vihollisten näkeminen ei herättänyt minkäänlaisia tuntemuksia.⁵⁹¹ Pari haastatelluista tosin kertoo pohtineensa jälkeenpäin sitä, että vihollisetkin ovat Jumalan luomia ihmisiä.⁵⁹²

Toisaalta kaikkein järkyttävimmiksi kokemuksiinsa osa rintamalla olleista nimeää juuri ei-lestadiolaisen toverin kuoleman:

Ensimmäinen järkytys oli Alassalmessa, kun hyvä ja isänmaallinen sotilas V[] haavoittui vaikeasti. – – hän pyysi ampumaan hänet. Sanoin että ei missään tapauksessa. Hän pyysi kivääriä, että hän ampuu itse. – – Haavoittunut mies ei ollut uskomassa, eihän uskovainen itsemurhaa olisi tehnytään. Tarjosin parannusta, hän oli sanonut jo aikaisemmin ennen sotaa puhutellessani häntä, että ei tee parannusta sodan ja kuoleman pelosta vaan rauhan ilosta. Käsittääkseni hän oli uskovaisen kodin poika. Hän kuoli pois.⁵⁹³

Tapahtuman järkyttävyys johtui siitä, että kuolevalla olisi ollut tilaisuus tehdä parannus, mutta hän kieltäytyi siitä. Muistelijalle kaatuneen ratkaisu näyttäytyi tietoisena valinnalta mennä mieluummin kadotukseen kuin taivaaseen. Muistelijan tyrmistystä pahensi entisestään se, että parannuksesta kieltäytynyt sotilas oli mahdollisesti pitänyt lestadiolaisuutta oikeana uskona. Lisäksi haavoittuneen halu päättää itse elämänsä oli lestadiolaisten mielestä tuomittavaa. Myös Erkki koki samankaltaisen järkytyksen:

Talvisota-aikaan, tuli – – tutuksi sellainen kova korttimies, joka puhui, että mitä hän tekisi, kun hänellä on uskovainen äiti. Enhän minä uskaltanut neuvoa, kun minä olin yksin. Sittenhän minäkin hoksasin, kun se kaatui, Lappajärvellä. Sittenhän minä itkin,

---

⁵⁸⁸ Mm. H40N14H.

⁵⁸⁹ Mm. H24M23K.

⁵⁹⁰ Kivimäki 2019b, 289–290.

⁵⁹¹ Mm. H103MxxH.

⁵⁹² Mm. H26M19K.

⁵⁹³ H26M19K.

*että olisihan minun pitänyt sitä tietysti neuvoa. Vai olisko se sitten niin, että sitä ei anneta aina sitä... Kai sitä sen voiman saa, jos on tarpeen.*⁵⁹⁴

Päinvastoin kuin aikaisemmassa tapauksessa, Erkki ei ollut tarjonnut tuntemalleen miehelle parannusta, vaan tämä oli itse ottanut uskonasiat puheeksi. Miehen kuoltua Erkki tunsi syyllisyyttä siitä, että mies ei saanut tilaisuutta parannuksen tekemiseen. Toisaalta hän lohduttaa itseään ajatuksella, että asioiden on täytynyt mennä niin kuin Jumala on niiden tarkoittanut menevän, eli oli Jumalan tahto, ettei mies tehnyt parannusta ennen kuolemaansa.

Moni haastatelluista kävi itsekin lähellä kuolemaa. Konkreettisimmin kuolema kosketti haavoittumistilanteissa ja ankarissa taisteluissa, joissa kaatui paljon tuttuja sotilaita. Sotilaiden omaan kuolemaan suhtautumiseen vaikutti keskeisesti uskonnollisuus⁵⁹⁵. Eeliksen kuvaus kiteyttää monen haastateltujen joukossa olleen ei-lestadiolaisen tuntemukset vaikeassa paikassa:

*Edessä odotti kuolema ja takana vähintään vankeus. – – Tilannetta ei osaa kuvitella kukaan muu kuin se, joka on ollut tykistökeskityksen alla kivikossa, ilman mitään suojaa. Asiaa tuli ylöskin päin, mutta tiesin jo silloin, että siinä asiassa olen myöhässä, sillä asia olisi pitänyt saada hoidettua jo aikaisemmin.*⁵⁹⁶

Myöhemmin Eelis kertoo, että olisi tehnyt haavoituttuaan itsemurhan, ”ellei haudantakainen elämä olisi pelottanut”.⁵⁹⁷ Vasta myöhemmin lestadiolaisiksi kääntyneiden kuolemanpelko johtui siis ainakin osittain siitä, että he pelkäsivät joutuvansa kuolemansa jälkeen kadotukseen. Toisaalta haastateltujen joukossa on myös mies, joka ei muista missään tilanteessa rukoilleensa eikä edes sairaalassa kuolemaisillaan ollessaan kokenut tarvitsevansa pelastusta. Silti jokin sai hänet myöhemmin liittymään vanhoillislestadiolaisten joukkoon.⁵⁹⁸

Myös sellaiset haastatellut, jotka olivat sota-aikanakin lestadiolaisia, kuvailevat hetkiä, jolloin he olivat varmoja siitä, että he kuolisivat.⁵⁹⁹ Ville päätyi talvisodassa yksin keskelle vihollispartiota:

Minä olin silloin hyvin väsynyt, niin minä olin hyvin varma, että nyt minulle lähtö tulee. Eihän sitä ollut inhimillisesti ajatellen mittää mahollisuutta pelastua. Minä sanon inhimillisesti ajatellen. Minulla tuli niin hyvä mieli, minun usko ei ole koskaan ollut sitä ennen niin vahva eikä sen jälkeen kun silloin. Se Jumala vahvisti uskoa. Minä ajattelin,

---

⁵⁹⁴ H9M18K.

⁵⁹⁵ Kemppainen 2006, 63.

⁵⁹⁶ M102M20H.

⁵⁹⁷ M102M20H.

⁵⁹⁸ M107M24H.

⁵⁹⁹ Mm. H79M25H.

että on se hyvä että pääsee lähtemään, että saa jättää tämän kurjuuden kun sitä oli oikein väsynyt ja pääsee niin hyvään paikkaan ettei ole saanut kokea sitä. Minua ei pelottanut yhtään. Sen voin rehellisesti sanoa. Tämä usko tuki. Siinä tuli mieleen siinä samalla, että voi jos tässä tilanteessa oli epäuskoisena.⁶⁰⁰

Villen kertomuksessa korostuu uskon merkitys. Vaikeassa tilanteessa usko poisti pelon ja sai Villen suhtautumaan edessä olevaan kuolemaan miltei helpottuneesti. Väsyneelle miehelle kuolema näyttäytyi elämää parempana vaihtoehtona. Ville kertoo myös ajatelleensa, että ei-lestadiolaiselle sama tilanne olisi ollut hirveä. Odottamatonta pelastumistaankin Ville pitää täysin Jumalan ansiona.

Vanhoillislestadiolaisten tapaan suhtautua kuolemaan vaikutti keskeisesti jyrkästi lestadiolaisiin rajautuva pelastuskäsitys. He uskoivat lestadiolaisena kuolleiden päässeen taivaaseen ja kaikkien muiden joutuneen kadotukseen. Surusanoman saapuessa moni suomalainen sai lohtua uskonnosta⁶⁰¹, mutta lestadiolaiset pystyivät lohduttautumaan ajatuksella läheisen taivaaseen pääsystä vain, jos kuollut oli uskonut samoin kuin he itse. Tältä osin vanhoillislestadiolaisten ajattelutapa erosi monien muiden uskonnollisten ihmisten ajattelusta.

---

⁶⁰⁰ H103MxxH.

⁶⁰¹ Soikkanen 1990b, 221.

Loppulause

Lappilaisten ja koillismaalaisten vanhoillislestadiolaisten sota-ajasta kertovat haastattelut ja muistelut välittävät kuvan uskonnollisen vakaumuksen sävyttämästä elämästä. Ainoastaan vanhoillislestadiolaisten muistoihin keskittyessään tämä tutkimus nostaa esiin sota-aikaan liittyviä kokemuksia, jotka olivat tyypillisiä nimenomaan lestadiolaisille. Osa heitä yhdistävistä kokemuksista on sellaisia, että ne ovat jääneet moninaisempia ihmisryhmiä tarkasteltaessa piiloon marginaaliin. Aiemmassa tutkimuksessa on viitattu sotavuosina vallinneeseen uskonnolliseen ilmapiiriin. Kuitenkaan sitä, kuinka kokonaisvaltaisesti uskonto vaikutti sotavuosinakin joidenkin suomalaisten elämään, ei ole huomioitu.

Tämän tutkimuksen lähteenä toimii vanhoillislestadiolaisten itsensä 1990-luvulla keräämä muistitietoaineisto. Koska sekä haastatellut että haastattelijat ovat vanhoillislestadiolaisia, on uskosta puhuminen haastattelutilanteissa ollut luontevaa. Uskontoon liittyvät kokemukset ovat kiinnostaneet haastattelijoita, ja haastatellut ovat itsekin halunneet tuoda niitä esiin. Muistelijoiden jakamat muistot kuvaavat tilanteita, jotka he kokevat merkityksellisiksi vielä vuosikymmeniä myöhemminkin.

Vanhoillislestadiolainen vakaumus vaikutti haastateltujen sotakokemuksiin monella tavalla. Lestadiolaiseen *elämäntapaan* ja uskonnon harjoittamiseen liittyvistä asioista, etenkin seuroista, keskustellaan lähes jokaisessa haastattelussa. Seuroja pidettiin sota-aikana sekä kotiseudulla että rintamalla, mutta siihen nähden, kuinka keskeistä seuroissa käyminen on lestadiolaisessa herätysliikkeessä, useimmat haastatellut osallistuivat niihin harvoin. Uskonnon harjoittaminen ei rajoittunut vain hengellisiin tilaisuuksiin, vaan uskontoa pidettiin arjessakin esillä. Siionin laulujen laulaminen ja uskonnollisten kirjeiden kirjoittaminen olivat arkisen uskonnon harjoituksen muotoja, mutta samalla myös keinoja lestadiolaisten keskinäisen yhteisöllisyyden rakentamiseen.

Lestadiolainen *elämäntapa* näkyi muistelijoiden sota-aikana tekemissä valinnoissa. He halusivat välttää syntinä pitämiään asioita ja kieltäytyivät siksi muun muassa alkoholinkäytöstä, avioliiton ulkopuolisista sukupuolisuhteista ja elokuvissa käymisestä. Etenkin rintamalla yleisen kortinpeluun lieveilmiöineen he kokivat kiusalliseksi. Pitkään jatkunut asuminen yhdessä korttipeliporukoiden kanssa on esimerkki sodan aiheuttamasta tilanteesta, jossa haastatellut joutuivat kohtaamaan arvonsa vastaisia asioita. Yleensä vähemmistönä olleiden lestadiolaisten täytyi sopeutua elämään vakaumuksensa vastaisen ympäristön ehdoilla. Moni muistelija kokikin sotavuodet haasteelliseksi ajaksi henkilökohtaisen uskon säilyttämisen kannalta.

Vanhoillislestadiolaisten ihanteet ja lestadiolaisten kokemukset poikkeavat välillä selvästi toisistaan, sillä lestadiolaiset tekivät toisinaan ratkaisuja, jotka olivat ristiriidassa jonkin heidän arvonsa kanssa.

Esimerkiksi esivallan kunnioittaminen ja lakien noudattaminen oli vanhoillislestadiolaisille tärkeää, mutta lestadiolaisten osallistuminen lainvastaiseen mustan pörssin kauppaan siitä huolimatta suhteellisen yleistä. Ihanteiden ja käytännön välisen ristiriidan vuoksi mustan pörssin kaupasta tuli sota-aikana aihe, jonka vain harva lestadiolainen uskalsi ottaa puheeksi. Ihanteellista ja särötöntä kuvaa lestadiolaisuudesta on tietoisesti vaalittu sodan jälkeenkin jättämällä herätysliikkeen kannalta kyseenalaiset muistot pois julkaistujen sotamuisteluiden joukosta.

Joiltakin osin muisteluaineiston välittämä kuva lestadiolaisuudesta sota-aikana eroaa aiempien aihetta käsitelleiden tutkimusten tuloksisista. Esimerkiksi haastatellut eivät myönnä kannattaneensa Suur-Suomi-aatetta, vaikka aiemman tutkimuksen mukaan lestadiolaiset olivat sen tukijoita. Ero voi selittyä muistitietoaineiston luonteella, sillä sodan lopputuloksen myötä Suur-Suomi-aate pyrittiin unohdamaan. Ero voi johtua siitäkkin, että muistelijat olivat paitsi herätysliikkeensä, myös Lapin ja Koillismaan maaseudun matalasti koulutetun väestön edustajia. Aiemmissa uskontoa sota-aikana tarkastelleissa tutkimuksissa keskiössä ovat olleet papit, eivät uskonnolliset maallikot.

Muistelijat ovat omaksuneet vanhoillislestadiolaisen maailmankuvan ja tarkastelevat ympäristöään sen kautta. He jakavat sota-aikana kohtaamansa ihmiset jyrkästi kahteen ryhmään, uskovaisiin eli vanhoillislestadiolaisiin ja epäuskoisiin eli kaikkiin muihin. Useimmat suhtautuivat kohtaamiinsa ihmisiin ystävällisesti, vaikka eivät olisi heidän elämäntapaansa hyväksyneetkään, ja olivat valmiita tekemään yhteistyötä kaikkien kanssa. Monet rintamalla olleet kokivat yhteenkuuluvuuden tunnetta ei-lestadiolaisia aseveljiään kohtaan. Toisaalta haastateltujen suhtautumisessa lestadiolaisiin ja ei-lestadiolaisiin oli myös selviä eroja. Haastatellut arvostivat sellaisia rintamalla tai evakkomatkojen aikana tapaamiaan ihmisiä, jotka hyväksyivät heidän vakaumuksensa. Vastaavasti kokemukset halveksutuksi tai väärin ymmärretyksi tulemisesta johtivat molemminpuoliseen epäluuloon.

Vanhoillislestadiolaisella *yhteisöllä* oli suuri merkitys haastatelluille. Toisten vanhoillislestadiolaisten kanssa koettiin paljon voimakkaampaa yhteenkuuluvuuden tunnetta kuin ei-lestadiolaisten kanssa. Yhdistävän maailmankatsomuksen myötä lestadiolaiset jakoivat yhteisen identiteetin, jonka ansiosta ennestään tuntemattomatkin lestadiolaiset tuntuivat tutuilta. Lestadiolaiset ystävät koettiin tärkeiksi ennen kaikkea oman uskon säilyttämisen kannalta, koska haastatellut tunsivat tarvitsevansa ympärilleen muita samalla tavalla uskovia, joiden kanssa he pystyivät keskustelemaan uskomisen asioista ja antamaan toisilleen synnit anteeksi.

Uskon merkitys korostui sota-aikana. Kaikkia haastatellut olivat vakuuttuneita Jumalan varjeluksesta ja johdatuksesta sodan keskellä. Vahva uskonvakaumus hälvensi pelkoja ja auttoi näkemään elämän

mielekkyyden sodasta huolimatta. Kuoleman läheisyys sota-aikana kirkasti uskon tärkeyttä. Haastatellut suhtautuivat eri tavalla lestadiolaisten ja ei-lestadiolaisten kuolemaan, sillä lestadiolaisen läheisen kuolemaan liittyi ilo läheisen taivaaseen pääsystä ja toivo jälleennäkemisestä, mutta ei-lestadiolaisten uskottiin joutuneen kadotukseen. Haastatellut muistelevat myös tilanteita, joissa joku ei-lestadiolainen kääntyi kuolemanpelon vuoksi vanhoillislestadiolaiseksi. Haastateltujen mukaan kiinnostus lestadiolaisuutta kohtaan oli voimakasta talvisodan aikana, mutta väheni selvästi jatkosodan kuluessa.

Vanhoillislestadiolaisten sotakokemukset eivät välttämättä eronneet kovin paljon muiden uskonnollisten suomalaisten kokemuksista. Esimerkiksi rukoileminen ja usko Jumalan johdatukseen olivat tärkeitä monille muillekin kuin lestadiolaisille. Toisaalta vanhoillislestadiolaisten jyrkkärajainen pelastuskäsitys erotti heidät monista muista uskonnollisista ihmisistä. Myös haastateltujen kokemus siitä, että heidän henkilökohtaisen uskonsa säilyminen edellytti yhteyttä toisiin samoin uskoviin, on voinut olla yksinomaan lestadiolaisuuteen liittyvä piirre. Varma tästä en voi olla, sillä muiden uskonnollisen vakaumuksen omaavien suomalaisten sotakokemuksia ei ole vielä tutkittu.

Muistitietoaineistoon liittyvät aina omat varauksensa. Vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen jäsenet muodostavat kokemusyhteisön, joka on määritelty, millaiset uskoon liittyvät käsitykset ja kokemukset ovat sen jäsenille mahdollisia. Lestadiolaisyhteisön hyväksynnän saadakseen osa haastateluista on voinut muovata muistojaan lestadiolaisten ihanteiden mukaisiksi ja vaieta lestadiolaisen uskon tai arvojen kannalta ristiriitaisista muistoista. Sota-ajan toistuva muistelu ja erilaiset sodan jälkeeseen syntyneet arvostukset ja merkityksetkin ovat voineet vaikuttaa haastattelujen sisältöön ja muovata niitä kollektiivisempaan suuntaan. Siksi lestadiolaisten sotakokemusten kirjo voi olla todellisudessa laajempi, kuin aineistoni antaa ymmärtää. Näkökulmaa lestadiolaisten sotakokemuksiin voisi laajentaa esimerkiksi välittömästi tutkimusaikana syntyneiden kirje- tai päiväkirja-aineistojen kautta. Mielenkiintoista olisi tietää myös, erosivatko esimerkiksi kaupungeissa asuneiden lestadiolaisten kokemukset pohjoisen maaseudun lestadiolaisten kokemuksista. Lestadiolaisten ja ei-lestadiolaisten kohtaamisista puolestaan voisi saada monipuolisemman kuvan, jos niitä olisi mahdollista tarkastella myös herätysliikkeeseen kuulumattomien näkökulmasta.

Tämä tutkimus tuo esiin aiemmasta lestadiolaisuutta käsittelevästä historiantutkimuksesta puuttuneen “tavallisten” lestadiolaisten äänen. Tavallisten kansalaisten uskonnollisuus laajemminkin on jäänyt historiantutkimuksessa vähälle huomiolle. Kuitenkin uskonnot ovat vaikuttaneet ihmisten maailmankuvaan, arvoihin ja toimintaan, selkeimmin erilaisten hengellisten liikkeiden jäsenten kohdalla. Tällä kentällä olisikin runsaasti mahdollisuuksia lisätutkimuksen tekemiseen niin sotavuosien kuin muidenkin ajanjaksojen osalta.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

SUOMEN RAUHANYHDISTYSTEN KESKUSYHDISTYKSEN ARKISTO (SRKA)

“Tässä auttoi Herra” -kirjan aineistoa

Haastattelut: Niilo Keräsen alue

Haastattelut: Paavo Heikkilän alue

Kansio E

II Painetut lähteet

Näppä, Ossian 1981: *Katsaus lestadiolaiskristillisyyden vaiheisiin Kuusamossa. Kuusamon seurakunnan historia, III osa*, s. 549–691. Kuusamon seurakunta.

Tässä auttoi Herra. Sodan sukupolvi kertoo. Toim. Toivo Määttä. SRK 1995.

Veteraanimuisteluksia. "Sama kaikui on askelten" Evakkotie 1939. Talvisota 1939–1940. Jatkosota 1941–1945. Evakkotie 1944–1945. Lapin sota 1944–1945. Yhdessä kestimme. Koonnut Paavo Heikkilä. [Omakustanne?] Rovaniemi 1991.

III Tutkimuskirjallisuus

Autti, Outi & Laitinen, Marjo 2019: “Vihollinen saa kasvot. Neuvostosotavangit suomalaisilla maatiloilla”. *Hiljainen vastarinta*, s. 109–130. Toim. Outi Autti ja Veli-Pekka Lehtola. Tampere University Press.

Bourke, Joanna 2006: “Uusi sotahistoria”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, s. 21–42. Suom. Ville Kivimäki. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006: “Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä”. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, s. 25–48. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. SKS.

Gittings, Glare 2019, “Thanatos ja Kleio – kuolema reformaatioajan Euroopassa”. *Suomalaisen kuoleman historia*, s. 31–60. Suom. Laura Lahdensuu. Toim. Ilona Pajari, Jussi Jalonen, Riikka Miettinen, Kirsi Kanerva. Gaudeamus.

Heininen, Kaisa 2006: *Uskonto ja isänmaa Annikki ja Kullervo Hulkon kirjeenvaihdossa sotavuosina 1939–1944.* Pro gradu, Helsingin yliopisto.

- Hietanen, Silvo 1990: "Perunan ja rukiin maa – ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa". *Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä*, s. 301–319. Valtion painatuskeskus.
- Huotari, Voitto 1981: *Kirkkomme herätysliikkeet tänään*. Kirjapaja.
- Huuhtanen, Taina 1984: *Talvisodan kirjeet*. Otava.
- Ihonen, Markku 2003: "Lestadiolaisuus – valtakulttuurin torjuttu yöpuoli?" *Lappi. Maa, kansat, kulttuuri*, s. 84–101. Toim. Ilmo Massa ja Hanna Snellman. SKS.
- Junila, Marianne 2000: *Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. SKS.
- Junila, Marianne 2006: "Isä: 'Saksalainen sotilas' ". *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, s. 243–259. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva.
- Junila, Marianne 2011: "Esimerkillinen sota – talvisota jatkosodan näkökulmasta". *Talvisota kokemuksena*, s. 197–209. Toim. Kari Alenius ja Olavi K. Fält. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Jurvelin, Matti 2007: *Siionin lähetyslehti sotavuosina 1939–1945*. Pro gradu, Joensuun yliopisto.
- Juva, Mikko 1989: *Mies etsi vapautta. L. P. Tapanisen elämä*. Kirjaneliö.
- Kalela, Jorma 2006: "Muistitiedon näkökulma historiaan". *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, s. 67–92. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. SKS.
- Kallio, Reino 2009: *Häiriköintiä ja henkirikoksia. Eteläpohjalaisnuoret paikallisen kurinpidon kohteena sääty-yhteiskunnan aikana*. Nord Print,
- Kantola, Kari 2011: "Talvisodan evakko kuusamolaisten kokemuksena". *Talvisota kokemuksena*, s. 23–37. Toim. Kari Alenius ja Olavi K. Fält. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Kemppainen, Ilona 2006: *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. SKS.
- Kemppainen, Ilona 2011: "Yhtenäisen kansan yhtenäinen suru – suhtautuminen kaatuneisiin talvisodan aikana". *Talvisota kokemuksena*, s. 101–113. Toim. Kari Alenius ja Olavi K. Fält. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Keränen, Niilo 2008: *Elävän veden virta. Lestadiolaisen kristillisyyden vaiheita Taivalkoskella*. Taivalkosken rauhanyhdistykset.

- Kinnunen, Mauri 2004: *Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870–1939*. Jyväskylän yliopisto.
- Kinnunen, Sirkku 2005: *Valkeus pimeydessä paistaa. Rovaniemen Rauhanyhdistys 100 vuotta*. Rovaniemen Rauhanyhdistys ry.
- Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku 2012: “Shifting Images of ‘Our Wars’: Finnish Memory Culture of World War II”. *Finland in World War II : History, Memory, Interpretations*, s. 435–482. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Brill.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville 2006: “Johdatus koettuun sotaan”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, s. 9–18. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville 2018: “Sota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Toinen maailmansota ja uusi sotahistoria suomalaisissa väitöstutkimuksissa”. *Historiallinen aikakauskirja* 4 (116) 2018, s. 373–383.
- Kivimäki, Ville 2006a: “Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, s. 69–86. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva.
- Kivimäki, Ville 2006b: “Sotilaan työ, siviilin taakka. ‘Vihollisen tuhoamisen’ dynamiikasta, kokemuksista ja muistoista”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*, s. 191–208. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva.
- Kivimäki, Ville 2014: “Rintamamiesten Suur-Suomi: Odotukset, kokemukset ja tunteet jatkosodassa”. *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*, s. 259–319. Toim. Sari Näre ja Jenni Kirves. Johnny Kniga.
- Kivimäki, Ville 2019a: “Reittejä kokemushistoriaan. Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa”. *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*, s. 9–38. Toim. Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen. Vastapaino.
- Kivimäki, Ville 2019b: “Sankariuhri ja kansakunta – suomalaiset sotakuolemat 1939–1945”. *Suomalaisen kuoleman historia*, s. 277–310. Toim. Ilona Pajari, Jussi Jalonen, Riikka Miettinen, Kirsi Kanerva. Gaudeamus.
- Koski, Kaarina & Moilanen, Ulla 2019: “Kuolema ja tuonpuoleinen”. *Suomalaisen kuoleman historia*, s. 61–98. Toim. Ilona Pajari, Jussi Jalonen, Riikka Miettinen, Kirsi Kanerva. Gaudeamus.

- Kucia, Marek, Duch-Dyngosz, Marta & Magierowski, Mateusz 2013: "The Collective Memory of Auschwitz and World War II among Catholics in Poland". *History & Memory* 2 (25) 2013, 132–173.
- Kupsala, Jari 1995: *Tähän asti. Oulun Rauhanyhdistys 100 vuotta*. Oulun Rauhanyhdistys ry.
- Laine, Antti 1990: "Sotavankina Suomessa". *Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä*, s. 86–89. Valtion painatuskeskus.
- Lehtola, Veli-Pekka 2004: *Saamelainen evakko*. Toinen, uudistettu painos. Kustannus-Puntsi.
- Lähteenmäki, Maria 1999: *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja. Lappilaisten sotakokemuksia 1939–1945*. Suomen Historiallinen Seura.
- Macleod, James Lachlan 2002: "'Greater Love Hath No Man Than This': Scotland's Conflicting Religious Responses to Death in the Great War". *Scottish Historical Review* 211 (81) 2002, 70–96.
- Murtorinne, Eino 1995: *Suomen kirkon historia 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. WSOY.
- Niiniluoto, Maarit 1994: *On elon retki näin eli miten viihdestä tuli sodan voittaja. Viihdytyskiertueita, kotirintaman kulttuuria ja Saksan suhteita vuosina 1939–45*. Kirjayhtymä.
- Näre, Sari 2010: "Sotaorpojen mykkä ikävä". *Sodan kasvattamat*, s. 122–145. Toim. Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala. WSOY.
- Näre, Sari 2014: "'Taistelukenttänä Suomen nuorison sielu': Suur-Suomi-hengen nostatusta, hengellä pelaamista ja vastarintaa". *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*, s. 189–257. Toim. Sari Näre ja Jenni Kirves. Johnny Kniga.
- Oksanen, Atte 2010: "Evakkolasten kadotettu koti". *Sodan kasvattamat*, s. 62–85. Toim. Sari Näre, Jenni Kirves ja Juha Siltala. WSOY.
- Olsson, Pia 2005: *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava.
- Palola, Ari-Pekka 2010: *Kahden kuoren suojassa. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen historia 1 (1906–1945/1946)*. SRK.
- Palola, Ari-Pekka 2011: *Evankeliumin työ laajenee. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen historia 2 (1945–1961)*. SRK.
- Palola, Ari-Pekka 2019: *Myrskyjen keskellä. Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen historia 3 (1962–1980)*. SRK.

- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1988: *Suomen postin historia 2*. Posti- ja telelaitos.
- Portelli, Alessandro 2006: "Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?" *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, s. 49–64. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Artikkelin suomentaneet Salla Kivilaakso-Mendes ja Saana Viertomanner. SKS.
- Pulma, Panu 2012: "Sodan puristuksessa". *Suomen romanien historia*, s. 154–163. Toim. Panu Pulma. SKS.
- Raninen-Siiskonen, Tarja 1999: *Vieraana omalla maalla. Tutkimus karjalaisen siirtoväen muistelukerronnasta*. SKS.
- Silvennoinen, Oula 2014: "Kumpujen yöhön - eli kuinka historiallinen muisti vääristyi". *Luvattu maa. Suur-Suomen unelma ja unohdus*, s. 15–67. Toim. Sari Näre ja Jenni Kirves. Johnny Kniga.
- Soikkanen, Hannu 1990a: "Sisäpolitiikkaa sodan ehdoilla". *Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä*, s. 127–151. Valtion painatuskeskus.
- Soikkanen, Hannu 1990b: "Kirkko ja uskonto sota-ajan yhteiskunnassa". *Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä*, s. 212–221. Valtion painatuskeskus.
- Sulamaa, Kaarle 1999: *Lotta Svärd - Uskonto ja isänmaa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Sulamaa, Kaarle 2009: *Lotat, uskonto ja isänmaa. Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina*. SKS.
- Suolinna, Kirsti & Sinikara, Kaisa 1986: *Juhonkylä. Tutkimus pohjoissuomalaisesta lestadiolaiskylästä*. SKS.
- Suutala, Maria 2012: *Suomalaista aatehistoriaa tsaarinvallasta Suur-Suomeen. Jumalan uskolliset Iida ja Juho Kytömäki herännäisyyden ja nuoren kanssakunnan palveluksessa*. Karprint Oy.
- Talonen, Jouko 2019: "Lestadiolaisuus, politiikka ja eduskuntavaalit 2015". *Politiikka, talous ja työ. Lestadiolaisuus maailmassa*, s.23–58. Toim. Aini Linjakumpu, Tapio Nykänen, Tiina Harjumaa ja Sandra Wallenius-Korkalo. Lapland University Press.
- Taskinen, Ilari 2015: "Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta". *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*, 12–29. Toim. Marko Tikka, Ilari Taskinen ja Seija-Leena Nevala-Nurmi. Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.

- Taskinen, Ilari 2018: “Kokemuksista yllärajaisuuteen. Sotahistorian uudet virtaukset ja kansainväliset keskustelut 1990-luvulta tähän päivään”. *Historiallinen aikakauskirja* 4 (116) 2018, s. 384–393.
- Tervaniemi, Sauli 2019: *Vakaumus, yhteisö ja identiteetti. Vanhoillislestadiolaisuuden vaikutus 1960–1989-luvuilla syntyneiden toisen polven ruotsinsuomalaisten elämässä*. Pro gradu, Oulun yliopisto.
- Tilli, Jouni 2014: *Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan julistajina*. Atena.
- Tuomaala, Saara 2006: “Sukupuolen kokemuksista muistitietohistoriaan”. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, s. 271–291. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. SKS.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos*. Tammi.
- Törmänen, Tuomo Tapio: 2011: “ ’Jumala armahtakoon kallista isänmaatamme ja rajaseudun kansaa!’ Kuusamon rajaseurakunta talvisodassa 1939–1940.” *Talvisota kokemuksena*, s. 39–56. Toim. Kari Alenius ja Olavi K. Fält. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Viitaniemi, Ella 2019: “Muurarimestari Kustaa Stenman ja katumaton maailma – Pietismi, kirjoittaminen ja kokemuksen siirtäminen länsisuomalaisella maaseudulla 1700-luvun jälkipuoliskolla”. *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*, s. 75–112. Toim. Johanna Annola, Ville Kivimäki ja Antti Malinen. Vastapaino.
- Väyrynen, Leo 1975: “Uskonnollinen kääntyminen”. *Uskonnollinen liike. Suomalaisia tapaustutkimuksia*, s. 169–199. Toim. Juha Pentikäinen. SKS.

Liitteet

Liite 1. Taulukko tutkimuksessa mukana olevista muisteluista

Olen antanut jokaiselle aineistossani olleelle haastattelulle koodin, joka koostuu viidestä osasta. Ensimmäinen kirjain kuvaa muistelun muotoa (H = haastattelu, M = itse kirjoitettu muistelu, K = Kirjassa *Veteraanimuisteluksia* julkaistu muistelu). Kirjaimen perässä on järjestysnumero, joka perustuu haastattelun sijaintiin arkistossa. Jos kahdella haastattelulla on sama numero, kyse on parihaastattelusta tai tilanteesta, jossa samalta henkilöltä on sekä haastattelu että itse kirjoitettu muistelu. Kolmantena oleva kirjain kertoo henkilön sukupuolen (M = mies, N = nainen) ja sen perässä oleva luku henkilön syntymävuoden. Viimeisenä oleva kirjain kertoo arkistokokoelman, josta haastattelu löytyy (K = Niilo Keräsen alue. H9aa:8. SRKA; H = Paavo Heikkilän alue. H9aa:10. SRKA). Taulukossa on kerrottu henkilön etunimi, jos se mainitaan tutkimuksessa.

H3M21K	Yrjö	H34N28K		H94N16H	
M5M19K	Mauno	H35M07K	Arttu	M98M36H	
H6N25K		H36M29K	Paavo	H99N11H	Aune
H8N27K	Meimi	H37N08H		H100M23H	
H9M18K	Erkki	H38M13H	Toivo	H101M16H	Tauno
H10M29K		H39N15H		M102M20H	Eelis
H11N18K	Elma	H40N14H	Taimi	H103MxxH	Ville
H13N37K		K43M06H		M104MxxH	
H14N14K		H43M06H		H105N26H	
H14M12K		K46M03H		H106M21H	
H15NxxK		K52N21H		M107M24H	Veikko
H16M11K	Arttu	K53M21H		H108N05H	
H17NxxK		K54N28H		H110N12H	Ulla
H17M17K		K55N15H		H112N14H	Eeva-Liisa
H18M10K		K68M24H	Paavo	H113M17H	
H19M29K		M68M24H	Paavo	H116M29H	Martti
H20N27K		H77N20H		H120N21H	
H22N11K		M78M21H		H121N14H	
H23M14K		H79M25H		H121M11H	
H24M23K		H80N10H		H122N11H	
H25M27K	Pauli	H81N18H		H123N13H	
H26M19K	Toivo	H82M17H	Toivo	H124NxxH	
H27N27K	Annikki	H84N08H		H125N12H	
M28M24K		M86M24H		H126M12H	
H29M28K	Erkki	H88M17H		H127M18H	Arvo
H30N18K	Hilda	H89N28H	Anja	H129M06H	Oskari
M31M27K		H90M27H	Veikko	H130M18H	
H32M22K	Pauli	H91N13H			
H33M37K		H92M21H	Mikko		

Lähde: Haastattelut: Niilo Keräsen alue. H9aa:8. SRKA; Haastattelut: Paavo Heikkilän alue. H9aa:10. SRKA; Jälkimmäiseen sisältyy julkaisu *Veteraanimuisteluksia*. "Sama kaikui on askelten" Evakkotie 1939. Talvisota 1939–1940. Jatkosota 1941–1945. Evakkotie 1944–1945. Lapin sota 1944–1945. Yhdessä kestimme. Koonnut Paavo Heikkilä. [Omakustanne?] Rovaniemi 1991.

Liite 2. Kyselylomake haastattelujen aihepiirien kartoittamista varten

KYSELYLOMAKE

TUTKI LAATIKOISSA OLEVIA AIHEITA. MERKITSE RASTI SIHEN KOHTAAN, JOSTA SINULLA ON ERITYISESTI KERROTTAVAA.

SOTILAANA JA LOTIANA, RINTAMALLA	EVAKKOKITTELLÄ Kirjoita lomakkeen taakse, milloin lähditte, mistä ja mihin.	PARANNUKSEN ARMON SAAMINEN Itse tai joku muu	SODAN KAUKUJA KOTIRINTAMALLA Ilmapommittukset, Partisaanit, desantit Muuta
KUOLEMA OULLÄHELLÄ - Haavoittumiset - Lääkinnähuolto (kenittä- ja sotakairatolassa) - Kaatuminen - Kaatuneiden huolto ja kuljetus koftseudulle - Rintamalla hautoaminen	USKOVAISENA SODASSA JA KOTIRINTAMALLA (Millaisin erityislahtelisin uskovainen soittol sodan olosuhteissa joutua uskonka tunnustamisessa ja uskon säilyttämisessä hyvässä omassatunnossa?)	ARKIELÄMÄÄ KOTONA - Työt naisten harjeilla - Tavaraluovutuksia - Elintarv. säännöstelyä - Lähimmäisapu, talikoot - Mustanpörssin kauppa - Sotavankkeja - Inkeriläisiä Suomessa - Seuroissa - Sodan vaikutus perhe-elämään - Sodan vaikutus aviosuhteeseen - Muistaja Lasten Silonista ja Silonin Lähetyslehteistä	SOTA LASTEN SILMIN
SANKARIHAUTAJAISEI	SEURAMUISTOJA Rintamalta ja evakosta Kotaa	NIMI ..... OSOITE ..... PUHELIN ..... SYNTYMÄPAIKKA JA SYNTYMÄVUOSI ..... TEHTÄVÄT SODAN AIKANA ..... MUU	